

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย

ในบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักของพระธรรมวินัยในรากฐานของมารยาทไทย ซึ่งมีเนื้อหาที่ศึกษาตามลำดับ ดังนี้

- วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทกาย
- วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทวาจา
- วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาททางสังคม
- วิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมวินัยที่เป็นฐานของมารยาทไทย

๔.๑ วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาททางกาย

๓.๑.๑ วิเคราะห์อภิสมาจารในฐานะเป็นฐานของมารยาททางกาย

พระวินัยปิฎกคือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา^๑ อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง พระสงฆ์ทำการสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่าพระปาติโมกข์ ส่วน อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงามสำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า นำเลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไป ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต สิกขานิสสสูตร คือสูตรว่าด้วยพรหมจรรย์มีสิกขาเป็นอาณิสสรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้มีสิกขาเป็นอาณิสสร มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย พรหมจรรย์มี

---

^๑ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๓๖๔-๓๖๕.

สิกขาเป็นอันสงส์ เป็นอย่างไร คือ อภิสมาจาริกสิกขา^๒ เราบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว อภิสมาจาริกสิกขาเราบัญญัติแล้วแก่สาวกเพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้วด้วยโดยวิธีใดๆ สาวกนั้นไม่ทำสิกขานั้นให้ขาด ไม่ให้ทะลุ ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายโดยวิธีนั้นๆ

อีกอย่างหนึ่ง อาทิพรหมจริยสิกขา^๓ เราบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการ อาทิพรหมจริยสิกขาเราบัญญัติแล้วแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการโดยวิธีใดๆ สาวกนั้นไม่ทำสิกขานั้นให้ขาด ไม่ให้ทะลุ ไม่ให้ต่าง ไม่ให้พร้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายโดยวิธีนั้นๆ พรหมจรรย์มีสิกขาเป็นอันสงส์ เป็นอย่างนี้แล

พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอด เป็นอย่างไร คือธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้เพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการ ธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการโดยวิธีใดๆ ธรรมทั้งหลายนั้นสาวกพิจารณาด้วยปัญญาโดยวิธีนั้นๆ พรหมจรรย์มีปัญญาเป็นยอด เป็นอย่างนี้แล

พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่น เป็นอย่างไร คือธรรมทั้งหลายเราแสดงแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้เพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการ ธรรมทั้งหลายเราแสดงแล้วแก่สาวกทั้งหลายเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบทุกประการโดยวิธีใดๆ ธรรมทั้งหลายนั้นเป็นธรรมอันวิมุตติถูกต้องแล้วโดยวิธีนั้นๆ พรหมจรรย์มีวิมุตติเป็นแก่น เป็นอย่างนี้แล

พรหมจรรย์มีสติเป็นอธิปไตย เป็นอย่างไร คือ สติภิกษุตั้งไว้ดีภายในว่า ‘เราจักบำเพ็ญอภิสมาจาริกสิกขา ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือจักอนุเคราะห์อภิสมาจาริกสิกขาที่บริบูรณ์แล้วด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ’ บ้าง สติที่ภิกษุตั้งไว้ดีภายในว่า ‘เราจักบำเพ็ญอาทิพรหมจริยสิกขาที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือจักอนุเคราะห์อาทิพรหมจริยสิกขา ที่บริบูรณ์แล้วด้วยปัญญาในฐานะนั้นๆ’^๔

^๒ อภิสมาจาริกสิกขา คือ หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ ที่ตั้งตามสำหรับชักนำความประพฤติความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ตั้งงามมีคุณค่าน่าเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป ในที่นี้หมายถึง อุดมสมาจาริกสิกขา คือ มารยาทชั้นสูง เป็นชื่อของศีลบัญญัติ อ้างใน อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๔๔๔.

^๓ อาทิพรหมจริยสิกขา คือหลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบัพัญญุต หรือ ข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติ เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง ในที่นี้หมายถึง มหาศีล ๔ (ปาราชิก ๔) อ้างใน อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๔๔๔.

^๔ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๓๖๔-๓๖๕.

พระวินัยนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศीलของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธานุญาต ให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน

ในพรรษาที่ ๑๒ ขณะประทับอยู่ ณ เมืองเวรัญชา พระสารีบุตรกราบทูลอาราธนาให้ทรงบัญญัติสิกขาบท ดังปรากฏในเวรัญชกัณฑ์ คัมภีร์มหาวิงค์ พระวินัยเล่ม ๑ ว่า ถึงเวลาแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบท ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่ได้ยืนนาน” พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทเพราะในระยะนั้นภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นพระอริยบุคคล ดังที่พระองค์ตรัสตอบพระสารีบุตร ว่า “จงรอไปก่อนเถิด สารีบุตร ตถาคตรู้เวลาในเรื่องที่จะบัญญัติสิกขาบทนั้น ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรมในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมบางอย่างขึ้นในหมู่สงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบท จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวกเพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น สารีบุตรก็ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณ แท้จริง ในภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสดาบัน”^๕

ต่อมาหลังจากออกพรรษาที่ ๒๐ แล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยปรารภเหตุการณ์มัวหมองในคณะสงฆ์อันเนื่องมาจากการที่พระสุทินเสพเมถุน กับอดีตภรรยาที่ปามหาวัน กรุงเวสาฬหารที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งนี้นับเป็นครั้งแรก และทรงบัญญัติเรื่อยมาทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ไม่ดงามขึ้นในคณะสงฆ์^๖

ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้งมีขั้นตอนดังนี้ คือ เมื่อเกิดเรื่องมัวหมองขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ถูกรับแล้ว ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และตรัสอานิสงส์แห่งความสรวะวังแล้วจึงทรงตั้งบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป ทรงกำหนดโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือล่วงละเมิดเรียกว่า ปราบาบัติ

คำว่า *อาบัติ* แปลว่า การต้อง การล่วงละเมิด คำนี้เป็นชื่อเรียกกิริยาที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้นๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบท เช่นการที่ภิกษุกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก

^๕ วิ.ม. (ไทย), ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^๖ วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๑/๒๑๖.

อาบัติมี ๗ กองคือปาราชิก สังฆาติเสส ฤตัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ พุพภาสิต อาบัติปาราชิกมีโทษหนัก ทำให้ผู้ล่วงละเมิดขาดจากความเป็นภิกษุ อาบัติสังฆาติเสสมิโทษปานกลาง ผู้ล่วงละเมิดต้องอยู่กรรม คือประพฤติวัตรอย่างหนึ่งจึงจะพ้นจากอาบัติ ส่วนอาบัติ ๕ กองที่เหลือมีโทษเบา ผู้ล่วงละเมิดต้องประกาศสารภาพผิดต่อหน้าภิกษุด้วยกันดังที่เรียกว่า ปลงอาบัติจึงจะพ้นจากอาบัติเหล่านี้

บทบัญญัติในพระวินัยแต่ละข้อหรือมาตราเรียกว่า สิกขาบท แปลว่าข้อที่ต้องศึกษานั้นคือ บทบัญญัติสำหรับภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท บทบัญญัติสำหรับภิกษุณี มี ๓๑๑ สิกขาบทสิกขาบทเหล่านี้มาในพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน

บทบัญญัติสำหรับภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์แบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้ ปาราชิก ๔ สังฆาติเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสาขียะ ๗๕ และ อธิกรณสมณะ ๗

สิกขาบทที่มาในพระปาฏิโมกข์นั้นปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดไว้ครบทุกอาบัติ คือระบุมอาบัติโดยตรง ๔ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาติเสส ปาจิตตีย์ทั้งที่เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์ และสุทธิกปาจิตตีย์ และ ปาฏิเทสนียะ มีอาบัติที่ไม่ได้ระบุไว้โดยตรงอีก ๓ กอง ได้แก่ ฤตัจฉัย ทุกกฏพุพภาสิต

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์เหล่านี้ยกเว้นเสขียะ จัดเป็นอาทิพรหมจริยกาสิกขา ส่วนเสขียะ และ สิกขาบทจำนวนมากที่มานอกพระปาติโมกข์ ล้วนเป็นอภิสมาจาริกาสิกขาอาทิ พรหมจริยกาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขาทั้ง ๒ ส่วนรวมกันเรียกว่าพระวินัย

พระวินัยเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับฝึกหัดอบรมกุลบุตรผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพราะผู้เข้ามาบวชนั้นมาจากต่างตระกูล ต่างชนชั้น ต่างอหยาศัยต่างจิตต่างใจหากไม่มีพระวินัยควบคุมความประพฤติให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุที่สับสนวุ่นวายไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ถ้าภิกษุทุกรูปประพฤติตามพระวินัย ก็จะเป็นหมู่ภิกษุสงฆ์ที่งดงาม นำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยืนนานเปรียบเหมือนดอกไม้บานาชนิดถูกร้อยไว้ด้วยด้ายจึงไม่แตกแยกกระจัดกระจาย ทั้งยังคุ้มกันเข้าเป็นพวงมาลัยที่สวยงามดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในเวรัญชกัณฑ์ว่า พระพุทธเจ้ากุกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคนะ และพระพุทธเจ้ากัสสปะ ไม่ทรงพ่อนคลายที่จะแสดงธรรมโดยพิสดารแก่สาวก สุตตะ เคยยะ เวทัลละ ของพระพุทธเจ้าพระองค์จึงมีมาก ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แก่สาวก มีการแสดงปาติโมกข์ เมื่อสิ้นพระพุทธเจ้าและสาวกผู้ตรัสรู้ตามแล้ว สาวกชั้นหลังๆ ต่างเชื่อต่างโคตร ต่างชาติวรรณะได้เข้ามาบวชจากตระกูล เธอเหล่านั้นพาให้พรหมจรรย์ดำรงอยู่นาน เหมือนดอกไม้บานาพรรณกองอยู่บน

ผ่านกระดาดเอาด้ายร้อยไว้อยู่ไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไป เพราะเหตุไร เพราะอาศัยด้ายร้อยไว้^๗ ข้อนี้แสดงว่า การบัญญัติพระวินัยเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้นาน ดังจะเห็นได้ว่า พระมหากัสสปเถระ ผู้เป็นประธานสงฆ์ในการจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้ตกลงกับ พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายว่า จะสังคายนาพระวินัยก่อน ทั้งนี้เพราะท่านเล็งเห็นว่า พระวินัยเป็น อายุของพระพุทธศาสนา ดังที่สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎกบันทึกว่าพระวินัยจัดว่าเป็นอายุ ของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยดำรงอยู่ พระศาสนาก็เชื่อว่ายังดำรงอยู่ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระ วินัยก่อน

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อธิบายความหมายของคำว่า วินัยปิฎกไว้ดังนี้คำว่า วินัย (วิ + นัย) มี ๓ ความหมายได้แก่

๑. วินัย หมายถึง นัยต่างๆ (วิวิธ + นัย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์ และ ภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ มี อาบัติ ๗ กองเป็นต้น

๒. วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส + นัย) เพราะมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมเพื่อให้สิกขาบท รัตกุมยั้งขึ้นหรือผ่อนผันให้เพลาความเข้มงวดลง

๓. วินัย หมายถึง กฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา (วินยโนโต เจว กายวาจาโน) เพราะเป็น เครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา

คำว่า ปิฎก มี ๒ ความหมาย ได้แก่ ๑. ปิฎก หมายถึง ปริยัติ เช่น ในข้อความว่า “มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างปริยัติ” ๒. ปิฎก หมายถึง ภาชนะ เช่น ในข้อความว่า “อถ ปุริโส อาคจฺเจยฺย กุฑฺทาลปิฎกมาทาย บุรุษถือจอบ และกระบุง เดินมา”

เมื่อรวมคำว่า วินัยเข้ากับคำว่าปิฎก ก็เป็นวินัยปิฎก คำว่าวินัยปิฎก หมายถึงคัมภีร์ที่ ประมวลกฎสำหรับฝึกอบรมทางกายวาจา หรือ ภาชนะที่รวบรวมกฎสำหรับฝึกอบรมทางกายวาจา^๘

อภิธมาจารในฐานะเป็นรากฐานของมารยาท : วัดตชันธกะ เป็นข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นหลักปฏิบัติและการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล หากได้นำเอา หลักการในวัดตชันธกะมาปฏิบัติจริงจัง จะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตศรัทธาพระสงฆ์ในปัจจุบันได้อีกทาง หนึ่ง ควรเรียนรู้เนื้อหาหลักการในวัดตชันธกะมาศึกษาและนำมาปฏิบัติเพื่อการพัฒนาบุคลากร พระสงฆ์ ทั้ง ๒ ชั้นตอน คือ (๑) รูปแบบการคัดเลือกกลั่นกรองสมาชิกใหม่เข้าสู่องค์กรคณะสงฆ์ (๒) รูปแบบการฝึกอบรมสมาชิกใหม่ให้มีคุณภาพ พร้อมทั้งจะเป็นศาสนทายาท ระบบอุปถัมภ์และ

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๑/๑๒.

^๘ วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๒๐.

อาจารย์ในวัดตชันธกะ จะเป็นตัวหลักกว่าวินัย โดยทั่วไปมีความหมาย อยู่ ๒ นัยคือ (๑) หมายถึง ระเบียบสำหรับกำกับความประพฤติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน, ประมวลสิกขาบทของ พระสงฆ์ ทั้งส่วนอาทิพรหมจรรย์และอภิสมาจาร (๒) หมายถึง ระเบียบแบบแผนสำหรับฝึกฝน ควบคุมความประพฤติของบุคคลให้มีชีวิตที่ดีงาม เจริญก้าวหน้าและควบคุมหมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วย ความสงบเรียบร้อยดีงาม แต่ถ้าความหมายของพระวินัย

วินัยไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาไว้ว่าวินัยเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้า ทรง แสดงให้เห็นในรูปของประโยชน์ของศีล และโทษของความไม่มีศีล แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑. อนุคาริยวินัย ได้แก่ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน คือวินัยของบรรพชิต หรือวินัยของ พระสงฆ์ ได้แก่การไม่ต้องอาบัติทั้ง ๗ กอง หรือปาริสุทธิศีล ๔ ซึ่งเป็นคนผู้ไม่อยู่ครองเรือน คือ บรรพชิต จำต้องปฏิบัติที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมบุคคลากรพระสงฆ์ได้ดียิ่ง และวัตรอื่นก็จะเป็นตัว เสริมในการฝึกอบรมไปด้วย

๒. อาคาริยวินัย ได้แก่ วินัยของผู้ครองเรือน คือวินัยของชาวบ้าน ได้แก่ การงดเว้นจาก อุกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือ ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ คนผู้อยู่ครองเรือนจำต้องประพฤติปฏิบัติฝ่าย วิชาอาเลียงชีพและวิชาการ

เสขียวัตตรในฐานะเป็นทางเสริมสร้างกิริยามารยาทอันงดงามอย่างไทย

เสขียวัตตร เมื่อว่าโดยหลัก คือการจัดหมวด จะมี ๗ หมวด คือ

๑. ปริมณทลวรรค หมวดว่าด้วยการนุ่งห่มเรียบร้อย
๒. อุชัคคิฆวรรค หมวดว่าด้วยการหัวเราะ
๓. ชัมภตทลวรรค หมวดว่าด้วยการทำวสะเอา
๔. สุกกัจจวรรค หมวดว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ
๕. กพพวรรค หมวดว่าด้วยคำข้าว
๖. สุรสุรวรรค หมวดว่าด้วยการฉันทังซู้ดๆ
๗. ปาทุกาวรรค หมวดว่าด้วยเขียงเท้า

อนึ่ง เสขียวัตตรเมื่อว่าโดยสาระสำคัญ แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มดังนี้

๑. ธรรมเนียมควรประพฤติในการเข้าหมู่บ้านเริ่มแต่การนุ่งห่มเรียบร้อย ในการเป็นอยู่ใน ชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ

๒. ธรรมเนียมการรับบิณฑบาต เริ่มแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต

๓. ธรรมเนียมการแสดงธรรมเริ่มแต่การแสดงธรรมอย่างถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลที่ไม่อยู่ในอาการที่ไม่เคารพ

๔. ธรรมเนียมในการถ่ายทอดจรรยา ปัสสาวะและบ้วนน้ำลาย เพราะฉะนั้น เมื่อสรุปประเด็นสำคัญของเสขียวัตร สามารถสังเคราะห์เป็นเรื่องใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. การนุ่งห่ม (การแต่งกาย)

๒. การสำรวมระวังอิริยาบถ

๓. การรับบิณฑบาต และการฉันอาหาร

๔. การแสดงธรรม (การพูดในที่ชุมชน)

๕. การถ่ายทอดจรรยา ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าภิกษุก็ดี ภิกษุณีก็ดี หรือแม้แต่สามเณรและสามเณรี ต้องสำเหนียกศึกษากริยามรรยาตเหล่านี้ให้จงหนัก เพราะเป็นการแสดงออกทางกายและวาจาให้ปรากฏแก่ชาวบ้าน ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เพราะภิกษุสงฆ์มีความสำรวมในมรรยาตเหล่านี้ เป็นกริยาอาการที่ทำให้เป็นที่ประทับใจของบุคคลอื่น จัดได้ว่าเป็นบุคลิกภาพที่เสริมสร้างกันได้ ดังนั้น เสขียวัตรจึงเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างบุคลิกภาพของบุคคลซึ่งไม่เฉพาะแก่ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรีตามพระวินัยบัญญัติเท่านั้น แต่กับพุทธบริษัทอื่น ๆ และบุคคลทั่วไปได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า เสขียวัตร ๗๕ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ล้วนเกิดจากมูลเหตุของภิกษุฉัพพัคคีย์ คือ กลุ่มภิกษุ ๖ รูปด้วยกัน นี่เป็นส่วนหนึ่งของภิกษุวิภังค์ ในส่วนภิกษุณีวิภังค์ คือ ข้อบัญญัติสำหรับนางภิกษุณี ซึ่งก็ล้วนเกิดจากมูลเหตุของภิกษุณีฉัพพัคคีย์ คือ กลุ่มภิกษุณี ๖ รูปด้วยกัน ทุกเรื่องเกิดในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันารามมหาวิหาร ในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ซึ่ง ณ พระอารามแห่งนี้พระพุทธเจ้าประทับอยู่นานที่สุดถึง ๑๙ พรรษา ในจำนวน ๔๕ พรรษาแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจ เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทก็ต่อเมื่อมีมูลเหตุเกิดขึ้นและเป็นเรื่องเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา และเรื่องหนึ่งคือเรื่องโลกวัชชะ คือสิ่งที่ชาวโลกติเตียน เป็นที่ไม่น่าเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนทั่วไป ปัญหาอาจมีว่า ยังมีเรื่องมรรยาตสงฆ์อีกมากมายที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพราะไม่มีมูลเหตุเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้ เรียกว่า “มหาปเทศ” คือหลักอ้างอิงเพื่อให้สงฆ์เทียบเคียงว่าอะไรควรไม่ควรเหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ซึ่งมี ๔ ประการคือ

๑. สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควรขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๒. สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

๓. สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๔. สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^๙

สรุปความว่า เสขิยวัตรในฐานะ เครื่องเสริมสร้างกิริยามารยาทอันงดงามของบุคคล จัดลงเป็นหัวข้อตามหมวดหมู่ได้ ๕ ประการคือ

๑. การแต่งกาย (หมวดสารูป)

๒. การสำรวมอิริยาบถ (หมวดสารูป)

๓. การรับประทานอาหาร (หมวดโภชนสังยุต)

๔. การพูดในที่ชุมนุมชน (หมวดธัมมเทสนาสังยุต)

๕. การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายในที่สาธารณะ (หมวดปกิณณกะ) ทั้งนี้จะได้นำไปสังเคราะห์ประยุกต์ใช้กับสังคมไทยในบทต่อไป

แบบอย่างของกิริยามารยาทตามหลักเสขิยวัตรในสังคมไทย

บุคลิกภาพนั้นมีการแสดงออกมาเป็นกิริยา วาจาซึ่งเรียกว่า มรรยาท ผู้มีบุคลิกภาพดีย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้มีมารยาทดี และผู้มีกิริยาวาจาดีแม้ว่าจะเป็นกิริยาทางกายและวาจา ก็ย่อมแสดงถึงความเป็นผู้จิตใจดี ทางกายวาจาเป็นหน้าต่างของจิตใจ ดังพระพุทธพจน์ในเรื่องจักขุปาลเถรวัตถุ ว่า

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น”^{๑๐}

อนึ่ง ยังมีพระพุทธพจน์ตรัสในเรื่อง มัญญกุณฑลี กล่าวว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้ามีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไปเหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น”^{๑๑}

^๙ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๑๓๙-๑๔๐.

^{๑๐} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

ในบทที่ ๓ ได้กล่าวถึงเสขียวัตร ในฐานะเครื่องเสริมสร้างบุคลิกภาพหรือมารยาท ใน ๕ หัวข้อคือ

๑. การแต่งกาย (หมวดสาธูป)
๒. การสำรวมอิริยาบถ (หมวดสาธูป)
๓. การรับประทานอาหาร (หมวดโภชนสังยุต)
๔. การพูดในที่ชุมนุมชน (อัมมเทสนาปฏิสังยุต)
๕. การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะและบ้วนน้ำลายลงในที่สาธารณะ (หมวดปภินณกะ)

เสขียวัตร มีอิทธิพลมากในการกำหนดมรรยาทของสังคมไทย เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

ประการแรก เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำของบุคคลในชุมชนต่างๆ พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย จึงได้นำหลักความประพฤติจากพระวินัยและหลักการปฏิบัติมาสังเคราะห์ใช้ในหมู่ประชาชน หรือ หากจะนับย้อนหลังไปถึงสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งพระมหากษัตริย์และราชกรู นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท จึงได้รับอิทธิพลแบบอย่างของพระวินัย หมวดเสขียวัตร มาด้วย

ประการที่สอง พระพุทธศาสนาสอนให้คนมีคุณธรรม มีความอ่อนน้อม ถ่อมตน และที่เห็นได้ชัด คือ เสขียวัตรเป็นเครื่องสื่อความเป็นผู้มีมรรยาทดี ซึ่งก็หมายถึงความเป็นผู้มีกิริยามารยาทที่ดี ทั้งดงาม และ การมีบุคลิกภาพดี นั่นเอง

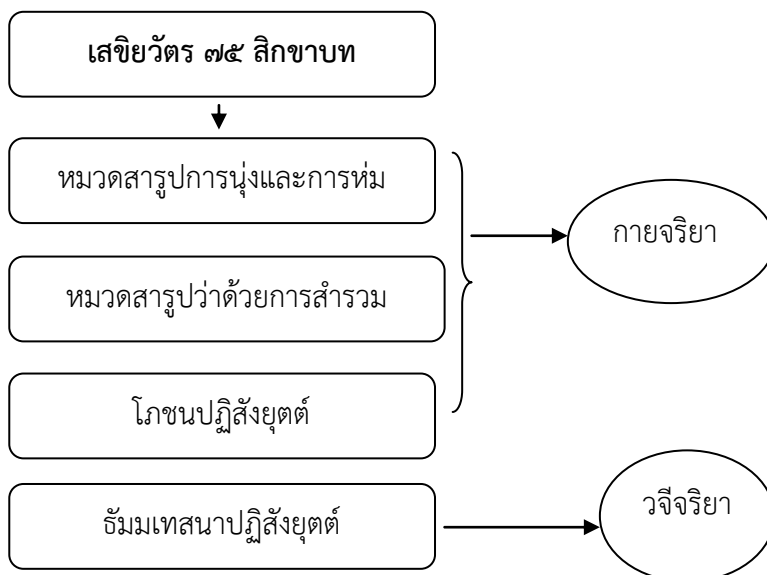
ในเรื่องนี้มีนัยที่สามารถสรุปได้ว่าหลักเสขียวัตร เป็นแบบกายจิริยา และวจีจิริยาได้ทีเดียว ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการมองเห็นความสำคัญ ถึงกับจัดคู่มือครูแบบสอนจรรยาเรื่อง “สมบัติของผู้ดี” ไว้เพื่อให้ครูสั่งสอนอบรมกิริยามารยาทของนักเรียน ผู้แต่งหนังสือเรื่องนี้ คือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)^{๑๑} หนังสือ “สมบัติของผู้ดี” แบ่งออกเป็น ๑๐ ภาค แต่ละภาคกล่าวถึงกายจิริยา คือมรรยาททางกาย วจีจิริยา คือมรรยาททางวาจาหรือการพูด และมโน

^{๑๑} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๑๒} เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เคยพระอภิบาลสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๕ หลายพระองค์ ขณะทรงศึกษาอยู่ในยุโรป เป็นผู้ร่างแผนการศึกษาแห่งชาติถวายรัชกาลที่ ๕ รวมทั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยด้วย เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ) ท่านเป็นบิดาของ ม.ล. ปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการหลายสมัย.

จริยา คือมรรยาททางใจ ซึ่งจะแสดงออกมาทางบุคลิกภาพ เป็นความยิ้มแย้มแจ่มใส จิตใจเบิกบาน ไม่ขุ่นมัว และเป็นมิตรกัน ซึ่งผู้วิจัยคัดลงไว้ ดังนี้

แผนภูมิความสัมพันธ์ของเสขียวัตร ในฐานะเป็นกายจริยาและวจีจริยา

๔.๒ วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาททางวาจา

มารยาททางวาจาในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับตนเองหรือการสื่อสารกับบุคคลอื่น การสื่อสารเชิงวัจนะ หรือเชิงอวัจนะ ที่เป็นการสื่อสารทางเดียว หรือการสื่อสารสองทางก็ตามเมื่อพิจารณาในประเด็นทิศทางการสื่อสาร เป็นการพิจารณาทิศทางในเชิงคุณค่าของการกระทำที่ว่า เป็นไปในทิศทางที่ดี เป็นกุศล หรือทิศทางที่ไม่ดี เป็นอกุศล สำหรับทิศทางการสื่อสารเชิงพุทธ เป็นไปในทิศทางที่ดี เป็นกุศล เท่านั้น เป็นทิศทางการสื่อสารที่ก่อให้เกิดปัญญา เมื่อสื่อสารกับตนเอง เช่น มนสิการ ก็เป็นแต่โยนิโสมนสิการเท่านั้น ไม่เป็นโยนิโสมนสิการ เมื่อสื่อสารกับบุคคลอื่น เช่น สนทนา ก็สนทนาแต่เนื้อหาที่ก่อประโยชน์ ที่ดี ดังพุทธดำรัสในกามสูตร (สูตรที่ ๘) ว่าด้วยผู้ต้องการประโยชน์ว่า “วาจาที่ดีควรปล่อย แต่วาจาที่ไม่ดีไม่ควรปล่อย”^{๑๓}

มารยาทการสื่อสารในทรรศนะพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดปัญญาที่สามารถ ทำให้ชีวิตดีขึ้น มีความสุข นำไปสู่การแก้ปัญหา ดังนั้นเป้าหมายของการสื่อสารในทรรศนะพระพุทธศาสนาจึงได้แก่ การมีชีวิตที่มีความสุข ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ดำเนินชีวิตที่ดี

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๘/๘๔.

งามอย่างมีเป้าหมายสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง และอยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่เบียดเบียนกันไม่ว่าจะต่อตนเองหรือผู้อื่น อันเป็นประโยชน์ในระดับโลกิยะที่เป็นประโยชน์ในโลกนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารในพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา บ่งบอกถึงปัจจัยที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีทั้งปัจจัยภายนอก และ ปัจจัยภายใน ดังนี้

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการมาฆะบูชา ได้แก่ อายตนะภายนอกที่เข้ามากระทบปรโตโฆสะและกัลยาณมิตร

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการ ได้แก่วัตถุหรือสิ่งกระตุ้นภายนอก ที่ เกี่ยวกับการเห็น การได้ยินได้ฟัง การได้กลิ่น การรับรู้รส การสัมผัสทางกาย การสัมผัสหรือรับรู้ทางใจ ที่ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า อายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์^{๑๔} (หรือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และสิ่งหรือเรื่องราวที่กระทบหรือสัมผัสทางใจ) อายตนะภายนอกเหล่านี้มีมากมายที่เข้ามากระทบบุคคลหรือผู้รับสารตลอดเวลา ดังเช่น ในวันหนึ่งๆ บุคคลย่อมได้เห็นสิ่งต่างๆ ได้ยินเสียง ลิ้มรสในขณะกินหรือดื่ม สัมผัสกับสิ่งที่มากระทบทางกายไม่ว่าจะเป็นสัมผัสจากบุคคล วัตถุสิ่งของตลอดจน อุณหภูมิ หรือแม้แต่สายลมที่มากระทบรวมทั้งสิ่งหรือเรื่องราวที่มากระทบหรือสัมผัสทางใจ เช่น เรื่องราวของบุคคล เรื่องเกี่ยวกับกิจการงาน ความรู้สึกสุข ทุกข์ทางใจ ทั้งที่เคยเกิดขึ้นแล้ว เป็นอดีต หรือที่ยังไม่เกิดขึ้น เป็นอนาคต เป็นต้น

ปรโตโฆสะ หรือเสียงจากผู้อื่น^{๑๕} หรือการได้สดับจากบุคคลอื่น^{๑๖} หมายถึงการได้รับเนื้อหาสาระจากแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร ปรโตโฆสะ อาจเป็นไปในทางที่ดี ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือหรือเป็นไปในทางที่ไม่ดี ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือก่อให้เกิดโทษก็ได้ แต่ในทางพระพุทธศาสนามุ่งถึงปรโตโฆสะ ที่หมายถึงฟังธรรมที่เป็นสัพปายะ หรือเป็นที่สบายเหมาะแก่ตนเท่านั้น มิได้หมายถึงการฟังอสังกรรมจากผู้อื่น ทั้งนี้เพราะปรโตโฆสะในความหมายดังกล่าวเป็นหนึ่งในปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๑๗} ดังนั้นในการสื่อสารในทางพระพุทธศาสนา จึงมุ่งหมายแต่เฉพาะที่เป็นปรโตโฆสะ หรือการได้รับเนื้อหาสาระที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์จากแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร

ปรโตโฆสะ เป็นปัจจัยฝ่ายภายนอก ที่ครอบคลุมถึง การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง คำอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็น

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๖/๑๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖.

^{๑๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๑๑๕.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕.

ปัจจัยทางสังคม ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ดึงดูดต้อง^{๑๘} ปัจจัยภายนอก คือปรโตโฆสะนี้ กล่าวได้ว่าเป็นการได้รับเนื้อหาสารที่ดีก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนจากแหล่งสารหรือผู้ส่งสาร

กัลยาณมิตร พระพุทธองค์ได้ตรัสยกย่องความมีกัลยาณมิตร หรือมิตรดี ไว้ในที่หลายแห่งเช่น “เพราะพูดถึงองค์ประกอบภายนอก เราไม่เห็นองค์ประกอบอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มากเหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ฯลฯ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่หายไปแห่งสังขาร”^{๑๙} และ“เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๒๐}

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบกัลยาณมิตรเป็นต้วนำ เป็นบุญนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ดุจดั่งแสงอรุณที่เกิดขึ้นมาก่อนอาทิตย์อุทัย และเมื่อภิกษุเมื่อมีกัลยาณมิตร พึงหวังได้ว่าจะเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก^{๒๑} กล่าวได้ว่า แหล่งสารที่ส่งสารไปยังผู้รับสารนั้น ต้องเป็นแหล่งสารหรือเป็นผู้ส่งสารที่ดี เมื่อบุคคลทำการสื่อสารกับแหล่งสาร หรือผู้ส่งสารที่ดี ย่อมได้รับสารที่ดี ที่ก่อประโยชน์แก่ตนเอง อีกนัยหนึ่ง ในกระบวนการสื่อสารกับบุคคลอื่น เมื่อบุคคลเป็นผู้ส่งสารก็ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่ดี เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้รับสารด้วย

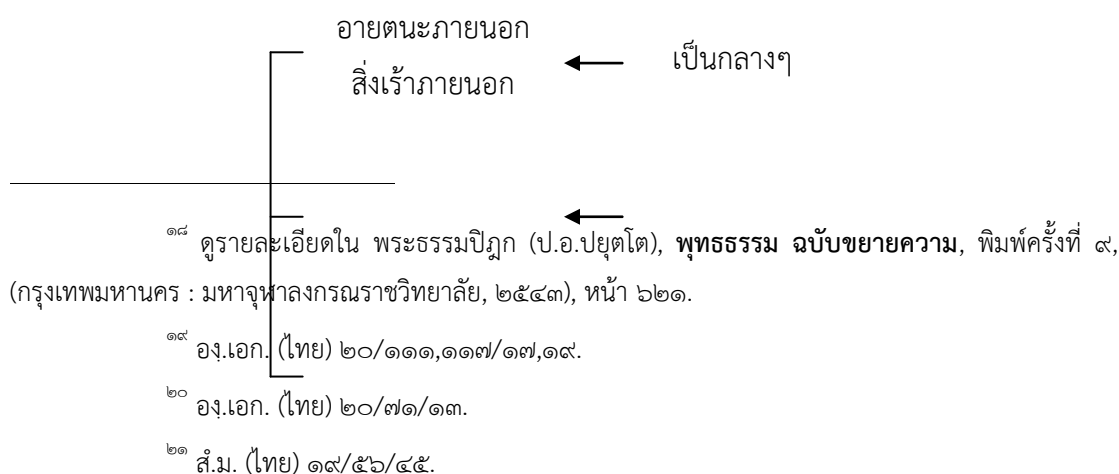
กล่าวโดยรวมเกี่ยวกับปัจจัยภายนอก กล่าวถึงปัจจัย ๓ ประการ ได้แก่

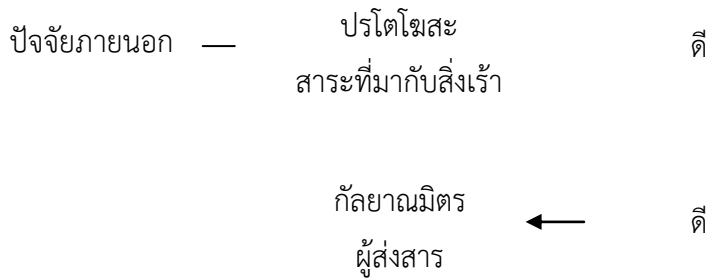
(๑) สิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นทั้งหลาย

(๒) สารที่ปรากฏหรือมากับสิ่งเร้านั้น หรือเนื้อหาสาร

(๓) ผู้ส่งสาร ในทัศนะของพระพุทธศาสนาพิจารณาว่า สิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นทั้งหลายเหล่านั้นเป็นของกลางๆ ที่มีอยู่เป็นปกติ แต่สารที่ปรากฏหรือมากับสิ่งเร้า หรือเนื้อหาสารนั้น ต้องเป็นสารที่ดี ก่อให้เกิดปัญญาและประโยชน์ โดยถูกส่งหรือถูกสื่อสารออกมาจากผู้ส่งสารที่ดี

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร

ประโตโฆสะ^{๒๒} หรือสัมผัสทางด้านวาจาจากบุคคลอื่น ในแง่ที่ศรัทธา ความเลื่อมใสหรือมีความเชื่อถือ มีจิตยินดี หรือเห็นชอบด้วย เป็นต้นว่าเลื่อมใสในปัญญา ความรู้ ความสามารถ หรือแนวการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งสิ่งที่เลื่อมใสเหล่านี้ปรากฏออกมาเป็นการกระทำทางกาย วาจาที่บุคคลอื่นสามารถรับรู้ได้ เช่น บุคลิกภาพ แบบแผนการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นการสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ทางหนึ่ง โดยเป็นการสื่อสารเชิงอวัจนะ ที่ทำให้บุคคลเกิดศรัทธา เชื่อถือ มีจิตยินดีที่จะรับฟังเสียงจากผู้อื่นหรือประโตโฆสะ อันจะก่อให้เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตน และนำไปสู่ปัญญาเมื่อพิจารณาถึงปัญญา ๓ ประเภท จากการเกิดขึ้นของปัญญา ๓ ทาง คือ สุตตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม)^{๒๓} การเกิดขึ้นของปัญญา ๓ ทางนี้ สอดคล้องกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิตั้งสองประการ กล่าวคือสุตตมยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดจากการฟัง คือปัจจัยด้านประโตโฆสะ เป็นต้นว่า การฟัง การศึกษาเรียนรู้ ซึ่งอยู่ในส่วนของการพูดสื่อสารกับบุคคลอื่น แม้การจะพูดให้คนฟังยอมรับ นับถือและทำตาม จนบังเกิดผลตามที่ผู้สอนแสดงตั้งใจเอาไว้ ก็จะต้องอาศัยความอดทนในการชี้แจงเหตุผลให้เข้าใจให้คล้อยตาม ทั้งรู้จักพูดและรู้จักฟังด้วยในขณะเดียวกัน จึงจะเป็นนักสื่อสารหรือนักเผยแพร่ธรรมที่ดี สมดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรว่า เป็นผู้มีความสมบัติของพูดจึงสามารถทำงานให้ประสบความสำเร็จได้โดยแสดงคุณสมบัติของพูด (นักเจรจาต่อรอง) ไว้ ๘ ประการ คือ

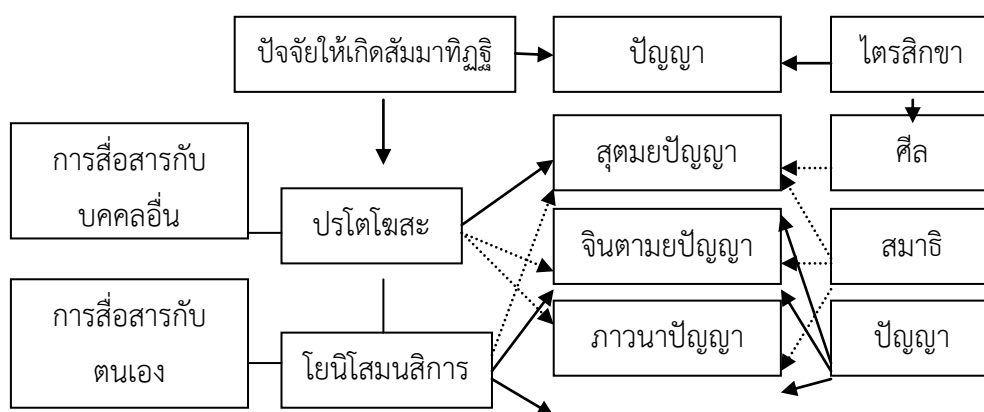
๑. เป็นผู้รับฟังที่ดี
๒. พูดให้ผู้อื่นฟังได้ดี
๓. เรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้เร็ว
๔. มีความจำดี
๕. รู้เอง คือรู้และคาดการณ์ต่างๆ ด้วยไหวพริบปัญญา

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, หน้า ๗๓๗.

๖. ให้ผู้อื่นรู้ดี คือชี้แจงให้เขาหมดความสงสัย
 ๗. ฉลาดในสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ รู้ว่าอะไรควรไม่ควร
 ๘. ไม่ก่อความทะเลาะ คือมีความอดทน ไม่โกรธง่าย^{๒๔}

ส่วน จินตามยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดจากการคิด เป็นต้นว่า การคิด การพิจารณา หรือตั้งประเด็นคำถามต่างๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยด้านโยนิโสมนสิการ หรือการมนสิการ การพิจารณา การใคร่ครวญอย่างแยบคาย ซึ่งอยู่ในส่วนของการสื่อสารกับตนเอง สำหรับภาวนามยปัญญา หรือปัญญาที่เกิดจากการอบรม การอบรมนี้หมายถึงการอบรมในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีรูปแบบวิธีการสื่อสารในระดับของศีล สมาธิ ปัญญาที่สัมพันธ์กับสัมมาทิฐิ ร่วมกับหลักการและแนวทางปฏิบัติในการสื่อสารเชิงพุทธ ซึ่งก่อให้เกิดปัญญาและประโยชน์ โดยการสื่อสารในระดับของศีล สัมพันธ์กับโลกียสัมมาทิฐิและการสื่อสารกับบุคคลอื่น การสื่อสารในระดับของสมาธิและปัญญา สัมพันธ์กับทั้งโลกียสัมมาทิฐิและโลกุตตรสัมมาทิฐิและการสื่อสารกับตนเอง โดยมีการสื่อสารในระดับของศีลเป็นบาทฐาน

แผนภาพแสดงมรรยาทางวาจาที่ก่อให้เกิดปัญญา

จากเนื้อหาดังกล่าว สรุปได้ว่า มรรยาทางวาจาในพระศาสนาที่ก่อให้เกิดปัญญา มีปัจจัยมาจากการสื่อสารด้วยสัมมาทิฐิ ที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งสอดคล้องและร่วมกับการ

^{๒๔} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๔๗/๒๐๘. “อภฺรฺรฺทฺธิ ภิกฺขเว อํเคทฺธิ สมนนาคโธ ภิกฺขุ พุเตยฺย คนฺตุมรหติ ฯ กตเมทฺธิ อภฺรฺรฺทฺธิ ฯ อธิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ โสตา จ โหติ สาเวตา จ อุกฺคเหตา จ ธาเรตา จ วิญญาตา จ วิญญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตสฺส โน จ กลหการโก”

สื่อสารในแนวทางของไตรสิกขา โดยโยนิโสมนสิการ กระบวนการรับรู้สารอย่างถูกต้อง การสื่อสารในระดับของสมาธิ และการสื่อสารในระดับของปัญญา ซึ่งเป็นการสื่อสารกับตนเอง เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดจินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญาโดยตรง โดยมีปรโตโฆสะและการสื่อสารในระดับของศีล ซึ่งเป็นการสื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นส่วนสนับสนุนเกื้อกูลในขณะที่ปรโตโฆสะ การสื่อสารในระดับของศีล และการสื่อสารในระดับของสมาธิ เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดสุดตมยปัญญาโดยตรง โดยโยนิโสมนสิการและการสื่อสารในระดับปัญญาเป็นส่วนสนับสนุนเกื้อกูล ตามกระบวนการของการสื่อสารกับบุคคลอื่นที่ในขณะที่ของการสื่อสารกับบุคคลอื่นย่อมต้องมีการสื่อสารกับตนเองเกิดขึ้นร่วมด้วยเสมอ

ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับมารยาททางวาจา ได้แก่ อายตนะภายใน การทำหน้าที่ของจิต และ โยนิโสมนสิการ

อายตนะภายใน สิ่งที่เป็นช่องทางแห่งการติดต่อให้ถึงกัน หรือการสัมผัสรับรู้กัน หรือเป็นเครื่องมือที่บุคคลใช้เป็นช่องทางติดต่อรหว่างตนเองกับโลกภายนอก หรืออายตนะภายนอก เรียกว่าอายตนะ หรือสื่ออายตนะที่ใช้ติดต่อกับอายตนะภายนอก เรียกว่า อายตนะภายในได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^{๒๕} (อายตนะภายในเหล่านี้กล่าวในสถานะโดยทั่วไปว่า อยู่ในสภาวะที่ใช้การได้ตามปกติ)

การทำหน้าที่ของจิตในการรับรู้ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสกันระหว่างอายตนะภายนอกหรืออารมณ์กับอายตนะภายในหรือทวาร เนื่องจากจิตเป็นธรรมชาติที่รู้หรือทำหน้าที่เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สึกรู้สัมผัสถูกต้องทางกาย และรู้สึกนึกคิดทางใจ การเกิดขึ้นของวิญญาน หรือจิต คือการรับรู้ที่นั่นเกิดขึ้นเมื่ออารมณ์มากระทบ หรือเรียกว่าผัสสะกับทวาร ซึ่งหลังจากทำหน้าที่ในการรับรู้แล้ว จิตยังทำหน้าที่ต่อไปในการพิจารณาอารมณ์ เสาอารมณ์ และ ยึดห่วงอารมณ์ เก็บสะสมวิบาก ขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ เป็นขั้นตอนในกระบวนการสื่อสารกับตนเอง การสื่อสารเชิงพุทธ พิจารณาว่าการสื่อสารกับตนเองที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารในลักษณะของการคิดหรือรู้สึก มีสติ นึกได้ เป็นต้นนั้น ต้องดำเนินไปในทิศทางที่ดี ที่ถูกต้อง เป็นกุศล เช่น เมื่อคิด ก็ต้องเป็นการคิดในรูปแบบที่ดี เช่น โยนิโสมนสิการ เป็นต้น

โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล^{๒๖} โดยถือเป็นคุณเครื่องภายใน^{๒๗} ทั้งนี้เพราะโยนิโสมนสิการ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๒๘} และเนื่องจากโยนิโสมนสิการเป็นธรรม ๑ ใน

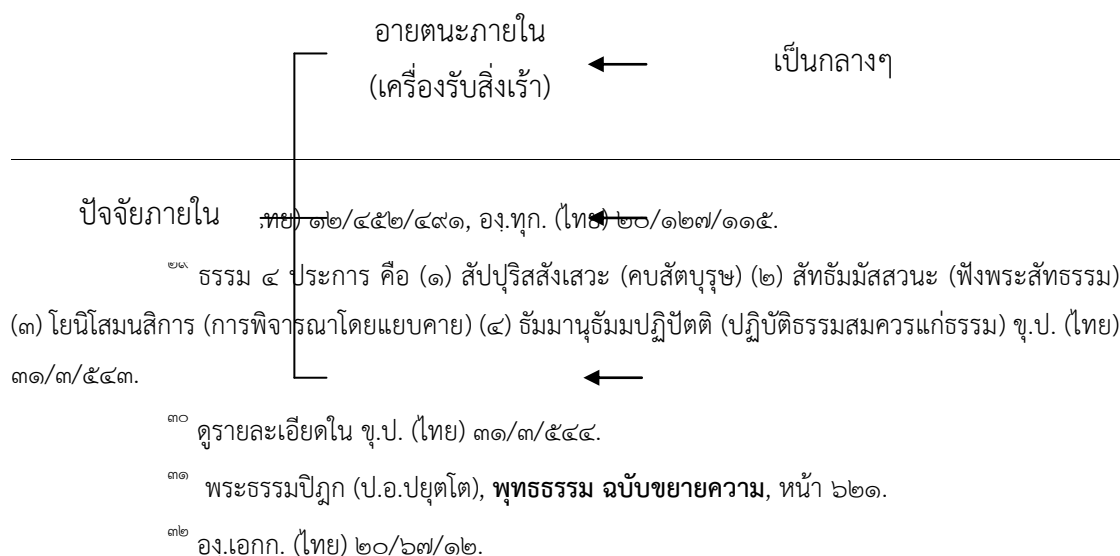
^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๖/๑๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, หน้า ๖๒๑.

^{๒๗} ดูเชิงอรรถ ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๑/๔๗๙.

๔ ประการ^{๒๙} ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญาได้ปัญญา เป็นผู้ที่มีปัญญามาก มีปัญญากว้างขวาง มีปัญญาลึกซึ้ง มีปัญญาไพบูรณ์ มีปัญญาร่าเริง มีปัญญาแล่นไป มีปัญญาเฉียบแหลม และมีปัญญาชำแรกกิเลส^{๓๐} โยนิโสมนสิการจึงเป็นวิธีการแห่งปัญญา^{๓๑} พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญโยนิโสมนสิการว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นหรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนโยนิโสมนสิการนี้ เมื่อนิสการโดยแยบคาย กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป”^{๓๒}

กล่าวโดยสรุปปัจจัยภายในเกี่ยวกับมารยาททางวาจาได้ว่า กล่าวถึงส่วนของผู้รับสารเป็นสำคัญ โดยมีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ (๑) เครื่องรับสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นจากภายนอก (และสิ่งเร้าภายใน ในกรณีที่เป็นการสื่อสารกับตนเอง คือ สิ่งหรือเรื่องราวที่ปรากฏขึ้นทางใจของบุคคล แม้ในยามที่มีได้รับสิ่งเร้าหรือสิ่งกระตุ้นจากภายนอก) (๒) กระบวนการรับรู้สิ่งเร้านั้น (๓) ลักษณะหรือทิศทางในกระบวนการรับรู้สิ่งเร้า ตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา พิจารณาว่า เครื่องรับสิ่งเร้าทั้งหลายนั้นเป็นของกลางๆ สิ่งสำคัญอยู่ที่กระบวนการรับรู้และลักษณะหรือทิศทางในกระบวนการรับรู้สิ่งเร้านั้นว่ามีลักษณะอย่างไร เป็นไปในทิศทางเช่นใด การสื่อสารเชิงพุทธมีหลักการที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการรับรู้อย่างถูกต้องประกอบด้วยสติ เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง ดังาม ก่อให้เกิดปัญญา

การทำหน้าที่ของจิต
(กระบวนการรับรู้สิ่ง

ถูกต้องประกอบด้วย

โยนิโสมนสิการ
(ลักษณะทิศทาง
ในการรับสิ่งเร้า)

ถูกต้อง
ประกอบด้วย
สติ ไม่ด่วนสรุป

๔.๓ วิเคราะห์หลักธรรมวินัยในฐานะเป็นมารยาททางสังคม

๔.๓.๑ นิวาตธรรม คือความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นรากฐานของมารยาทไทย

นอกจากความเคารพที่เป็นมงคลแล้ว พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึง “การถ่อมตน” เรียกว่า “นิวาตะ”^{๓๓} อีกด้วย พระสิริมังคลาจารย์ กล่าวไว้ในมังคลัตถทีปนี สรุปใจความว่า

ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นมงคลข้อที่ ๒๓ ในมงคลสูตร^{๓๔} เป็นหลักปฏิบัติที่สอนให้คนเรารู้จักวางตัวให้เหมาะสม ลดความเย่อหยิ่ง ลดความหยาบกระด้างและไม่ให้หลงยึดติดอยู่ในลาภยศ อำนาจ และตำแหน่ง

ความหมายของความอ่อนน้อม ความอ่อนน้อมถ่อมตนตรงกับภาษาบาลีว่า “นิวาตะ” แปลว่า ไม่มีลม ไม่พองลม^{๓๕} แต่ควบคุมตนเองให้อยู่ในสภาพปกติที่เป็นจริง เหมือนลูกโป่งที่ยังไม่อัดลมเข้าไป ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีลักษณะคล้ายกับความเคารพ แต่เป็นคนละความหมาย กล่าวคือ ความเคารพ (คารวธรรม) เป็นการตระหนักในคุณงามความดีของคนอื่นและสิ่งอื่น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นอย่างถูกต้องจริงใจ โดยเป็นการแสดงออกทางกายและทางวาจาเป็นหลัก ส่วนความอ่อนน้อมถ่อมตน (นิวาตธรรม) นั้นเป็นการตระหนักในตัวเองแล้วสามารถวางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่งยโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูงและกดคนอื่นให้ต่ำ มีความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาลควรไม่ควร โดยเน้นเรื่องของภายในจิตใจเป็นหลัก

^{๓๓} สิริมังคลาจารย์, มังคลัตถทีปนี ทุติโย ภาค, หน้า ๒/๒๘๖/๒๑๗.

^{๓๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘๖/๕๖๒.

^{๓๕} มงคลทีปนี. (บาลี) ๒/๒๘๖/๒๑๗. นิวาโต นาม นิจมนตา นิวาตวุตติตา ฯ ยาย สมณนาคโต ปุคฺคโล นิหตฺมาโน นิหตฺทโป ปาทปฺปญฺจนโจฬกสฺสโส ฉินฺนวิสาลุสสโม อุทฺทฐาทฺฐสฺสโปสโม จ หุตฺวา สณฺโห สขีโล สุขสมภาโส โหติ อโย นิวาโตติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ

กล่าวโดยสรุป ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีลักษณะตรงกันข้ามกับความเย่อหยิ่ง ซึ่งหมายถึง การทะนงตนว่าสูง ดี เค้น เกินกว่าผู้อื่นแล้วแสดงอาการจองหองเกินฐานะและยโสโอ้อวดเกินจริง ความเย่อหยิ่งนั้นเกิดจากการที่คนยึดถือเอาสิ่งที่เป็นภาพลวง ไม่ใช่สิ่งจริงแท้มาเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยว และประเมินค่าตนเองว่าสูง ดี เค้นกว่าผู้อื่น จากความหมายนี้เราสามารถจัดจำแนกคนเย่อหยิ่งออกเป็นกลุ่มๆ ได้ดังนี้

๑. คนที่เย่อหยิ่งเพราะทะนงตนว่ามีชาติกำเนิดสูง
๒. คนที่เย่อหยิ่งเพราะทะนงตนว่ามีทรัพย์สินมากมาย
๓. คนที่เย่อหยิ่งเพราะทะนงตนว่ามีวงศ์สกุลดีเป็นที่นับถือของคนทั่วไป
๔. คนที่เย่อหยิ่งเพราะทะนงตนว่ามีการศึกษาสูง^{๓๖}

คนเย่อหยิ่งดังกล่าวนี้มักมีความประมาท และความประมาทเช่นนี้ทำให้คนที่เย่อหยิ่งนั้น ลืมตัว มีมานะจัดและแสดงกิริยาจากหยาบกระด้าง ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่นที่มีชาติกำเนิด วงศ์สกุล ทรัพย์สิน การศึกษาต่ำกว่า

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นมีความหมายและลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความเย่อหยิ่งอย่างเห็นได้ชัด ลักษณะของคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นไม่ใช่คนอ่อนแอดังที่หลายคนเข้าใจกัน แต่เป็นคนที่ยอ่อนโยน เข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและรู้จักยอมรับนับถือผู้อื่น คือผู้ที่ไม่มีปมด้อยและไม่มีปมเด่น เป็นคนที่กล้าเผชิญกับความจริง สามารถวิเคราะห์ตนเองได้และมีความมั่นใจในตนเอง กล่าวโดยสรุปคนที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นมีลักษณะเด่น ๓ ประการ ดังนี้

๑. มีกิริยาอ่อนน้อม คือเป็นผู้ที่ไม่แข็งกระด้าง เพราะมีอติมานะคือตัวจำกัดว่า “กระด้าง เพราะชาติกำเนิด กระด้างเพราะทรัพย์สินสมบัติ กระด้างเพราะโคตรตระกูล”^{๓๗}

^{๓๖} มงคลทีปนี. (บาลี) ๒/๒๘๘/๒๑๘. [อติมานวเสน ฌทตฺตาโทสํ ปสฺสนเตน ทิ เกณจิปี นิวัตตวุตฺติเกน อตฺตทฺเธน ภวิตพฺพํ ฯ ฌทตฺตา ทิ วินาสเหตุ ฯ เตนาทฺ ชาติตถทฺโธ ฌนตถทฺโธ โคตตตถทฺโธ จ โย นโร สลฺยญาตี อติมณฺเฑติ ตํ ปราภวโต มุขนฺติ ฯ ตตถ ชาติตถทฺโธ นาม โย อหํ ชาติสฺมปฺนโนติ มานํ ขนฺตฺวา วาตปฺริตภสฺตา วีย อุตฺถมาโต หุตฺวา น กสฺสจฺจิ โอนมฺติ ฯ เอส นโย ฌนโคตตตถทฺเธสุ ฯ สลฺยญาตี อติมณฺเฑติ อตฺตโน ญฺาติมฺปิ ชาตียา อติมณฺเฑติ สกฺยา วีย วิชฺฐทํ ฌเนนาปิ จ กปฺโณ ทลฺหิโทติ อติมณฺเฑติ สามีจิมตฺตมฺปิ น กโรติ ฯ ตสฺส เต ญฺาตโย ปราภวเมว อิจฺฉนฺติ ฯ อิมาย คากาย วตฺถุโต จตฺตพฺพิธํ ลกฺขณโต เอกเมว ปราภวมุขํ วุตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนา]

^{๓๗} มงคลทีปนี. (บาลี) ๒/๒๘๘/๒๑๘.

๒. มีวาจาอ่อนหวาน วาจาประเภทนี้ บาลีเรียกว่า “สนฺหา” คือวาจาประกอบด้วยคำไพเราะ เป็นสำนวนของชาวเมืองผู้เจริญแล้ว “สขิลลา” คือวาจาที่ประกอบด้วยความอ่อนโยน “สุขสมภาสา” คือวาจารื่นหู ไม่เสียดแทงหู “สาขลย” คือวาจาที่ประกอบด้วยคำอ่อนหวาน^{๓๘}

๓. มีจิตใจอ่อนโยน มีจิตประกอบด้วยกุศลเจตสิกธรรม อาทิ มีสมาหารจิต สมาหิตจิต มีโยนิโสมนสิการ เป็นต้น

วิธีแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้นแสดงออกได้ ๓ ทาง เช่นเดียวกับความเคารพ ดังนี้

๑. การแสดงออกทางกาย ได้แก่ การแสดงกิริยาท่าทางที่สุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบ กระด้าง ไม่ทำท่าหยิ่งโส ไม่มองคนด้วยสายตาเหยียดๆ รู้จักแสดงความเคารพผู้ใหญ่กว่าทั้งด้านชาติ วุฒิ วิทยุฒิ และคุณวุฒิ รู้จักให้เกียรติแก่สตรี และพร้อมที่จะเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนทางกายต้องเป็นไปด้วยความจริงใจ ไม่ใช่แสร้งหรือแสดงอาการพินอบพิเทาเกินกว่าเหตุ จนกลายเป็นการประจบสอพลอ

๒. การแสดงทางวาจา ได้แก่ การพูดจริงด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะ น่าฟัง ไม่หยาบคาย นุ่มนวล ชวนให้สบายใจ รู้จักใช้คำพูดที่เหมาะสมถูกกาลเทศะ และถูกกับบุคคล

๓. การแสดงทางใจ ได้แก่ การมีจิตใจอ่อนโยน การมองโลกในแง่ดี เนื่องจากใช้ปัญญาไตร่ตรองแล้วว่าคนเรานั้นจะให้ดีพร้อมบริบูรณ์ไปทุกอย่างเป็นไปได้ แม้ตัวเราเองก็เช่นกัน การมีความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ จะทำให้การพูด และกิริยาท่าทางที่แสดงออกมาเป็นไปด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน

ดังนั้น คนเราหากมีธรรมะข้อนี้ ก็จะมีคนรัก และเมตตา และเป็นที่ยรักของมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำอะไรก็จะลุล่วงไปด้วยดีไม่มีอุปสรรค เพราะอานิสงส์ของความเมตตาและอ่อนน้อม

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องของมารยาทไทยกับการวัดธรรม และนิวาตธรรม เช่น การกราบ การไหว้ ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าคนไทยมีสัมมาคารวะ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา แต่ในปัจจุบัน สภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ทำให้เรื่องความเคารพกันอย่างที่เคยปฏิบัติมาเริ่มมีที่ท้าวว่าจะลดน้อยถอยลง เช่นลูกไม่เคารพพ่อแม่ ลูกศิษย์ไม่เคารพครูอาจารย์ และคนในสังคมไม่เคารพกฎหมาย เป็นต้น เพราะฉะนั้นหากบุคคลทุกฝ่ายในสังคม ได้ศึกษาหลักการเกี่ยวกับความเคารพ รู้คุณค่าของความเคารพ ประโยชน์และโทษที่จะได้รับ และสามารถนำหลักการเหล่านั้นมา

^{๓๘} มงคลทีปนี. (บาลี) ๒/๒๘๗/๒๑๗.

ประยุกต์ใช้ในสังคม ย่อมมีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคม อันจะส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและ
ผาสุกมั่นคงสืบต่อไป

๔.๓.๒ หลักทศ ๖ ในฐานะเป็นมารยาททางสังคม

มารยาทว่าด้วยการวันทา หรือวันทนา อันเป็นการแสดงการบูชา กราบไหว้กันตามลำดับ
พรชานี้มิใช่เป็นเรื่องแสดงความสูงต่ำ ไม่ว่าจะในด้านเกียรติยศ อำนาจภายนอกหรือคุณธรรมภายใน
ก็ตาม ด้านภายนอกมองเห็นง่ายอยู่แล้ว ว่าเฉพาะด้านคุณธรรมภายในคุณทศ แม้เป็นพระอริยบุคคล
ชั้นสูงเพียงใด ก็กราบไหว้ พระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชน ส่วนในหมู่พระสงฆ์ พระภิกษุผู้เป็นอริยบุคคล
สูงสุดคือเป็นพระอรหันต์แต่ก่อนพรชากว่า ก็แสดงความเคารพแก่ภิกษุปุถุชนผู้แก่พรรชากว่า ที่เป็น
เช่นนี้ เพราะระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการแสดงความเคารพหรือกราบไหว้กันอย่างนี้ มีไว้เพื่อความ
เป็นระเบียบเรียบร้อย ความดีงามและความอยู่ร่วมกันผาสุกของสงฆ์หรือสังคม ความเรียบร้อยดีงาม
ของสงฆ์หรือการอยู่ร่วมกันผาสุกของสังคมนั้น รวมอยู่ในคำว่าธรรมหรือเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่
ปฏิบัติตามระเบียบหรือหรือธรรมเนียมการแสดงความเคารพเช่นนี้ ย่อมชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความ
เรียบร้อยดีงามของสงฆ์และถือเป็นการปฏิบัติด้วยความเคารพธรรมด้วย^{๓๙}

อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงให้พระสงฆ์บูชา กราบไหว้กันตามลำดับพรชาตามลำดับ
การบวชก่อนบวชหลัง แม้ว่าบุคคลนั้นจะมีอายุมาก เมื่อมาบวชในลำดับภายหลัง ก็ต้องบูชา กราบไหว้
บุคคลที่บวชก่อน ที่พระองค์ทรงทำเช่นนี้ก็ เพื่อต้องการลดทิฐิมานะ และตัดความถือตัวของบุคคล
นั่นเอง กรณีตัวอย่างในเรื่องนี้มีเรื่องเจ้าศากยทรงแพนวช เป็นอุทาหรณ์ :- เจ้าชายศากยกุมาร ๕
พระองค์ ได้แก่ เจ้าชายภัททิยะ เจ้าชายอนรุทธะ เจ้าชาย อานนท์ เจ้าชายภคคุและเจ้าชายกิมพิละ
รวมทั้งเจ้าชายโกลิยะกุมารคือเจ้าชายเทวทัต รวมเป็น ๖ พระองค์เสด็จออกบวช ท่านอุบาลีซึ่งเป็น
ช่างกลบ^{๔๐} ของเจ้าชายศากยกุมารก็ได้ติดตามออกบวชด้วย พวกเขามาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อนุปิยัมพ
วันของมัลลกะตริย แคว้นมัลละ ศากยกุมารทั้ง ๕ พระองค์ ได้ทูลขอให้อุบาลีช่างกลบบวชก่อน
เพื่อเปลื้องทิฐิมานะที่มีต่อท่านอุบาลีนั่นเอง เพราะก่อนยังไม่บวชท่านอุบาลีก็ต้องกราบไหว้เคารพ
สักการะเจ้าชายทั้ง ๕ พระองค์ในฐานะผู้รับ ใช้ใกล้ชิด แต่เมื่อได้บวชลำดับก่อนเจ้าชายทั้ง ๕
พระองค์ การแสดงความเคารพกันก็ต้องเป็นไปตามลำดับการบวชก่อนบวชหลัง จึงเป็นสาเหตุที่
เจ้าชายทั้ง ๕ พระองค์ขอร้องให้บวชก่อนใครๆ^{๔๑}

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๔๓๗.

^{๔๐} กลบ ได้แก่ ช่างตัดผม ช่างโกนผม อ่างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์
ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑. การให้เกียรติแก่ผู้อื่นถือได้ว่า เป็นมารยาททางสังคมอย่างหนึ่ง

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน วิ.จู. (บาลี) ๗/๓๓๑/๑๑๕, วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๓๑/๑๗๐.

พระพุทธองค์ได้ตรัสอนุญาตว่า “ภิกษุพึงหวังแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู^{๔๒} บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งควรรับฟัง”^{๔๓}

อนึ่งพระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์อีกว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ภิกษุไม่ควรเรียกกัน และกันด้วยวาตะว่า ‘อาวุโส’ เหมือนดังที่เรียกกันตอนนี้ ภิกษุผู้แก่กว่าพึงเรียกภิกษุผู้อ่อนกว่า โดยชื่อหรือตระกูล โดยวาตะว่า ‘อาวุโส’ ก็ได้ ภิกษุผู้อ่อนกว่าพึงเรียกภิกษุผู้แก่กว่า ว่า ‘ภันเต’ หรือ ‘อายัสมา’ ก็ได้”^{๔๔}

การที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอย่างนี้แสดงให้เห็นถึงบุคคลที่ภิกษุควรบูชากราบไหว้และให้ความเคารพนับถือ ยกย่องให้เป็นภิกษุที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ เพราะข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อถือ การยอมรับ นับถือ ด้วยความจริงใจในท่านเหล่านั้น เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ความสามารถผ่านประสบการณ์มายาวนานนั่นเอง และยังเป็นการยกย่องให้เกียรติแก่ท่านด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง “วันทา หรือวันทนา” การกราบไหว้ที่คฤหัสถ์ควรกระทำต่อนันตามแนวพระพุทธศาสนา

ในส่วนของคฤหัสถ์นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักการว่าด้วยเรื่องการบูชากราบไหว้ ความเคารพ นับถือ กันตามลำดับอายุสมาชิกภาพ ดังปรากฏในสารันทพสูตร พระสูตรว่าด้วยการแสดงอปริหานิยธรรมที่สารันทพเจดีย์ เกิดขึ้นขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ สารันทพเจดีย์ กรุงเวสาลี พระพุทธองค์ทรงแสดงอปริหานิยธรรม^{๔๕} แก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย โดยมีใจความสำคัญของพระดำรัสในอปริหานิยธรรมข้อที่ ๔ ว่า

^{๔๒} **เป็นเถระ** ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้มีความมั่นคง (ถิรภาวะ) ในพระศาสนา ไม่หวนคืนสู่เพศคฤหัสถ์อีก ประกอบด้วยคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระเถระคือศีลเป็นต้น รัตตัญญู เป็นตำแหน่งเอตทัคคะที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้ามีความหมายว่ารู้ราตรีนาน คือ บวชรู้แจ้งธรรม และเป็นพระชีนาสพก่อนพระสาวกทั้งหลาย อ้างใน ที.ม.อ. (บาลี) ๑๓๖/๑๒๖.

^{๔๓} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๓๖/๖๙, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๖/๘๒, ที.ม.อ.(บาลี)๒/๑๓๖/๑๒๖.

^{๔๔} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔, ที.ม.อ.(บาลี)๒/๒๑๖/๙๙.

^{๔๕} **อปริหานิยธรรม** หมายถึง ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๒ ประเภท คือ ราชอปริหานิยธรรม และ ภิกขุอปริหานิยธรรม อ้างใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘).

“พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญ^{๔๖} อย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังสักการะ เคารพ นบถือ บุษบาเจ้า วัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่า เป็นสิ่งควรรับฟัง”^{๔๗}

การบูชา (บูชา) กราบไหว้ (วันทนา) เคารพ (คารวตา) นบถือนั้นในฝ่ายคฤหัสถ์พึงยึดถือปฏิบัติกันโดยชาติวุฒิ (ผู้เจริญโดยกำเนิด) วัยวุฒิ (ผู้เจริญโดยวัย) คุณวุฒิ (ผู้เจริญโดยคุณธรรมหรือคุณงามความดี)

ในคัมภีร์อรรถกถา กล่าวถึงบุคคลที่ควรบูชา กราบไหว้ เคารพ นบถือนั้นมี ๓ ประเภท ได้แก่

๑. **ชาติวุฒิ** ผู้เจริญโดยชาติคือ เกิดในชาติกำเนิดฐานะอันสูง

๒. **วัยวุฒิ** ผู้เจริญโดยวัย คือ เกิดก่อน

๓. **คุณวุฒิ** ผู้เจริญโดยคุณความดี หรือโดยคุณพิเศษที่ได้บรรลู่^{๔๘}

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ธมมธโร) ได้อธิบายไว้ในหนังสือบทธำมสังคายนี้อย่างนี้

๑. **ชาติวุฒิ** ผู้เจริญโดยกำเนิด หมายถึงบุคคลที่มหาชนยกย่องนับถือว่าเป็นผู้มีอารยธรรม และเป็นผู้อยิ่งใหญ่ในดินแดนแคว้นนั้นๆ คือสูงศักดิ์โดยชาติ มีธรรมสำหรับตระกูลวงศ์เป็นเครื่องวัด แม้จะอยู่ในวัยใดๆ ก็เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง

๒. **วัยวุฒิ** ผู้เจริญโดยวัย หมายถึงบุคคลผู้อยู่ในปัจฉิมวัย มีอายุมาก หรือเป็นผู้สูงโดยวัยแห่งอายุกาล และมีธรรมสำหรับวัยเป็นเครื่องวัดว่าเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งมหาชนในถิ่นนั้นนิยมนับถือบุคคลเช่นนี้เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง

๓. **คุณวุฒิ** ผู้เจริญโดยคุณงามความดี หมายถึงผู้มีธรรมสำหรับตนเป็นเครื่องวัดจะเป็นครูอาจารย์หรือดำรงตำแหน่งใดๆ แม้ผู้เยาว์วัยก็ตาม เมื่อมีคุณสมบัติมากในสันดาน ซึ่งเป็นผู้น้อยย่อมนำมาเมตตา เป็นผู้ใหญ่นับถือ เป็นผู้เฒ่าเฒ่ากราบไหว้ บุคคลเช่นนี้ เป็นผู้ควรเคารพยำเกรง^{๔๙}

^{๔๖} ความเจริญ ในที่นี้หมายถึง ความเจริญด้วยคุณธรรมมีศีล เป็นต้น อ้างใน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๖/๑๒๖.

^{๔๗} อง.สตตก. (บาลี) ๒๓/๒๑/๑๔, อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๒, อง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๑๖๖.

^{๔๘} “ตตถ เย วุฑฒมปจายนตติ ชาติวุฑโฒ วัยวุฑโฒ คุณวุฑโฒติ ตโย วุฑฒา เตสุ ชาติสมปนโน ชาติวุฑโฒ นาม วเย ฐิตโต วัยวุฑโฒ นาม คุณสมปนโน คุณวุฑโฒ นาม เตสุคุณสมปนโน วัยวุฑโฒ อิมสมิ ฐาเน วุฑโฒติอธิเบโต” อ้างใน ชุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/๓๗/๓๐๑.

^{๔๙} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ธมมธโร), บทธำมสังคายนี, หน้า ๕๐.

ในสังคมของผู้ครองเรือนหรือฝ่ายฆราวาส พระพุทธองค์ตรัสเรื่องการบูชา กราบไหว้ความเคารพ นับถือ ระหว่างบุคคลในสังคมทุกประเภททุกภาษา เรียกว่า **ทิส** หมายถึงบุคคลที่เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ให้รู้จักบูชา กราบไหว้เคารพ นับถือ ต่อกันและกันในบุคคล ๖ ประเภท ซึ่งเปรียบเสมือนทิส ๖ ดังเช่นกรณีตัวอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ในสังคาล สุตตราว่า

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน (ป่าไผ่) ใกล้กรุงราชคฤห์เช้าวันหนึ่งพระองค์ได้เสด็จสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสังคาลมาณพ มีผ้าเปียก มีผมเปียก กำลังไหว้ทิสอยู่จึงตรัสถามเพื่อชวนสนทนาว่า กำลังทำอะไร เมื่อเขากราบทูลว่ากำลังไหว้ทิสตามคำสั่งของบิดาก่อนบิดาจะตาย จึงตรัสว่า ในอริยวินัย^{๕๐} เขาไม่ได้ไหว้ทิสกันแบบนี้สังคาลมาณพจึงทูลถามว่า ในอริยวินัย เขาไหว้ทิสกันอย่างไร พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมตามลำดับแก่สังคาลมาณพว่า เพราะเหตุที่สาวกของพระอริยเจ้าสามารถละกิเลส ๕^{๕๑} ได้ ไม่ทำกรรมชั่วโดยฐานะทั้ง ๔^{๕๒} ไม่ประพฤติดังแห่งความเสื่อมทรัพย์ ๖ ประการ^{๕๓} ปราศจากความชั่ว ๑๔ ประการดังกล่าวนี้ เชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิส ๖ ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายทางแห่งความเสื่อมทรัพย์โดยละเอียด แล้วทรงอธิบายลักษณะมิตรเทียมและมิตรแท้ทรงอธิบายเรื่องทิส ๖ โดยทรงแบ่งบุคคลออกเป็น ๖ ประเภทตามจำนวนทิสทั้ง ๖ ทิส คือ

๑. บิดา-มารดาเป็นทิสเบื้องหน้า ๒. อาจารย์เป็นทิสเบื้องขวา

^{๕๐} อริยวินัย แปลว่า แบบแผนของพระอริยเจ้า ระบบชีวิตหรือระบบการฝึกฝนอบรมของอารยชนเทียบได้กับคำว่า สุคติวินัย ได้แก่หลักการครองชีวิตอันประเสริฐ อ้างใน องค์พุทธก. (ไทย) ๒๑/๑๖๐/๒๒๒, หมายถึงพระพุทธศาสนา อ้างใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๐๕/๓๐๐.

^{๕๑} กรรมเครื่องเศร้าหมอง, การกระทำที่เป็นเหตุให้เศร้าหมอง มี ๔ อย่าง คือ (๑) ปาณาติบาตการทำชีวิตให้ตกลงคือฆ่าฟันสังหารกัน (๒) อทินนาทาน ถูเอาของที่เขาไม่ได้ให้คือลักขโมย (๓) กาเมสุมิถาจาร ประพฤติผิดในกาม (๔) มุสาวาท พูดเท็จ ดูเทียบใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

^{๕๒} คำว่า ไม่ทำความชั่วโดยฐานะ ได้แก่ อคติคือ ทางความประพฤติดีที่ผิด, ความลำเอียง มี ๔ คือ (๑) นันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก (๒) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา (๓) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง (๔) ภยาคติลำเอียงเพราะกลัว อ้างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑.

^{๕๓} ทางแห่งความเสื่อมทรัพย์ ๖ ประการ ได้แก่ อบายมุข ๖ คือ (๑) ดิตสุราและของมีนเมา (๒) ขอบเที่ยวกลางคืน (๓) ขอบเที่ยวดูการเล่น (๔) เล่นการพนัน (๕) คบคนชั่วเป็นมิตร (๖) เกียจคร้านการทำงาน อ้างใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗-๒๕๓/๒๐๒-๒๐๕.

๓. บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องซ้าย ๔. มิตรสหายเป็นทิศเบื้องหลัง

๕. ทาสกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง ๖. สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

ทรงแนะนำให้ปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ (ยกเว้นหน้าที่ของสมพราหมณ์ ซึ่งมี ๖ ประการ) ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวไว้ข้างหน้า เมื่อปฏิบัติได้ครบถ้วนตามหน้าที่ของทิศนั้นๆ แล้ว ก็เชื่อว่าเป็นผู้ไหว้ทิศตามแบบอริยวินัย หรือแบบพุทธครบบริบูรณ์ผู้ไหว้ทิศแบบนี้จะปิดป้องทิศได้สำเร็จ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง สิ่งกาลกามาณเกิดความเลื่อมใสแล้วแสดงตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

คนอินเดียสมัยก่อนนั้นนิยมทำการบูชาทิศด้วยการกราบไหว้ทิศกัน ซึ่งเป็นความเชื่อที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังจะเห็นจากสิ่งกาลกามาณ ได้บูชาด้วยการไหว้ทิศตามคำสั่งของบิดา นอกจากคนอินเดียโบราณจะนิยมทำการบูชาด้วยการไหว้ทิศแล้ว ยังมีการนับถือบูชาธรรมชาติ บูชาเทพเจ้า และการบูชาวิญญาณของบรรพบุรุษ เพราะต้องการหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจต้องการสิ่งที่จะนำมาบูชา เคารพ กราบไหว้ต้องการหาศาสนาเป็นที่พึ่ง การที่มนุษย์ต้องมีที่พึ่งทางจิตใจ เพราะเวลาที่เกิดความกลัวภัยคุกคาม ก็พากันบูชากราบไหว้สิ่งต่างๆ เพื่อขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยให้พ้นจากอันตราย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องของอัคคิทัตตบุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล ออกบวชเป็นปริพาชกพร้อมกับบิรवार ได้อาศัยอยู่ระหว่างเขตแดนแคว้นอังคะ แคว้นมคธ และแคว้นกुरु เขาได้สั่งสอนประชาชนที่เคารพนับถือตนให้ถึงภูเขาบ้าง ป่าไม้ สวน ต้นไม้บ้างเป็นที่พึ่ง จึงจะสามารถพ้นจากความทุกข์ได้ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา

พอสรุปใจความได้ตามพุทธพจน์ที่ว่า “พวกมนุษย์จำนวนมาก ถูกความกลัวภัยคุกคามต่างพากันถึงภูเข ป่าไม้สวน รุกขเจดีย์ เป็นที่พึ่ง ซึ่งเหล่านี้ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ไม่ทำให้ผู้ที่ถึง ที่นับถือพ้นจากความทุกข์ส่วนผู้ที่ถึงพระรัตนตรัย เป็นที่พึ่ง ใช้ปัญญาพิจารณา ได้เห็นอริยสัจ ๔ ย่อมพ้นจากทุกข์ได้”^{๕๔}

สมัยก่อน การที่มนุษย์เกิดความกลัวภัยคุกคามแล้วยึดถือบูชาภูเขาบ้าง บูชาต้นไม้บ้างว่าเป็นที่พึ่ง นั้นมิใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใดเพราะมนุษย์สมัยนั้นยังหาที่พึ่งทางจิตใจไม่ได้ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกและตรัสรู้ธรรม เสด็จออกประกาศศาสนาแล้ว ทรงสอนให้เคารพบูชา กราบไหว้ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกสามารถป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ให้แก่มนุษย์ได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

^{๕๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๕๐-๕๑, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘-๑๙๒/๙๒, พุ.ธ.อ.(บาลี)๖/๑๐๕-๑๑๐, พุ.ธ.อ.(บาลี)๖/๑๖๓-๑๗๐.

การบูชา (วันทา/อภิวาท) ด้วยการไหว้ทิศของพุทธกับพราหมณ์

คำสอนเรื่องการบูชาด้วยการไหว้ทิศ ทางพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นหลักปฏิบัติในด้านสังคมสงเคราะห์อย่างดีที่สุด เรื่องทิศทางพระพุทธศาสนา คือ ทิศ ๔ ได้แก่ ทิศเหนือ ทิศตะวันออกทิศใต้ และทิศตะวันตก ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ว่า ทิศ ๖๔ หมายถึง ด้าน, ข้าง, ทาง, เบื้อง (หมายเอาทิศเหนือ ใต้ตะวันออก และตะวันตก เป็นต้น) การบูชา ด้วยการกราบไหว้ทิศ เคารพนับถือทิศ ดังที่สิ่งศาสดาได้ทำการบูชา กราบไหว้ตามคำสั่งของบิดานั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งศาสดาบูชาทิศด้วยการกราบไหว้นั้น มีข้อที่น่าสนใจอยู่ ๒ ประเด็นคือ

๑. เพราะเหตุไรบิดาของสิ่งศาสดาจึงสั่งกำชับกับบุตรก่อนตายให้บุตรของตนบูชา ด้วยการกราบไหว้ทิศ

๒. เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคจึงทรงยกเรื่องนี้ขึ้นแสดงในประเด็นนี้พระพุทธโฆสาจารย์^{๕๕} ได้อธิบายไว้ดังนี้

๑. สิ่งศาสดาเป็นบุตรของคหบดีมหาศาลคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งคหบดีและภรรยาต่างก็ได้บรรลุปะชาบดี^{๕๖} แต่บุตร คือสิ่งศาสดาเป็นผู้ไม่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อบิดามารดาแนะนำให้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและพระมหาเถระมีพระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ พระมหากัสสปเถระ เป็นต้น มักจะตอบว่า เขาไม่มีกิจจะต้องไปหาสมณะเหล่านั้น การเข้าไปหาสมณะจะต้องไหว้การน้อมตัวลงไหว้ทำให้เจ็บหลัง การนั่งคุกเข่าทำให้เจ็บเข่า การนั่งบนพื้นทำให้เสื้อผ้าแปดเปื้อน เศร้าหมอง เกาเร็วการเข้าไปนั่งใกล้ทำให้ต้องสนทนาพูดจา กัน ซึ่งจะนำไปสู่ความสนิหสนม และจะต้องนิมนต์ให้รับจีวร บิณฑบาต เป็นต้น ซึ่งทำให้สิ้นเปลืองทรัพย์เปล่าๆ ด้วยเหตุนี้ บิดามารดาจึงเลิกแนะนำต่อมา เมื่อบิดาป่วยหนักนอนชมอยู่บนเตียง ได้สั่งสิ่งศาสดาก่อนตายให้หมั่นไหว้ทิศ ทั้งนี้โดยหวังว่า สิ่งศาสดาคงไม่เข้าใจความหมาย และต้องไหว้ทิศอย่างที่คนทั่วไปไหว้กัน ซึ่งจะเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคหรือพระอริยสาวกเห็นเข้าแล้ว จะช่วยแนะนำให้เข้าใจความหมายตามเจตนาของตนได้

^{๕๕} พระอรรถกถาจารย์ ชาวอินเดีย ผู้แต่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยปิฎก คัมภีร์สมังควลีลาสินีอรรถกถาทีฆนิกาย เป็นต้น อ้างใน เสนาะ ผดุงฉัตร, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๙-๓๒.

^{๕๖} โสตาบัน ได้แก่ ผู้ถึงกระแสนี้จะนำไปสู่นิพพาน, พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผล(พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๒.

๒. ตอนเช้าตรู่ของวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้พระองค์ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ที่ควรโปรดตามหน้าที่หรือพุทธกิจประจำวัน ทรงเห็นอุปนิสัยของสังคาลกมณพ จึงเสด็จมาสอนเรื่องนี้ตามที่ผู้เป็นบิดาประสงค์และทรงมุ่งหมายให้พระธรรมเทศนาเป็นคิหิวินัย คือข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์สืบต่อไปด้วย และ คิหิวินัยนี้ได้กลายมาเป็นธรรมะสำหรับสังคมที่ชาวพุทธทั่วไปยึดถือปฏิบัติกันสืบมาจนบัดนี้^{๕๗}

ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์นั้น ศาสนาพราหมณ์เกิดมาก่อน ประมาณ ๙๐๐-๑๐๐๐ ปี^{๕๘} วัฒนธรรมและความเชื่อเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติกัน ยังคงมีอยู่และได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนมาถึงยุคที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ความเชื่อดั้งเดิมแม้บางครั้งจะเหลืออยู่บ้าง ทั้งๆ ที่ผู้ปฏิบัติบางครั้งรู้ความหมายบ้าง ไม่รู้บ้าง ก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา สังคาลกมณพเองแม้ว่าบิดามารดา จะหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็ตาม แต่ตนเองไม่เข้าใจเพราะไม่สนใจในเรื่องนี้เลยทำให้เข้าใจไปว่าการทำการบูชาด้วยการกราบไหว้ทิศที่บิดาสั่งเอาไว้วันนั้นเป็นเรื่องเหลวไหลไม่ประกอบด้วยปัญญา จึงทำตามคำสั่งของบิดาสักว่าแต่ทำไปอย่างนั้น ไม่เข้าใจความหมาย ไม่รู้ว่าทิศที่ตนบูชา กราบไหว้วันนั้นเป็นทิศอะไร ทำไมต้องบูชา กราบไหว้ด้วย ที่บูชากราบไหว้วันนั้นก็เป็นการทำตามคนในสมัยนั้นเท่านั้น ที่มักจะมีการนิยมการบูชาด้วยการไหว้ทิศกัน

ส่วนแนวความคิดเรื่องการบูชากราบไหว้ทิศ ๖ ทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลปฏิบัติต่อกัน เพื่ออนุเคราะห์ช่วยเหลือกัน เพราะมนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ โดยเริ่มจาก ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ประเทศ เป็นต้น ถ้าแต่ละสังคมมนุษย์มีการบูชาเคารพ กราบไหว้กัน เช่น ผู้น้อยบูชาคุณความดีของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่บูชาคุณความดีของผู้น้อย อย่างนี้เป็นต้น สังคมก็จะเกิดความสงบสุข การบูชาด้วยการกราบไหว้ทิศ ซึ่งพระพุทธศาสนาแสดงไว้ก็เพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน กลายเป็นความสัมพันธ์กันของคนในสังคม เช่น การบูชาด้วยการกราบไหว้ เคารพระหว่าง บิดามารดา กับบุตร อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตร กับมิตรนายจ้างกับลูกจ้าง สมณะหรือนักบวชกับประชาชน เหล่านี้เป็นต้น เป็นการปฏิบัติบูชาต่อกันของคนในสังคม ถือว่าเป็นการบูชาอย่างหนึ่งเหมือนกันการที่มนุษย์อยู่รวมกัน เป็นกลุ่ม เป็นคณะเป็นสังคม จะอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้จึงต้องรู้จัก ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกัน หลักการบูชาด้วยการกราบไหว้ทิศ ๖ จึงถือว่าเป็นหน้าที่ เป็นกิจที่ควรทำ การบูชาในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ชอบ โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันในสังคม หากคนในสังคมขาดการบูชา ยกย่อง ให้เกียรติเคารพ กันและกัน โดยต่างคิดว่าไม่ใช่ธุระ ไม่ใช่หน้าที่ ไม่ต้องบูชาใคร ไม่ต้องให้ใครมาบูชา มาเคารพ กราบไหว้หรือหากทำการบูชาที่ผิด บูชา ยกย่องคนที่ไม่ควรบูชา ก็จะเป็นเหตุ

^{๕๗} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๔๒-๒๔๔/๑๓๒-๑๕๑. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^{๕๘} ดนัย ไชโยธธา, นานาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕.

ให้เกิดความเสียหายได้เช่นกัน แต่หากทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์เช่น บุตร บุชา ความดีของบิดามารดา ศิษย์บูชาคุณความดีของครูอาจารย์เป็นต้น สังคมก็จะมีสันติสุข

บุคคลประเภทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคมในฐานะที่แตกต่างกันเปรียบดังทิศทั้ง ๖ ที่อยู่รอบตัวเรา ด้วยเหตุที่บุคคลเกี่ยวเนื่องกันทางสังคมจึงเป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่จะปฏิบัติต่อกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ลักษณะเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการบูชาเคารพ บุคคลทั้ง ๖ ประเภท และเป็นการบูชา เคารพ ให้เกียรติซึ่งกันและกันด้วย

๑. ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก (ปรัถมิทิศ) ได้แก่บิดามารดา เพราะเป็นผู้มาก่อน คือ บิดามารดาเกิดมาก่อน เป็นผู้ให้กำเนิดบุตร เป็นผู้ให้ชีวิต และเป็นผู้ทำอุปการคุณแก่บุตรก่อน จึงเกี่ยวข้องกับบุตรใน ๒ ลักษณะคือ

๑. บิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิด มีความเกี่ยวข้องกับบุตรทางชีววิทยาหรือทางพันธุกรรม

๒. บิดามารดาเป็นผู้รับผิดชอบต่อบุตร บุตรอยู่ในความรับผิดชอบของบิดามารดาทางสังคม จึงมีความเกี่ยวข้องกับบุตร

เมื่อบิดามารดา มีอุปการคุณต่อบุตร จึงเป็นผู้ที่บุตรจะต้องบูชาบุญคุณของท่าน ด้วยการปฏิบัติสงเคราะห์ต่อท่าน ดังนี้

๑. บุตรพึงบำรุงบิดามารดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

(๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ

(๒) จักทำกิจของท่าน

(๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล

(๔) จักประพฤตินให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท

(๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

๒. บิดามารดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ย่อมอนุเคราะห์บุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

(๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

(๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี

(๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา

(๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้

(๕) มอบทรัพย์สินสมบัติให้ในเวลาอันสมควร^{๕๙}

๒. ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้(ทักษิณทิศ) ได้แก่ครูอาจารย์เพราะเป็นผู้ที่ควรแก่การบูชาคุณ (ทักษิณโยนบุคคล) ครูอาจารย์เป็นผู้สั่งสอนศิลปวิทยาให้กับศิษย์เมื่อศิษย์ได้รับอุปการคุณก่อน จึงควรปฏิบัติต่อท่านดังนี้

๑. ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

(๑) ลูกขึ้นยืนรับ

(๒) เข้าไปคอยรับใช้

(๓) เชื้อฟาง

(๔) ดูแลปรนนิบัติ

(๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

๒. ครูอาจารย์ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

(๑) แนะนำให้เป็นคนดี

(๒) ให้เรียนดี

(๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี

(๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย

(๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย^{๖๐}

๓. ทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก (ปัจฉิมทิศ) หมายถึง คนที่มาทีหลัง ได้แก่บุตร ภรรยา เมื่อเราเกิดมายังไม่มีสามีภรรยาและบุตร ต่อมาเมื่อได้ใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันในฐานะ สามี ภรรยา จึงมีบุตร บุคคลผู้มาทีหลังก็คือสามีภรรยา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะคอยเป็นกำลังใจ คอยสนับสนุนอยู่ข้างหลังเป็นที่พึ่ง ข้างหลัง คือมีหน้าที่ ช่วยสนับสนุนให้อีกฝ่ายก้าวไปข้างหน้า เช่น ภรรยาเป็นกำลังใจให้สามีในการทำงาน กำลังใจจึงเป็นที่พึ่งอย่างดีให้แก่สามี ดังนั้น จึงควรทำการบูชา คุณความดีและสงเคราะห์กัน และกันตามหลักธรรม ดังนี้

๑. สามีพึงบำรุงภรรยา ผู้เป็นทิศเบื้องหลังโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

^{๕๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๖๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๘/๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓, ที.ปา.อ.(บาลี)๓/๒๖๗/๑๔๕-๑๔๖.

- (๑) ให้เกียรติยกย่อง
- (๒) ไม่ดูหมิ่น
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้
- (๕) ให้เครื่องแต่งตัว

๒. กรรยาย่อมอนุเคราะห์สามีโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) จัดงานดี
- (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้

(๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๖๑}

๔. ทิศเบื้องซ้าย คือ ทิศเหนือ (อุตตรทิศ) ได้แก่มิตรสหาย คนใกล้ชิด และผู้ร่วมงาน ซึ่งเป็นผู้อยู่เคียงข้าง เป็นผู้คอยส่งเสริมสนับสนุนในหน้าที่การงาน ทำให้ข้ามพ้นปัญหาอุปสรรคภัยอันตราย ได้คอยเป็นกำลังใจให้บรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานมิตรสหายเป็นที่พึ่งได้จึงจำเป็นต้องมีมิตร สหายเอาไว้ เพราะการที่เรามีมิตรร่วมในสังคมจะได้เป็นที่ปรึกษา ให้ความช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ ตามกำลังความสามารถ มิตรจึงมีความสำคัญแก่เราทุกคน ด้วยเหตุนี้จึงมีหลักธรรมที่ควรสงเคราะห์ระหว่างมิตรกับมิตรดังนี้

๑. บุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย ผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)
- (๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก
- (๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์
- (๔) วางตนสม่ำเสมอ

^{๖๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๘/๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๔, ที.ปา.อ.(บาลี)๓/๒๖๘-๒๗๓/๑๔๘-๑๕๐.

(๕) ไม่พูดจาหลอกลวงกัน

๒. มิตรสหายย่อมอนุเคราะห์ตอบโดยหน้าที่๕ ประการ คือ

(๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว

(๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

(๓) เมื่อมีภัยก็เป็นทีที่พึ่งพำนักได้

(๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย

(๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร^{๖๒}

๕. ทิศเบื้องล่าง (เหฏฐิมทิศ) ได้แก่ลูกน้อง ผู้ใต้บังคับบัญชา คนรับใช้และคนงาน เพราะบุคคลดังกล่าวเป็นผู้ที่ช่วยทำการงานต่างๆ จึง เป็นเหมือนฐานกำลังให้แก่เรา มีหลักที่ควรปฏิบัติดังนี้

๑. นายพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่๕ ประการ คือ

(๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง

(๒) ให้อาหารและค่าจ้าง

(๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย

(๔) ให้อาหารมีรสแปลก

(๕) ให้อภัยตามโอกาส

๒. คนรับใช้และคนงานย่อมอนุเคราะห์นายโดยหน้าที่๕ ประการ คือ

(๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย

(๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย

(๓) ถือน้ำแต่ของทีนายให้

(๔) ทำงานให้ดีขึ้น

(๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ^{๖๓}

^{๖๒} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๗๐/๑๖๕-๑๖๖, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔-๒๑๕, ที.ปา.อ.(บาลี) ๓/๒๑๗/๑๔๘.

^{๖๓} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๗๑/๑๖๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕,ที.ปา.อ.(บาลี) ๓/๒๗๑/๑๔๘.

๖. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ได้แก่ นักบวชหรือสมณพราหมณ์ในศาสนาต่างๆ เช่น บรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอนสืบทอดพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมายนับไม่ถ้วน บรรพชิตเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรมและเป็นผู้นำทางจิตใจ ดังนั้น จึงควรปฏิบัติดังนี้

๑. คฤหัสถ์ย่อมบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่๕ ประการ คือ

- (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- (๔) เปิดประตูต้อนรับ
- (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

๒. สมณพราหมณ์ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์โดยหน้าที่๕ ประการ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- (๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๖๔}

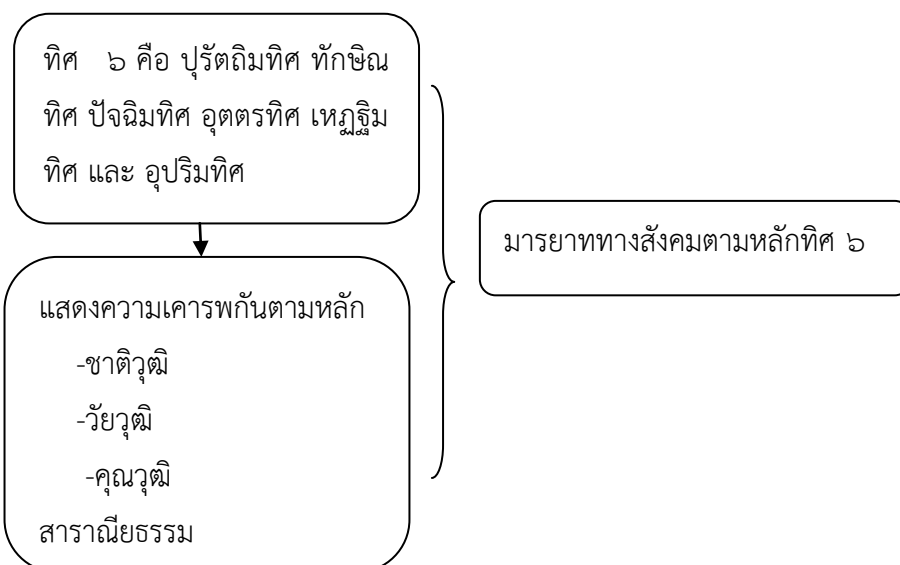
การบูชาด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักทิศ ๖ ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา พอเหมาะพอดีจึงควรทำให้ครบทุกทิศ คือเป็นบุตรก็เป็นบุตรที่ดีควรบูชาเคารพต่อบิดามารดา เป็นศิษย์ก็เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นเพื่อนก็เป็นเพื่อนที่ดีของมิตรเป็นพลเมืองก็เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติเป็นสาวกก็เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา หากครองเรือนก็เป็นสามีภรรยาที่ดีต่อกัน บูชา กราบไหว้เคารพกันด้วยความจริงใจ การสงเคราะห์กันในทิศนี้ ถือเป็นการสงเคราะห์ขั้นพื้นฐาน มีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน เป็นการบูชาและให้เกียรติกันและกัน เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขจึงเห็นได้ว่า เรื่องทิศ ๖ ที่สังคาลกมาณพ เข้าใจกับที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอน มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง การสอนเรื่อง

^{๖๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๒/๑๖๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๗๒/๑๔๙-๑๕๐.

ทิส ๖ ของพระพุทธเจ้าสามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้ในสภาพสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดีซึ่งทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติได้และเป็นหลักคำสอนที่ถือได้ว่าเป็นหลักคำสอนสากลที่มนุษย์ในโลกสามารถนำไปปรับใช้กับสังคมของตนเองเรื่องการบูชา การกราบไหว้ทิสนี้ ชาวพุทธทุกคนควรให้ความสำคัญและนำมาปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ให้สมกับที่ท่านเรียกว่า เป็นวินัยของคฤหัสถ์ เท่ากับเป็นมาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ หรือ เป็นเกณฑ์วัดความเป็นชาวพุทธ^{๖๕}

ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กฎระเบียบวินัย และ กฎระเบียบข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ การบูชา กราบไหว้ และการแสดงความเคารพกันตามลำดับพรรษา หรือตามลำดับอายุสมาชิกภาพ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นพุทธประสงค์ที่ทรงบัญญัติให้ยึดถือปฏิบัติกันนั้น มีความสำคัญต่อพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์อย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นระเบียบวินัยแล้ว แนวความคิดเรื่องการบูชา กราบไหว้ และความเคารพตามลำดับอายุสมาชิก หรือตามลำดับชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒินั้น ยังเป็นเกื้อหนุนสัมพันธ์สร้างความสนิทสนมต่อกัน เป็นการสร้างความสามัคคีและความเจริญในหมู่คณะด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อความดีงาม และความผาสุกของหมู่คณะและสังคมนั่นเอง

แผนภูมิความสัมพันธ์ของทิส ๖ ในฐานะเป็นฐานของมารยาททางสังคม

๔.๔ วิเคราะห์หลักพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นฐานของมารยาททางใจ

การดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤติในสัมมาชีพ ไม่ละโมภะอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะต้อง

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕.

ตั้งตัวตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพ ที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม จะเป็นอาชีพอะไรก็แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคล ขอแต่เพียงให้เป็นอาชีพสุจริต และ เมื่อตั้งเป้าหมายชีวิตไว้แล้ว ก็ฝึกฝนพัฒนาตนเอง สร้างตัวให้บรรลุเป้าหมายชีวิตนั้นให้ได้ ซึ่งหลักของพระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวถึงการดำรงชีวิตให้มีความก้าวหน้า คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)

๓. กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)

๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๖๖}

๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้

๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายความว่าผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม^{๖๗} ได้มาโดยธรรม^{๖๘} เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นไม่ให้เสียหายไปด้วยภัยต่างๆ มี ภัยเพราะไฟไหม้ เป็นต้น

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายความว่า ผู้เป็นอยู่ในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ สันทนากับคนในหมู่บ้าน หรือในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อสอบถามถึงเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรือง และ เหตุแห่งความเสื่อมเสีย อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งที่ควรละ สิ่งที่ควรปฏิบัติตาม แล้วลงมือปฏิบัติสิ่งที่ควร ละสิ่งที่ไม่ดีเสีย

^{๖๖} คุรยละเอียดใน อัง.อฎฐก.(บาลี) ๒๓/๗๕-๗๖/๒๖๘, อัง.อฎฐก.(ไทย) ๒๓/๗๕-๗๖/๓๘๘-๓๙๐, พุ.จุ. (บาลี) ๓๐/๑๒๓/๒๔๙, ๑๔๔/๒๙๐, พุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๑๐, ๑๔๔/๔๖๔.

^{๖๗} ประกอบด้วยธรรม ในที่นี้หมายถึงมีกุศลธรรม ๑๐ ประการ (อัง.ติก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๔/๑๐๓).

^{๖๘} ได้มาโดยธรรม ในที่นี้หมายถึงโภคทรัพย์ที่บุคคลดำรงอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วได้มา (อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๑/๓๕๓).

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโรค ทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผืดเคืองนัก ไม่ใช่ ง่ายเกินรายรับ ใช้จ่ายทรัพย์ให้มีความเหมาะสมกับฐานะ

วิธีการของการประพจน์กรรมทางด้านมโนกรรม ด้วยการไม่ละโมภะอยากได้ของผู้อื่น มุ่ง แต่การขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาในการทำงาน รักษาทรัพย์ รักษาการงานไม่ให้เสื่อมถอย รู้จักคบ หาคณัตที่ที่เกื้อกูลแก่การงานความก้าวหน้าของชีวิต ใช้จ่ายอย่างพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย ชีวิตจะมีการ พัฒนาขึ้น ความสุขของการเป็นมนุษย์ในการรักษาคุณธรรมบด ๑๐ ก็เกิดขึ้นได้ เพราะการรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง สามารถดำเนินคู่ไปกับการทำเลี้ยงชีพได้ เพราะเป็นการหยุดใจไม่ให้ความโลภ เกิดขึ้นได้

เมื่อมีการไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ใจก็จะไม่คิดร้ายใคร มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิต อยู่ดีมีสุข ความสุขของการเป็นมนุษย์ ที่ทำมาหาเลี้ยงตัว เพราะความสุขในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ นั้นโดยส่วนใหญ่มุ่งความสุขที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับโลกของวัตถุ ซึ่งโดยสรุปแล้วการดำเนินชีวิตที่จัดว่า นานาความสุมาให้สำหรับชีวิตของคฤหัสถ์ หรือความสุขของผู้ครองเรือนนั้นมี ๔ ประการได้แก่

๑. อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์)
๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์)
๓. อานันยสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้)
๔. อนวัชชสุข (สุขเกิดจากความประพจน์ที่ไม่มีโทษ)^{๖๔}

(๑) อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) หมายถึง สุขที่เกิดจากการเก็บรวบรวมทรัพย์ ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบอาชีพสุจริต ได้มาโดยชอบธรรม มีความมั่นคงทาง เศรษฐกิจ หรือ มีทรัพย์สมบัติเพียงพอสำหรับใช้เป็นทุนรอนในการเลี้ยงชีพอย่างไม่อดคัดัดสน ผู้มี โภคทรัพย์สำหรับการดำรงชีพเช่นนี้ย่อมได้ความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าโภคทรัพย์ที่ตนได้มา นั้น ได้มาโดยชอบธรรม

(๒) โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) หมายถึง สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ได้ อย่างอิสระเพื่อตนเองเพื่อครอบครัว ใช้จ่ายโภคทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ตน และบำเพ็ญ สาธารณประโยชน์ ย่อมได้ความภาคภูมิใจว่าโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้นั้นได้ถูกใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์

^{๖๔} ๑. ๒๑/๖๒/๓๘, ๒. ๒๑/๖๒/๑๐๕, คำว่า อานันยสุข นี้ ฉบับ สยามมกุฎราชวิทยาลัย (๒๕๒๓) ๑. ๒๑/๖๒/๙๐-๙๑ และ ฉบับพุทธมณฑล สงคิตติปิฎก (๒๕๓๐) ๑. ๒๑/๖๒/๙๕ เป็น อนนสุข.

ที่สุดเท่าที่จะมีได้ ผู้ที่ใช้จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์เช่นนี้ ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและได้รับประโยชน์แห่งการใช้จ่ายทรัพย์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

โภคทรัพย์ มีประโยชน์ ๕ ประการนี้ ประโยชน์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๒. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๓. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๔. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงมิตรอำมาตย์ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๕. บุคคลอาศัยโภคทรัพย์ จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผล มากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์^{๗๐}

(๓) อนนสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) หมายถึง ความเป็นไท ดำรงชีพอยู่ด้วยความอิสระ ผู้ไม่เป็นหนี้ใครในโลกนี้ ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตาม เขาได้รับสุขโสมนัสความภาคภูมิใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก

(๔) อนวัชสุข (สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ) หมายถึง สุขเกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ มีชีวิตบริสุทธิ์ไม่ประกอบความชั่วทั้งทางความคิด ทางวาจา และทางกาย ย่อมได้รับความสุขโสมนัส เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดิเตือนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็จะมีสุขจากทรัพย์สินที่หามาได้ มีความสุขจากการหาทรัพย์ ไม่ต้องเป็นหนี้ ดำเนินชีวิตด้วยความสุข จิตใจก็ประกอบไปด้วยสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ไม่เบียดบัง ผูกขาดในวัตถุติดอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบแรงงานของเพื่อนมนุษย์ การรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการดำเนินชีวิตของการแสวงหาทรัพย์มาเลี้ยงตัว ด้วยการหยุดใจไม่ให้เกิดความโลภ มีใจประกอบไปด้วยเมตตา รู้คุณค่าของกฎธรรมชาติ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้วิธีการของการเลี้ยงชีพ ตามแนวทางของพัฒนากิริยามารยาทของความเป็นมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการได้

โดยนัยที่กล่าวมาการพัฒนาการพัฒนารายาทของมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นการเน้นไปที่ตัวบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพความสามารถติดตัวมาทุกคน โดยมีจุดหมายคือความสุข อิสระภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง โดยมีวิธีการให้เกิดความใฝ่รู้ สู้สิ่งที่ยากจน ประสบผลสำเร็จ ประพฤติในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๗๑} ดังนี้

^{๗๐} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๒๗/๒๔๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๙, อัมมาตย์ ในที่นี้หมายถึงบุคคลที่ทำกิจการงานร่วมกัน ซึ่งแนบกันได้ ปรีกษาหารือกันได้ทุกเรื่อง ทุกอิริยาบถ (ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๑๒/๓๖๗, ส.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๐๑๒/๖๒๙).

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน อัง.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๔/๑๐๔, อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔.

กิริยามารยาททางด้านกาย

๑. ไม่ตัดรอนชีวิต ใส่ใจทำประโยชน์แก่ทุกคนทุกชีวิต
๒. ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่เขามิได้ให้ ไม่ว่าของผู้ใดที่ใด
๓. ไม่ประพฤติดิตทางเพศ ไม่ละเมิดต่อสามีภรรยาผู้อื่น

กิริยามารยาททางด้านวาจา

๔. ไม่กล่าวเท็จ ซื่อตรงพูดตามที่เป็นจริง
๕. ไม่พูดยุแหย่ส่อเสียด แต่กล่าวถ้อยคำสมานสามัคคี
๖. ไม่พูดคำหยาบ แต่ให้กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ
๗. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ให้พูดแต่พอดี มีหลักฐาน ถูกกาล เป็นประโยชน์

กิริยามารยาทด้านใจ (ทางจิต และปัญญา)

๘. ไม่ละโมภจ้องจะเอาของของใคร (ใจพร้อมจะเผื่อแผ่)
๙. ไม่คิดร้ายใคร ให้มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข
๑๐. มีสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทานองคลองธรรม^{๗๒}

นอกจากนี้มนุสกรรมที่เกี่ยวกับมารยาทนั้น ท่านเรียกว่า อคติคือทางความประพฤติที่ผิด, ความลำเอียงทางความรู้สึกที่บุคคลคนนั้นมีอยู่ในใจ อันเป็นเหตุให้ขาดความสมดุล เป็นธรรมในการกระทำทางใจ มี ๔ คือ (๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก (๒) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา (๓) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง (๔) ภยากติลำเอียงเพราะกลัว^{๗๓}

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สยามสามไตร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๙-๒๑๐.

^{๗๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑.

มารยาททางใจนี้ บางท่านกล่าวว่า “รู้ไม่ได้ เห็นไม่ได้ ไม่สามารถสัมผัสได้” จึงไม่นับว่าเป็นมารยาท เพราะแสดงออกมาให้คนอื่นรู้ได้ยาก แต่ก็มีความวิชาการท่านกล่าวถึงมโนจริยาคือมารยาททางใจไว้ว่า

การกระทำต่างๆ ที่แสดงออกทั้งทางกาย วาจา ล้วนสะท้อนออกมาจากจิตใจทั้งสิ้น ถ้าจิตใจดี ความคิดดี ก็แสดงออกให้เห็นทางกิริยา วาจาที่ดี ถูกต้องงดงาม เหมาะสมกับกาลเทศะ จนเป็นที่นิยมเลื่อมใสเคารพนับถือแก่ผู้ที่คบค้าสมาคมด้วย

พัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร^{๗๔} กล่าวว่าผู้ที่มีมารยาททางใจ คือผู้ที่ได้มีการปรับปรุงจิตใจให้ฝึกฝนในศีลธรรมและย่อมทราบว่าจะไร้อะไรผิด อะไรควรประพฤติและอะไรไม่ควรประพฤติ ดังนั้น ศีลธรรมจึงเป็นเครื่องมือปรับปรุงพฤติกรรมให้ผู้ที่ได้ปฏิบัติแสดงออกมาในทางที่ดี ถูกต้องและเหมาะสมกับกาลเทศะ กับบุคคลและในที่สาธารณะต่างๆ และยังช่วยประดับประดาใจคนให้เที่ยงตรงต่อจุดหมายคือความดีงามตามสมควรแก่เหตุ และสามารถพิสูจน์ให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ด้วยตนเอง

ฉะนั้น บุคคลพึงระวังสำรวมความคิดจิตใจที่มักจะแสดงออกให้เห็นทางกิริยา และวาจาให้ถูกต้องงดงามเหมาะสมกับกาลเทศะและแก่บุคคลเวลาอยู่ในสมาคมหรือในที่สาธารณะ ดังนี้

๑. ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านกำเริบหยิ่งโส
๒. ไม่บันดาลโทสะให้เสียกิริยาต้องรู้จักอดทน และควบคุมอารมณ์ให้ได้
๓. พึงรักษาความสะอาดทางใจ ในความคิดเห็นแต่ในทางที่ดีที่ชอบและที่ควร
๔. ต้องมีสัมมาคารวะ เคารพยำเกรงบิดามารดาและอาจารย์
๕. ต้องนับถือนอบน้อมต่อผู้ใหญ่ อันหมายถึงผู้ที่มีความเจริญกว่าเรา คือ

๕.๑. เจริญโดยชาติ หมายถึง เกิดในสกุลที่ประชาชนยกย่องนับถือว่าสูงศักดิ์ เช่น ตระกูลกษัตริย์ เป็นต้น

๕.๒. เจริญโดยวัย หมายถึง เกิดก่อนเรามีอายุมากกว่า แม้มีศักดิ์ต่ำกว่าก็ต้องเคารพท่าน

๕.๓. เจริญโดยคุณ หมายถึงบุคคลผู้มีคุณธรรมสูง เป็นภิกษุสามเณรหรือบุคคลอื่น เช่น ครูอาจารย์ ท่านเหล่านี้ชื่อว่า ผู้ทรงคุณวุฒิ

^{๗๔} ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร, **วัฒนธรรมและประเพณีไทย**, (กรุงเทพมหานคร : กองราชเลขาธุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี), หน้า ๕๐-๑๒.

๖. ควรมีความอ่อนหวานต่อผู้น้อยนั้นหมายถึงต้องมีเมตตากรุณาเป็นหลักใจเห็นผู้น้อยกว่าตนไม่ว่าสถานใดสถานหนึ่งแล้ว ต้องแสดงเมตตากรุณาและ อ่อนหวานต่อผู้น้อยจึงทำให้ผู้น้อยเคารพรักด้วยน้ำใสใจจริง

๗. รู้จักเกรงใจผู้อื่น

๘. รู้จักฝึกใจให้รู้จักเลือกแต่สิ่งที่ดีที่งาม

๙. มีอัมมัสยอันกว้างขวางเข้าไหนเข้าได้ โดยการสังเกตและรอบรู้เกี่ยวกับบุคคลรอบๆตัวเราเป็นเช่นไร

๑๐. มีอัมมัสยเป็นนักกีฬา รู้จักแพ้ รู้จักชนะ รู้จักผิด รู้จักถูก รู้จักยกโทษให้ ผู้อื่นมองคนแต่ในทางที่ดีที่ชอบ

๑๑. มีความเข้าใจไหวพริบรู้เท่าถึงการณ

๑๒. มีใจองอาจกล้าหาญ อดทน ไม่ย่อท้อต่อภัยอันตรายใดๆที่มาขวางกั้น

๑๓. เป็นผู้รักษาความสัตย์ในเวลาคือตรงต่อเวลา ไม่เป็นผู้เกียจคร้าน สามารถทำงานต่างๆ ด้วยตนเองได้

๑๔. ไม่เพลิดเพลินจนละเลยให้การงานเสีย

๑๕. เป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบแบบแผนข้อบังคับ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้ตั้งไว้

๑๖. เป็นผู้อยู่ในบังคับบัญชา เมื่ออยู่ในหน้าที่

๑๗. มีมานะในการงาน ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก

๑๘. เป็นผู้ทำอะไรทำจริง ต้องทำสิ่งนั้นให้เสร็จ

๑๙. ไม่เป็นผู้ตั้งต้นที่ผิด

๒๐. ในการทำงานต้องคอยหมั่นตรวจตราพิจารณาให้รอบคอบเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการงาน

๒๑. ร่วมสุขร่วมทุกข์ให้ปรากฏ แสดงความเมตตาปรานีให้ปรากฏ

๒๒. ควรยกย่องก็ยกย่องตามควรแก่กาลเทศะ

๒๓. มีใจโอบอ้อมอารีแก่คนอื่น มีโอกาสก็ช่วยเหลือ แสดงความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และแบ่งปันซึ่งกันและกัน

๒๔. เมื่อเห็นผู้ใดตกทุกข์ได้ยากหรือได้รับอันตรายใดๆ ก็เข้าช่วยเหลือตามโอกาส และตามกำลังความสามารถเท่าที่จะทำได้

๒๕. ไม่เป็นผู้ฆ่าเต็มคนเสียที

๒๖. ไม่เป็นผู้ฆ่ามาตจงเวร

๒๗. ไม่มีใจมักได้ เทียวขอของเขารำไร

๒๘. ไม่ตั้งใจปรารภนาของรักเพื่อน ไม่ว่าเป็นสิ่งใดก็ตาม

๒๙. ไม่พึงหยิบยืมข้าวของทองเงินซึ่งกันและกัน

๓๐. ไม่หวังแต่จะพึงอาศัยผู้อื่น

๓๑. ควรรู้คุณผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก่ตน

๓๒. ไม่มีใจริษยา เมื่อเห็นใครได้ดี ก็ควรพลอยยินดีกับเขา

๓๓. ไม่เป็นคนต่อหน้าอย่างหนึ่งลับหลังอย่างหนึ่ง

๓๔. เป็นผู้รักษาความไว้วางใจของผู้อื่น

๓๕. ไม่แสวงหาประโยชน์ในทางผิดธรรม

๓๖. เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเที่ยงตรง คือความยุติธรรมโดยปราศจากอคติ ๔ ประการ ได้แก่ความลำเอียงเพราะรัก เพราะโกรธ เพราะกลัว และเพราะหลง

๓๗. ไม่ปองร้ายผู้อื่น

๓๘. ไม่คิดทำลายผู้อื่นเพื่อประโยชน์ของตน

๓๙. รู้จักเหนียวรั้งใจตนเอง

๔๐. เป็นผู้มีความละเอียดแก่เบา

ดังนั้นการมีมารยาททางใจ จำเป็นต้องฝึกฝนจิตให้มีความสันโดษ คือยินดี พึงพอใจแต่ใน ลาภผลซึ่งเกิดจากผลงานที่ตนแสวงหามาได้โดยชอบธรรม กำหนดจิตให้มีสติ จำการที่ทำ คำที่พูดแล้ว ไว้ได้ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่มีความประมาทอันจะทำให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย ไม่ปล่อยปละละเลย ทิ้งโอกาสที่จะกระทำความดีงาม

นอกจากนี้ ท่านผู้หญิงผัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร^{๗๕} ได้อธิบายมารยาททางใจ ไว้ดังนี้ว่าผู้มีมารยาททางใจ คือ ผู้ที่ได้มีการปรับปรุงจิตใจให้ฝึกฝนในศีลธรรม คือ เราทุกคนย่อมทราบว่าจะอะไรถูกอะไรผิดด้วยกันทั้งนั้น ย่อมฝึกในคุณงามความดีด้วยเช่นกัน เมื่อเราไม่ชอบอะไรคนอื่นก็คงไม่ชอบเหมือนกัน จึงควรวางตนเป็นคนช่างใช้ความคิดเสมอ ศีลธรรมรวมกันเป็นเครื่องมือปรับปรุงความประพฤติทางกายและวาจา ทั้งเป็นเครื่องประคับประคองใจคนให้เที่ยงตรงต่อจุดหมาย คือความดีงามตามสมควรแก่เหตุ กับสามารถพิสูจน์ให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจตนเอง ตั้งจิตมั่นอยู่ในความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พร้อมทั้งจะให้ผู้อื่นเป็นสุขคอยบำบัดทุกข์ของผู้อื่น เพื่อประกอบอาชีพในทางที่ชอบและมีสติปัญญารอบคอบสุขุม รู้จักสิ่งใดควรประพฤติหรือไม่ควรประพฤติจิตใจย่อมแสดงออกให้ผู้อื่นเห็นโดยทางกิริยา วาจา สุกภาพต่อคนทั่วไป จนเป็นที่นิยมเลื่อมใสเคารพนับถือแก่ผู้ที่ได้คบหาสมาคม ยิ่งกว่าผู้ทรงไว้ซึ่งรูปสมบัติ หรือ อุดมด้วยทรัพย์สมบัติแต่จิตใจทราม ฉะนั้นบุคคลจึงพึงระวังสำรวมความคิดจิตใจที่มักจะแสดงออกมาให้เห็นทางกิริยาและวาจาให้ถูกต้องและงดงาม เหมาะกับกาลเทศะและแก่บุคคล ในเวลาอยู่ในสมาคมหรือในที่สาธารณะ ดังต่อไปนี้

บุคคลใดจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีมารยาททางใจ หรือไม่มีมารยาททางใจ ขึ้นอยู่กับมโนกรรมของบุคคลนั่นเอง

มโนกรรม คือการกระทำด้วยใจ มีความคิด ความรู้สึก ความต้องการต่างๆ ทั้งด้านดีและด้านร้ายเช่น ใจมีความเมตตา ปราณณาให้ผู้อื่นอยู่เป็นสุข ใจมีความกรุณาสงสารผู้ได้รับความทุกข์ยาก ปราณณาให้เขาพ้นจากความทุกข์ เหล่านี้เป็นตัวอย่างมโนกรรมในด้านดี ถ้าเป็นมโนกรรมในด้านชั่วร้าย ก็ได้แก่ความคิดที่เป็นอกุศล มักโกรธ มักอิจฉาพยาบาท เห็นผู้อื่นได้ดีก็เดือดร้อนใจตนเอง ต้องการให้ผู้ได้ดีขึ้นนั้นถึงความวิบัติล้มจมไปเสีย ดังนั้นเป็นต้นมโนกรรมนี้เอง คือตัวการที่สั่งกายให้แสดงออกมาเป็นกิริยาทำทางต่างๆ นับตั้งแต่แวตาสีหน้า ท่าทางและถ้อยคำ น้ำเสียง มโนกรรมสั่งการในทางที่ดี กาย วาจา ก็แสดงออกมาในทางดี กิริยาเรียบร้อย วาจาไพเราะ ถ้ามโนกรรมสั่งการในทางร้าย กิริยา วาจา จะเปลี่ยนไปในทางตรงข้าม อาจถึงแก่ใช้วาจาก้าวร้าวหยาบคายต่อกัน ใช้กำลังกาย กำลังอาวุธ เข้าต่อสู้ประหัตประหารถึงล้มตายไป เป็นต้น

รวมความว่า ทุกลักษณะอาการที่กายแสดงออกมาให้ประจักษ์ได้ด้วยตา ทางดีก็ตาม ทางชั่วก็ตาม และไม่ดีไม่ชั่วก็ตาม ล้วนมีต้นเหตุมาจากมโนกรรมก่อนทั้งสิ้น สมกับคำที่เปรียบกันไว้ว่า “ใจเหมือนนาย กายเหมือนบ่าว”

^{๗๕} ท่านผู้หญิงผัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร, วัฒนธรรมและประเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร : กองราชเลขาธุการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี), หน้า ๓๘-๔๓.

มโนกรรม มีความสำคัญสุดยอดดังกล่าวแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่มโนหรือใจจะต้องได้รับการศึกษา ฝึกฝนอบรม ให้มีศีลธรรม ผู้มีมารยาททางใจ ก็คือผู้ที่มีน้ำใจอันประกอบด้วยศีลธรรม และเป็นผู้ที่ประพฤติการอันเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมนั่นเอง

ผู้มีมารยาททางใจนี้ นอกจากมีพื้นภูมิเดิมติดมาแต่ดั้งเดิมบ้างแล้ว ยังต้องได้รับการอบรมขัดเกลาให้รู้ผิดชอบชั่วดี บาปบุญคุณโทษ จากบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ครูอาจารย์ ท่านผู้รู้ทั้งหลายอีกมาก และทั้งจากการศึกษาที่พบเห็นด้วยตนเอง จากบุคคลและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาติ และจากคำสอนทางศาสนาที่ตนเคารพนับถืออยู่ เป็นต้นผู้มีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรมที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรมคือคุณสมบัติดังนี้ คือ

มีสุจริต คือนอกจากกายและวาจาสุจริตแล้ว ต้องมีความสุจริตทางใจ คือคิดสิ่งที่ตั้งามถูกต้องเรียกว่าประพฤติชอบด้วยใจ เช่นไม่โลภ เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ ไม่คิดร้ายเบียดเบียน ตั้งความปรารถนาดี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน มีความเห็นอันถูกต้องผู้มีมารยาททางใจ นอกจากต้องเป็นผู้มีศีลธรรมดังกล่าวแล้ว ยังต้องประพฤติตนอันเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง และส่วนรวมด้วย^{๗๖}

หลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติดังนี้ คือมีพรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ดังนี้

๑) เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒) กรุณา ความสงสาร ความอยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์จากความเดือดร้อนของผู้อื่น

๓) มุทิตา ความเบิกบานยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง มีจิตใจราบเรียบ ไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชังเมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว ย่อมทำให้การแสดงออกภายนอกเป็นไปอย่างบริสุทธิ์หนักแน่นและจริงจัง

นอกจากนั้นแล้ว ต้องฝึกฝนจิตให้มีความสันโดษ คือยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผลซึ่งเกิดจากผลงานที่ตนแสวงหามาได้โดยชอบธรรม กำหนดจิตให้มีสติ จำการที่ทำ คำที่พูดแล้วไว้ได้ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ประมาท อันจะทำให้เกิดผิดพลาดเสียหาย ไม่ปล่อยปละละเลยถึงโอกาสที่จะกระทำความดีงาม เมื่อจิตได้รับการศึกษาขัดเกลาอยู่เสมอ ก็ยังมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว คุณโทษประโยชน์มิใช่

^{๗๖} ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ อนุรักษราชมณเฑียร, วัฒนธรรมและประเพณีไทย, หน้า ๓๙.

ประโยชน์ มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักวินิจฉัยและทำการต่างๆ ด้วยความคิดและพินิจพิจารณา^{๗๗}

ในหนังสือไทยชื่อสมบัติของผู้ดี ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า

มโนจริยา เช่นผู้ดียอมไม่ตั้งใจปรารถนาของรักเพื่อน ผู้ดียอมไม่มีใจมักได้ เทียวขอของเขา รำไป ผู้ดียอมไม่หวังแต่จะพึงพาอาศัยคนอื่น ผู้ดียอมรู้คุณผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก้ตน ผู้ดียอมไม่พึงใจการหยิบยืมข้าวของทองเงินซึ่งกันและกัน เป็นต้น

ผู้ดียอมรักษาความสุจริต ซื่อตรง เป็นการสอนให้นำหลักธรรมความสุจริตมาประพฤติปฏิบัติทั้งการกระทำ คำพูด

มโนจริยาเช่นผู้ดียอมไม่เป็นคนต่อหน้าอย่างหนึ่ง ลับหลังอย่างหนึ่ง ผู้ดียอมไม่แสวงหาประโยชน์ในทางที่ผิดธรรม ผู้ดียอมเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความเที่ยงตรง เป็นต้น

ผู้ดียอมไม่ประพฤติชั่ว นี่ก็คือการสอน มิให้ประพฤติในสิ่งที่เสียหายหรือความชั่วนั่นเอง ตัวอย่างกายจริยา เช่น ผู้ดียอมจะไม่ข่มเหงผู้อ่อนกว่า เช่น เด็กหรือผู้หญิง ผู้ดียอมไม่มั่วสุมกับสิ่งอันเลวทราม เช่น กัญชา ยา ฝิ่น ผู้ดียอมไม่พึงพอใจในหญิงที่เจ้าของหวงแหน ผู้ดียอมไม่พาลเกะกะ- ระวังและกระทำร้ายคน

มโนจริยา เช่นผู้ดียอมไม่ปองร้ายผู้อื่น ผู้ดียอมไม่คิดทำลายผู้อื่นเพื่อประโยชน์ตน และผู้ดียอมเป็นผู้มีความละอายต่อบาป เป็นต้น

สมบัติของผู้ดีในส่วนของมโนจริยา ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี กล่าวไว้ดังนี้ว่า^{๗๘}

- ยอมไม่ปล่อยใจ ให้พุ้งซ่านกำเริบหยิ่งโง่โส
- ยอมไม่บันดาล โทสะให้เสียกิริยา
- ยอมพึงใจที่จะรักษาความสะอาด
- ยอมเคารพยำเกรง บิดามารดา และอาจารย์
- ยอมนับถือนอบน้อมต่อผู้ใหญ่
- ยอมมีความอ่อนหวานแก่ผู้น้อย

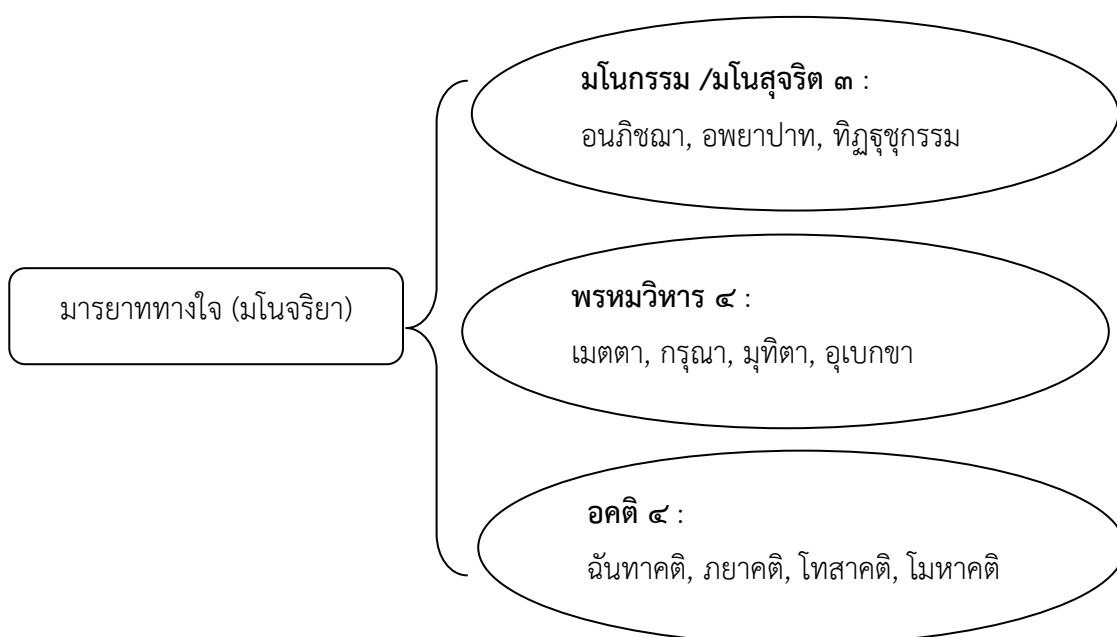
^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙-๔๐.

^{๗๘} เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, สมบัติของผู้ดี, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๙๘), ภาคที่ ๑-๑๐.

- ยอมรู้จักเกรงใจคน
- ยอมมีความรู้จักงามรู้จักดี
- ยอมมีอัสมาสัยอันกว้างขวางเข้าไหนเข้าได้
- ยอมมีอัสมาสัยเป็นนักร้อง ใครจะพูดหรือเล่นอันใดก็เข้าใจและติดต่อ
- ยอมมีความเข้าใจ่องไวไหวพริบ รู้เท่าถึงการณ์
- ยอมมีใจอันองอาจกล้าหาญ
- ยอมเป็นผู้รักษาความสัตย์ในเวลา
- ยอมไม่เป็นผู้เกียจคร้าน
- ยอมไม่เข้าใจว่า ผู้ดีทำอะไรด้วยตนไม่ได้
- ยอมไม่เพลินเพลินจนละเลยให้การเสีย
- ยอมเป็นผู้รักษาความเป็นระเบียบ
- ยอมเป็นผู้อยู่ในบังคับบัญชาเมื่ออยู่ในหน้าที่
- ยอมมีมานะในการทำงานไม่ทอดความยากลำบาก
- ยอมเป็นผู้ทำอะไรทำจริง
- ยอมไม่เป็นผู้ตั้งตนในที่ผิด
- ยอมปรารถนาความดี ต่อการงานที่ทำอยู่เสมอ
- ยอมไม่มีใจอันโหดเหี้ยมเกรี้ยวกราดแก่ผู้น้อย
- ยอมเอาใจโอบอ้อมอารีแก่คนอื่น
- ยอมเอาใจช่วยคนเคราะห์ร้าย
- ยอมไม่เป็นผู้ซ้ำเติมคนเสียที่
- ยอมไม่เป็นผู้อาฆาตจองเวร
- ยอมไม่มีใจมักได้ เทียวขอของเขารำไป
- ยอมไม่ตั้งใจปรารถนาของรักเพื่อน
- ยอมไม่พึงใจการหยิบยืม ข้าวของ ทอง เงิน ซึ่งกันและกันยอมไม่หวังแต่จะพึงอาศัยผู้อื่น

- ย่อมไม่หวังแต่จะพึงอาศัยผู้อื่น
- ย่อมไม่เป็นผู้เกียจจนทอดการงานตนให้ผู้อื่น
- ย่อมรู้จักผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก้ตน
- ย่อมไม่มีใจริษยา
- ย่อมไม่เป็นคนต่อหน้าอย่างหนึ่งลับหลังอย่างหนึ่ง
- ย่อมเป็นผู้รักษาความไว้วางใจของผู้อื่น
- ย่อมไม่แสวงประโยชน์ในทางที่ผิดธรรม
- ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในทางเที่ยงตรง
- ย่อมไม่ปองร้ายผู้อื่น
- ย่อมไม่คิดทำลายผู้อื่นเพื่อประโยชน์ตน
- ย่อมมีความเหนียวรั้งใจตนเอง
- ย่อมเป็นผู้มีความละเอียดแก่บาป

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า มารยาททางใจมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือมารยาททางใจนั้นมีฐานเกิดมาจากฐานทางความคิด ความรู้สึกภายในจิตใจมาเป็นที่ตั้ง ดังเช่น หลักมโนกรรม ๓ (มโนสุจริต) หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอคติ ๔ และ สรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๔.๕ วิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกส่วนบุคคลแนวคิดเกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยที่เป็นฐานของมารยาทไทย

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัย ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ เพื่อให้ได้ข้อมูลสนับสนุนตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยโดยผ่านกิจกรรมสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อแสดงถึงการสังเคราะห์ คือการนำหลักเสขียวัตถ์ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยมารยาทมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย มีทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ได้ให้สัมภาษณ์ผู้วิจัย มาประมวลสรุปไว้ในงานวิจัยนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. พระราชวิมลเมธี (วิโรจน์ ป.ธ.๙, พธ.บ., กศ.ม., Ph.D.) ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย วัดราษฎร์ศรัทธาธรรม อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย

๒. พระสุธรรมมุนี (สมบูรณ์ ปญฺญาวุโธ /เกสร, ป.ธ.๗, พธ.บ.,กศ.ม.) ตำแหน่ง รองเจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร และอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ดร. (พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.) อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. พระครูศรีสุธรรมมาภรณ์ (ยงยุทธ์ อริยวิโส, น.ธ.เอก, ป.ธ.๖), เจ้าอาวาสวัดมะขามเตี้ย และ รองเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

๕. รศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง, (ป.ธ.๙, กศ.บ., ศศ.ม., ปร.ด.) อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาบริหารการศึกษา, บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. ผศ.ดร. บุญรอด บุญเกิด, (ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D.) คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยบูรพา

๗. ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตระ (ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์, อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยบูรพา

๘. รศ.ดร.บุญย์ นิลเกตุ (ป.ธ.๕, พธ.บ., M.A. Ph.D.) ข้าราชการบำนาญ และผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาและปรัชญา

๙. ผศ.ดร. สุพรต บุญอ่อน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๐. ผศ.พิเศษ เกษม ฦ กรม (ป.ธ.๗, B.A., M.A.) ข้าราชการบำนาญ และ ผู้เชี่ยวชาญประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

๔.๕.๑ วิเคราะห์เรื่องหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย ตามทรรศนะของผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายบรรพชิต

๑. พระสุธรรมมุนี (สมบุรณ์ ป.ธ.๗)^{๗๙} กล่าวว่าการศึกษาเรื่องเสขยวัตร ๗๕ เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยของพระภิกษุในศีล ๒๒๗ ข้อ กล่าวคือเป็นวัตรที่ภิกษุจะต้องศึกษาธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เป็นพุทธบัญญัติที่ได้เตือนสติให้ภิกษุสงฆ์พึงสำรวมกาย วาจา ใจ เมื่อเข้าไปอยู่ในที่ชุมชนหรือในละแวกบ้านของผู้อื่น เพื่อยังให้บุคคลในชุมชนนั้นๆ เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา บทบัญญัติในเสขยวัตร เกี่ยวเนื่องด้วยกิริยามารยาท และวิชาบุคลิกภาพโดยเฉพาะ ซึ่งครอบคลุมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ เพื่อให้เกิดความระมัดระวัง ถ้ามองในทรรศนะของพระสงฆ์ หรือบรรพชิตแล้วมีความจำเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อบวชเข้ามาใหม่ๆ ที่เรียกว่า “นวกะ” คือพระผู้บวชใหม่ ที่ยังมีอายุพรรษาต่ำกว่า ๕ จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องเสขยวัตรให้ครบถ้วนทั้งจากพระพี่เลี้ยง หรือศึกษาด้วยตนเองจากนวกโสภาท เพราะความงามของพระสงฆ์จะเกิดมิได้ก็มาจากเสขยวัตรทั้ง ๗๕ ข้อนี้แหละ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเดิน เรื่องนั่ง เรื่องนุ่งห่ม เรื่องการขบฉัน การพูดจา การวางกิริยาท่าทางให้งดงามตามสมณวิสัย หรือสมณสารูป เสขยวัตรเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ตัวหลักเสขยวัตรเป็นมูลฐานของมารยาทไทยและวัฒนธรรมอันดีงามของฆราวาสอีกด้วย

มารยาทไทยถ้าจะมองเพียงเป็นหลักพระวินัย หรือเสขยวัตรอย่างเดียวก็ไม่ได้ เพราะยังมีหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ทำให้เกิดมีมารยาทที่งดงาม น่าชื่นชม เช่น การนุ่งห่มให้เรียบร้อย การพูดคุยด้วยคำอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมตน การกราบไหว้กันของคนในสังคมไทย ถือกันตามอาวุโส คล้ายการปฏิบัติของพระสงฆ์ การรดน้ำคำหัว การสืบทอดอายุวัฒนมงคล การให้ของขวัญหรือรางวัลใน

^{๗๙} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, พระสุธรรมมุนี (สมบุรณ์ ปญฺญาวุโธ / เกสร, ป.ธ.๗, พธ.บ และ กศ.ม. สาขาบริหารการศึกษา) รองเจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร และอาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ณ ห้องสำนักงานศาสนาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช, (วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙).

พิธีสำคัญต่างๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น คนโบราณไทยเราสอนดีว่า “ไถ่งามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง” อย่างจะงามต้องจัดต้องแต่ให้พอดีพองาม อย่าเกินงามเหมือนในปัจจุบันนี้

๒. พระราชวิมลเมธี (วิโรจน์ ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย^{๕๐} กล่าวว่าเสขียวัตรนั้นไม่ใช่เรื่องของความจำ แต่มันต้องทำลงไป ทำลงไปแบบไหน แบบมีสติ ถ้ามีสติเสขียวัตรก็อยู่ แต่ถ้าไม่มีเสขียวัตรก็ไม่อยู่ เอาเป็นว่าการศึกษาของเราในช่วงหลังๆ นี้ เราตีความหมายของการศึกษาเป็นเพียงการเขียนการจำแต่ว่าการศึกษาในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นอย่างนั้น การศึกษาในพระพุทธศาสนาทุกรูปแบบยกตัวอย่างเช่น เรื่องศีล เสขียวัตรอยู่ในประเภทศีล ศีลแปลว่าอะไร ศีลเป็นเครื่องรักษากายวาจาให้เรียบร้อย เราจำกันได้ แต่จริงๆ เราไม่ได้ทำ และศีลเกิดขึ้นได้เพราะอะไร (๑) สติสังวร คือว่ารักษาศีลได้คือสติ (๒) ญาณสังวร รักษาศีลได้ด้วยความรู้ ศีลแต่ละข้อมันหมายถึงอะไร ทำอย่างไร มีผลอย่างไร มันต้องมีความรู้ มันถึงจะทำให้เกิดศีลได้ ฉะนั้น บุคลิกภาพก็แปลว่าความเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะที่ก่อให้เกิดศรัทธา ให้เกิดความเลื่อมใสกับประชาชน ถ้าเราตัดบุคลิกภาพอยู่ในปมาณิกาก็ถือว่า “รูปปมาณิกา กับ อัมมปมาณิกา” มันแสดงออกไปทางบุคลิกลักษณะ บุคลิกลักษณะจะลูกจะนั่งหรือทำอะไรก็ตาม ต้องมีสติมาก่อน ยกตัวอย่างเช่น เรื่องการนุ่งสบง การท่มจีวร การใช้ยาม นี่เขาเรียกกันว่ารูปปมาณิกา การใช้บริขารเราก็ต้องคำนึงถึงหลักเสขียวัตรเหมือนกัน ประการต่อมา กิริยาอาการต่างๆ เช่นการนั่ง การเดิน เช่นต้องไม่เดินแกว่งแขน ไม่นั่งในลักษณะที่ค้ำหัวของผู้ใหญ่ ในลักษณะนี้เรียกว่า ‘อัมมปมาณิกา’ เสขียวัตรเปรียบเหมือนหน้าที่ที่เราจะต้องศึกษาศึกษาในนี้ต้องเป็นศึกษาที่ครบวงจร ศึกษา ทำได้ ติดเป็นนิสัย และก็ให้ผลเป็นที่ศรัทธา จุดสุดยอดของเสขียวัตรอยู่ตรงนี้

หลักการฝึกหัดแบบอย่างกิริยามารยาทอันดีงาม พระต้องทำให้โยมดู ยกตัวอย่างการทำให้ดูพระนั่งอยู่ในท่าสงบ โยมกะโดกกะเดก ก็ยังหยุด เพราะว่าพระทำให้อู นอกจากสอนให้จำแล้วต้องทำให้ดู ทำให้ดูไม่พออยู่ให้เห็นอีก วิธีการสอนของพระเรามี ๓ อย่าง สอนให้ทำอย่างที่เราได้พูดอธิบายในห้องเรียน วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ชาวบ้านเขาใช้กัน คือ สอนนักเรียนให้รู้ถึงข้อมูล อะไรเท่าไร เป็นอะไร เท่านั้นเอง แต่ว่าทำให้ดู แต่เราทำไม่ได้ เช่นครูสอนนักเรียนว่าอย่าสูบบุหรี่ แต่ครูก็ยังสูบบุหรี่ อย่างนี้ถือว่าทำไม่ได้ หรือ อย่างสอนให้โยมทำสมาธิ โยมกำหนดลมหายใจเข้าออกและทำสมาธินะ เราก็สามารถแนะนำโยมได้ ทำให้ดูได้ด้วย คือการสอนนี้ไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องสอนด้วยคำพูดอย่างเดียว แต่ว่าสอนด้วยการทำให้ดู การทำให้ดูอย่างนี้มีความหมายว่า เป็นการแสดงออก

^{๕๐} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล พระราชวิมลเมธี (วิโรจน์ ป.ธ.๙, พธ.บ., กศ.ม. และ Ph.D. in Buddhism) เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย, วัดราชภัฏศรีรัตนาราม, อำเภอศรีนคร จังหวัดสุโขทัย, (วันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๙).

ทางกิริยาอาการให้เขาดู การแสดงออกให้เขาดูถือว่าสอนด้วยการปฏิบัติให้ดู เราสอนให้โยมเดินจงกรม เข้าใจยาก แต่ถ้าเราเดินจงกรมให้โยมดูแล้วโยมจะทำตามได้ง่าย นี่เรียกว่าทำให้ดู ชั้นทำให้ดูนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เป็นเรื่องที่สำคัญตรงที่ว่า จะทำให้คนเข้าถึงจุดต่างได้อย่างรวดเร็วและจะทำให้คนมีความมั่นใจ แล้วเขาเกิดความรู้สึกว่า แม้กระทั่งพระอาจารย์ที่สอนเรายังทำได้ เศขียวัตรนี้แหละคือตัวเสริมทั้งหมด เศขียวัตรก็คือมารยาทที่ดีของพระ ถ้าพระเราสนใจเราจะได้มารยาทที่ดี มารยาทที่ดีชนิดนี้ ไม่ใช่มารยาทของปุถุชน เป็นมารยาทของบอริยชน ปัจจุบันนี้โลกไม่รู้จักคำว่าพระอรหันต์ ดังนั้นเราควรที่จะยกเอาปฏิบัติพาหรือบุคลิกลักษณะของพระอรหันต์มาให้ประชาชนได้ดูกันมากๆ เขาจะรู้ว่า พระอรหันต์หรือพระอริยเจ้าเป็นบุคคลสูงสุดขนาดไหน อย่างเรื่องนางสุภททา ซึ่งเป็นธิดาคนโตของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งไปแต่งงานกับตนมีฐานะต่างเมือง แต่เขาไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ไปนับถือพวกลัทธิเปลี่ยน ปราภว่าทางฝ่ายสามีตนเองไปเชิญพวกลัทธิเปลี่ยนหรือพวกศาสนาเซน เข้ามารับประทานอาหารที่บ้านเป็นประจำ และบอกให้ภรรยาซึ่งเป็นชาวพุทธไปกราบไปไหว้ แต่นางสุภททาก็ปฏิเสธสามีไม่ยอมไหว้ เมื่อสามีถามว่า สมณะของเธอดียังไง นางสุภททาก็ตอบว่าสมณะของตนมีบุคลิกลักษณะ ๓ ประการ คือ กิริยาของท่านเรียบร้อย วาจาของท่านสุภาพ จิตใจของท่านก็ไม่ขุ่นมัว ๓ อย่างนี้ คือ บุคลิกลักษณะอันล้ำเลิศของสมณะในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าเบื้องต้นเศขียวัตร เป็นบุคลิกภาพที่แสดงออกมาทางกายวาจา ซึ่งคนไทยถือเป็นมารยาท หรือสมบัติของผู้ดี

หลักธรรมวินัยที่เป็นฐานของมารยาทไทย อาตมามองว่า “สิ่งที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนา ประพฤติปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวันนี้แหละ คฤหัสถ์หรือฆราวาส สามารถจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งหมด คือ ‘พระท่าน ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส’ หมายความว่า เป็นอยู่แบบเรียบง่าย สันโดษ สวรรมระมัดระวังเรื่องการเป็นอยู่ การเดิน การพูดและการนอน ตลอดถึงการเข้าสังคมก็ต้องนำหลักสัปปุริสธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ให้เป็นคนที่รู้จักเหตุผล ตนประมาณ กาล บุคคล สังคมและชุมชน ความไม่เห็นแก่ตัว ความเอื้อเฟื้อ ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้นเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นมารยาทตามแนวพุทธศาสนาทั้งนั้น แต่สังคมไทยนำมาใช้และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

๓. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ดร.^{๔๑} อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช กล่าวว่า บุคลิกภาพในการทำงานเพื่อพัฒนาสังคม สำคัญมากในการเลือกคนเข้ามาบวช พระพุทธศาสนาจึงมีบัญญัติว่า คนที่จะมาบวชจะต้องไม่มีอันตราย ๑๐ ประการ ห้ามมี

^{๔๑} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล พระครูสุมนต์ธรรมธาดา, ดร.(พธ.บ., พธ.ม. และ พธ.ด. สาขาพระพุทธศาสนา) อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐.

อันตราย ๑๐ ประการ ฉะนั้น บุคลิกภาพจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ขาดเสียมิได้ เราจะทำงานพัฒนาสังคม ย่อมหมายความว่าเราจะต้องไปปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในสังคม ถ้าบุคลิกภาพของเราไม่น่าเชื่อถือ บุคลิกภาพของเราไม่ดี เวลาที่เราจะสื่อสารกับสังคม ก็จะได้รับค่าน่าเชื่อถือน้อยลง หรือไม่ก็จะได้รับความร่วมมือจากสังคมน้อยลง ฉะนั้น การพัฒนาบุคลิกภาพจะละเอียดเสียไม่ได้ ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าจะตรัสไว้ชัดเจนว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำหรือครูอาจารย์จะต้องเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี ในคัมภีร์ พระวินัยปิฎก ได้พูดถึงปฐิสสมบัติ และปฐิสวัติ คนที่ควรคบหาและไม่ควรคบหาเอาไว้ ลงลึกถึง คุณสมบัติบุคลิกภาพดีเอาไว้ และลงลึกถึงคนที่มีบุคลิกภาพไม่ดีเอาไว้ครบทั้งหมด สิ่งเหล่านี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า บุคลิกภาพเป็นสิ่งสำคัญ และนอกจากนั้น บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วย บุคลิกภาพ บางครั้งพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเทศนา แต่ปรากฏตัวก่อให้เกิดความศรัทธาปสาทะ นี่ก่อน การแสดงธรรมโดยบุคลิกภาพ ฉะนั้น การพัฒนาบุคลิกภาพและกิริยามารยาท จึงมีความสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นที่ก่อศรัทธาปสาทะ

๒. ก่อให้เกิดค่าน่าเชื่อถือนระหว่างผู้นำสังคมและผู้ที่จะไปพัฒนา

๓. เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา และเผยแผ่หรือแสดงธรรม

การพัฒนา มารยาทภาพตามหลักเสขียวัตถ์ ควรนำไปประยุกต์ได้แต่ไม่ต้องนำไปทั้งหมด ต้องไม่ลืมว่าพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าชาย ฉะนั้น ทรงได้รับการศึกษาในราชสำนัก ระบบระเบียบที่ พระองค์ทรงนำมาวางเป็นเสขียวัตถ์ ถือว่าประยุกต์ออกมาจากราชสำนักของคนที่มีการศึกษาเป็น อย่างดี ฉะนั้น เราก็วางใจได้ว่าเสขียวัตถ์ เป็นหลักสูตรได้แน่นอน ถ้าจะนำไปประยุกต์ใช้กับคฤหัสถ์ ญาติโยมได้ และควรเป็นอย่างยิ่ง บทบาทสำคัญที่สุดก็คือพัฒนาตนเองให้เป็นศาสนทายาทที่มี คุณภาพ มีความรู้ทางธรรมแม่นยำพร้อมๆ กับที่มีความรู้เท่าทันสภาวะโลกาภิวัตน์ พร้อมกันนั้นก็ ครอบงำให้มีศีลจารวัตรงดงาม ก่อเกิดศรัทธาปสาทะแก่พุทธบริษัทจากญาติโยมแก่ชาวโลกนี่คือ ปัจจัยภายใน ส่วนปัจจัยภายนอกก็ต้องมีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสามารถทำงาน ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างประสบความสำเร็จ จึงบอกว่าการมีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็คือถ้าเราเอาแต่อ้างว่า เรามีธรรมะที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ก็ไม่มีผลอะไร ฉะนั้น เราจะต้องมีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สามารถทำให้สังคมได้รับ ประโยชน์จากธรรมที่เรารู้ที่เราเรียน และนำธรรมะนั้นไปใช้อย่างมีพลังพอสมควร

หลักธรรมะสำหรับเป็นเครื่องขัดเกลามารยาทหรือมารยาทไทยนั้น มองในภาพกว้างๆ ได้ ว่า คำสอนในพระพุทธศาสนามี ๒ ระดับ ระดับศีลธรรม และระดับโลกุตระธรรม หลักธรรมในระดับ ศีลธรรมนี้แหละคือที่มาของมารยาทไทย โดยเฉพาะหลักเบญจศีล เบญจธรรม ถือว่าเป็นมารยาท พื้นฐานสำคัญที่สุด เช่น การไม่เบียดเบียนกัน การไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน การไม่หยิบฉวยเอาสิ่งของ

ของผู้อื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต การไม่ล่วงละเมิดประเวณี การไม่พูดโกหก เสียดสี ใส่ร้ายป้ายสี เหน็บแนม ส่อเสียด และการมีสติสมปฤดี นอกจากนี้ก็มีหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับมารยาทไทย ก็คือหลักเมตตา กรุณา หลักการบูชาผู้ที่ควรบูชา การมีสัมมาคารวะ อีกอย่างหนึ่งสิ่งสำคัญทุกวันนี้ก็คือหลักสัปปุริสธรรม นับว่าเป็นมารยาทที่ต้องส่งเสริมเป็นอย่างมาก เพราะโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คนรุ่นไม่รู้จักกาลเทศะ ไม่รู้จักชุมชนและสังคม พฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกไปจึงขาดการยั้งคิด ไม่สำนึกผิด

๔. พระครูศรีสุธรรมมาภรณ์ (ยงยุทธ์ อริยวิโส ป.ธ.๖)^{๔๒} รองเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก กล่าวว่า เบื้องแรกเราต้องรู้ความหมายของเสขียวัตรก่อนว่า เสขียวัตรคืออะไร เกี่ยวข้องกับใคร เสขียวัตรใช้ทั่วไปเป็นหลักปฏิบัติของภิกษุ สามเณร วัตร แปลว่าทำเป็นประจำ เสขียวัตรก็คือสิ่งที่ปฏิบัติเป็นประจำของภิกษุ สามเณร โดยเฉพาะเน้นไปที่เรื่องของมรรยาท พระเณร เวลาจะไปไหนก็ต้องมีเสขียวัตรติดไปด้วย เช่น เดินไปเข้าหมู่บ้าน เราก็จะไม่เอาผ้ามาพาดไหล่ แล้วก็เห็นรักแร้ เวลาเข้าไปในบ้านก็จะไม่ไปนั่งขัดสมาธิต่อหน้าคน ไม่นั่งท้าวคาง เวลาฉันข้าวก็ไม่ให้ฉันเสียงดัง ถือว่าเป็นเสขียวัตร ไม่ถึงกับผิดศีลโดยตรง แต่ผิดเสขียวัตร ไปพูดเสียงดัง ไปพูดในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย เช่น ไปพูดเรื่องหนังเรื่องละคร ขณะที่ไปที่บ้าน แต่ถ้าไปพูดแนะนำเรื่องรักษาศีล นั่นถือเป็นเสขียวัตรของพระ ที่สำคัญที่สุดก็คือการพูดเราจะไม่พูดกระทบคนนั้นคนนี้ แต่เราควรพูดธรรมะ การเดินบิณฑบาตต้องสำรวมยังงี้ มองไปข้างหน้าก็ศอก นี่ก็คือเสขียวัตรที่ละเอียด มีอยู่ ๓๐ กว่าข้อ

เสขียวัตรของพระนี่เอง เป็นต้นแบบของมารยาทไทย ทางภาคอีสานเขาเรียกว่า มารยาทผู้ดี ทางภาคกลางเรียกว่า มารยาทน้อย มารยาทงาม มันจะทำให้เรื่องมารยาทนี้ก็ดูจากเสขียวัตร การปฏิบัติตัวว่า ผู้ใหญ่ควรพูดกับผู้น้อยอย่างไร การกราบ การไหว้ การแสดงออก เช่น กราบ ๓ ระดับ กราบ ๕ ระดับ แบบนี้ก็คือ การเอามาจากเสขียวัตรของพระ ของพระเขาเรียกว่า สามจีกรรม เวลาไปกราบ ไปเคารพพระผู้ใหญ่กว่า การทำวัตร แล้วพอสิ้นปีก็จะมีมารมาคุยกัน มาแนะนำกัน ว่าฉันบกพร่องไหม ช่วยบอกด้วย แล้วเธอบกพร่องไหม ช่วยเตือนฉันด้วย ต่างคนต่างตักเตือนกัน โดยไม่โกรธ มันคือเสขียวัตรที่ต้องทำ การฉันข้าวเป็นเวลา เช่นตอนเช้าฉันถึงกี่โมง ความจริงทางวินัยก็คือฉันตั้งแต่เช้าสว่างแล้วไป จนถึงก่อนจะเที่ยง ที่นี้เมื่อมันเป็นเสขียวัตรของพระ พระก็ต้องกำหนดวันว่าฉัน ๗ โมงก็จะ ๗ โมงด้วยกัน ฉัน ๑๑ โมง ก็ ๑๑ โมงด้วยกัน แบบนี้เรียกว่าเสขียวัตร แม้แต่การห่มผ้าก็เป็นเสขียวัตร ห่มผ้าเฉียงเวลาอยู่ในวัดเวลาอยู่ข้างนอกก็จะคลุมไหล่ แต่ถ้าเรามาใช้ร่วมกับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน พระเป็นชาววัดหรือเรียกว่าบรรพชิต แต่พวกเราเรียกว่าคฤหัสถ์ หรือจะ

^{๔๒} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล พระครูศรีสุธรรมมาภรณ์ (ยงยุทธ์ อริยวิโส, น.ธ.เอก, ป.ธ.๖), เจ้าอาวาสวัดมะขามเตี้ย รองเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก, ณ วัดมะขามเตี้ย อำเภอเมืองพิษณุโลก, (วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙).

เรียกสมัยโบราณ ก็คือ ภิกษุ หรืออุบาสกอุบาสิกา เวลาสอนลูกสอนหลาน เห็นไหมว่าพระเดินยังงี้ เดินไม่กระแทกเท้า ไม่กระเทียบเท้า นี่ก็เกิดจากเสขยวัตรเหมือนกัน เดินไม่ละวอกละแวก ต้องเดินคอย มองข้างหน้านั้นมีหลักอยู่ในเสขยวัตรง่ายๆ ถ้าพระไม่เจออุบาสิกาคือที่สุดเพราะว่า ถ้าเจอมันมีโอกา สทำให้ผิดศีลได้ มันจะทำให้จิตใจหม่นหมอง ถ้าผู้ชายมีเสขยวัตรก็จะไม่ล่วงเกินหญิง รักแบบทะนุ ถนอม ธรรมเนียมการไหว้ก็เกิดจากพระ ก็คือเวลาที่มีผู้ใหญ่มาในที่ประชุม ส่วนใหญ่จะลุกขึ้นยืน เพื่อ ต้อนรับ

ดังนั้น ถ้าจะหยิบยกเฉพาะเรื่องดังกล่าวข้างต้นมาตอบว่า หลักธรรมวินัยโดยเฉพาะเสขย วัตร ๗๕ ประการ เป็นรากฐานของมารยาทไทยหรือไม่ ก็ตอบได้เลยว่า ‘ใช่’ และใช้เกือบทั้งหมดของ มารยาทไทย เช่น มารยาทว่าด้วยการพูด การรับประทานอาหาร การเดิน การนั่ง การยืน การ แสดงออก การทำความเคารพ การนุ่งห่ม การเหลียวซ้ายแลขวา ละเอียดยิบจนถึงว่าการแสดงออกต่อ พระสงฆ์องค์เจ้าก็มี

๔.๕.๒ วิเคราะห์เรื่องหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย ในทรรศนะ ของผู้ทรงคุณวุฒิฝ่ายคุณาศาสตร์ จากการสัมภาษณ์ พบว่า

๕. ผศ.ดร.บุญรอด บุญเกิด คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาจารย์ประจำ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยบูรพา^{๔๓} ได้ให้สัมภาษณ์ว่า กริยามารยาทของพระสงฆ์ สามเณรในพระพุทธศาสนา ในความรู้สึกนั้นเห็นว่า คือจะต้องเป็นพระที่อยู่ในแบบลักษณะของ พระพุทธเจ้า ไม่ว่ากริยามารยาทในการห่มผ้า ที่เห็นบางครั้งก็เห็นว่าไม่เรียบร้อย มองแล้วก็ไม่เหมาะ กับสมณะสาธูปของท่านนั้นๆ เวลาท่านออกไปปรากฏกายในที่สาธารณะที่ไหน เขาเรียกปกติว่า ‘ไป โปรดสัตว์’ โปรดสัตว์ในภาษาพระที่เป็นคำวัด ก็คือ “การออกไปบิณฑบาต” แต่ในความหมายที่กว้าง กว่านั้น เช่น คำว่า “โปรดสัตว์” เป็นคำที่ใช้ในศาสนาพุทธ แปลว่า สงเคราะห์สัตว์ เปิดโอกาสให้สัตว์ ได้บุญ ได้ทำบุญ ได้รู้และเข้าใจเรื่องราวบาปบุญคุณโทษ วิธีโปรดสัตว์ในศาสนาพุทธ มี ๓ วิธีใหญ่ๆ คือ (๑) พระออกบิณฑบาต ให้โอกาสผู้คนได้ทำบุญตักบาต (๒) สอน-แนะนำเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน ให้ คนทำวิปัสสนาซึ่งเป็นการทำบุญ (๓) แสดงธรรมเทศนา ให้คนรู้และเข้าใจเรื่องราวบาปบุญคุณโทษ และ แม้แต่ในศาสนาอื่น ก็มีการอบรมแนะนำสั่งสอน ลักษณะเดียวกับการแสดงธรรมเทศนา ถือเป็นการ โปรดสัตว์ได้เช่นเดียวกัน สำหรับพระออกบิณฑบาต เรียกว่าไปโปรดสัตว์ ทำให้เกิดบุญที่ทำให้เกิดเป็น วัฒนธรรมอันดีงาม หรือมารยาทไทยที่ดีงามแบบพุทธนั้น มินัยดังนี้ คือ ประการที่แรก คือสัตว์โลก

^{๔๓} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล ผศ.ดร.บุญรอด บุญเกิด, (ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A., Ph.D. in Philosophy), คณบดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา, มหาวิทยาลัยบูรพา, วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ได้มีโอกาสได้ให้ท่านแก่ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เพื่อบุญและกุศลของผู้ให้ท่าน เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้สัตว์ได้มีสละน้ำอมฤตได้ดื่มกิน นานเท่านาน **ประการที่สอง** หากพบเจอคนกำลังทำร้ายกัน หรือกำลังจะฆ่ากัน คนเหล่านั้นก็หยุด เพราะเกรงใจผ้าเหลือง นึกกลัวบาปบุญ เรียกว่า พระมาโปรดทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายที่คิดจะฆ่าก็ได้สติไม่ต้องทำบาป ก่อเวร ฝ่ายที่กำลังถูกฆ่าก็ได้ชีวิตกลับคืนมา ไม่ต้องอาฆาตพยาบาทจองเวรกันไปไม่สิ้นสุด ประการที่สาม ผู้ให้ท่านเป็นสุข จิตใจเอิบอิ่มที่เรียกว่าอัมบุญ เกิดกุศลธรรมว่า เราต้องสละ เราต้องบริจาค นั่นคือไม่โลภ (ซึ่งเป็นกุศลธรรมอย่างหนึ่ง เป็นเหตุปัจจัยนำสู่พระนิพานได้ในที่สุด) ที่ผมกล่าวมานี้ เป็นการโปรดสัตว์ให้ได้ทั้งบุญ (โลกียสมบัติ) และกุศล (โลกุตตรสมบัติ) แต่หากต้องการโปรดสัตว์ให้ได้บุญฝ่ายปัญญา เพื่อรู้แจ้งก็ต้องแนะนำเรื่องวิปัสสนาคือ แนะนำให้ฝึกตนเอง พิจารณาสติตนเอง พิจารณาธรรมว่า “เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ‘ตาม’ เหตุปัจจัย”

อีกอย่างหนึ่ง มารยาทไทยที่มีหลักธรรมเป็นพื้นฐานที่ชัดเจนมากที่ก็คือ “ความอ่อนน้อม ถ่อมตนของคนไทย” เพราะในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น สิ่งหนึ่งที่ต้องมีความจำเป็นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นั่นก็คือการคบหาสมาคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือเราจะต้องรู้ว่า เราควรจะต้องแสดงออกและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น สิ่งหนึ่งที่ต้องมีความจำเป็นโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นั่นก็คือการคบหาสมาคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือเราจะต้องรู้ว่า เราควรจะต้องแสดงออกและมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร จึงจะทำให้การดำเนินชีวิตของเราเกิดความสุขและความราบรื่น จำเป็นที่เราจะต้องเรียนรู้ทักษะและศิลปะในการการมีปฏิสัมพันธ์และการแสดงออกต่อผู้อื่น คนที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นจำเป็นต้องมีศิลปะและทักษะในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน หากเราขาดความเข้าใจในสิ่งนี้ จะทำให้การดำเนินชีวิตของเราพบกับความอับเฉา ไม่ราบรื่น ความท้อแท้และหมดกำลังใจในการดำเนินชีวิต ในเนื้อหาของมารยาทไทยข้อ ‘ความอ่อนน้อมถ่อมตน’ นี้ชี้ให้เห็นถึงหลักเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งในการแสดงออกและการปฏิสัมพันธ์ต่างๆ ที่มนุษย์พึงมีต่อกันในการดำเนินชีวิตทางสังคมด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนน้อมถ่อมตน คือจริยธรรมที่ดีงามและทรงคุณค่ายิ่งประการหนึ่ง ความอ่อนน้อมถ่อมตนจะทำให้คนเราสามารถพิชิตและครอบครองหัวใจทั้งของหมู่มิตรและศัตรูได้ ผู้ใดก็ตามที่แสดงต่อเราด้วยความก้าวร้าว ความรุนแรง และความเป็นปฏิกษนั้น แต่ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและความสุภาพอ่อนโยนที่เราแสดงต่อเขา นี้เอง ที่จะสามารถทำให้เขาเปลี่ยนมาเป็นมิตรและมีความรักใคร่ต่อเราได้ ผมจำคำกลอนสอนใจในเรื่องนี้ของคณโพรหม ปรากฏอยู่ในโคลงโลกนิติ บทที่ว่า

“ให้ท่านท่านจักให้.....ตอบสนอง

นบท่านท่านจักปอง.....นอบไหว

รักท่านท่านจักครอง.....ความรัก..เรานา

สามสิ่งนี้เว้นไว้.....แต่ผู้ทรงชน”

คนโบราณมองว่า เมื่อรู้จักให้ ก็จะได้รับ เมื่อไหว้ก็จะได้รับการไหว้ตอบ เมื่อให้ความรัก ความเสน่หา ก็จะได้รับความรักความเสน่หาตอบ แต่ถ้าให้สิ่งเหล่านี้กับ คนไม่ดี (ทรชน) ก็จะไม่ได้รับ สิ่งเหล่านี้ตอบกลับมา นี่คือการคิดของคนโบราณ ซึ่งเป็นความสุขที่ได้จากการให้

ดังนั้น ถ้าจะตั้งคำถามและตอบตามนัยที่กล่าวมานี้ก็คือว่ากิริยามารยาทที่เรียบร้อย เหมาะสมกับสมณสารูปผู้ที่มีมองเห็นเกิดความเลื่อมใส นั่นก็คือมารยาทแบบไทยอย่างหนึ่งที่มีพระวินัย เป็นฐานให้เกิด ประการต่อมา การออกไปบิณฑบาตของพระสงฆ์ตามกิจวัตรหน้าที่หรือการโปรดสัตว์ ตามภาษาพระเรียกว่า “เทศนาแบบไม่ต้องพูด” อาศัยบุคลิกภาพทางกาย หรือมารยาททางกายที่สง่างามเรียบร้อย ก็ได้ทำให้เกิดผล คือได้ใจได้ศรัทธาประชาชนที่พบเห็น เช่น พระอัสสชิ ได้ใจได้ศรัทธาจาก อุบติสสมานพ ส่วนการไปโปรดสัตว์แล้วพบเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่างทางไม่ว่าผู้คนที่กำลังจะทำร้าย กัน กำลังจะฆ่ากัน ทะเลาะกัน ก็ได้พบเห็นพระสงฆ์แล้วก็จะทำให้จิตใจสงบลงหรือพระที่ออกไปโปรด สัตว์พูดให้ข้อคิด ให้ธรรมะก็ทำให้จิตใจคลายความโกรธลงได้ อนึ่ง ในการแสดงธรรมหรือสอนธรรม เป็นมารยาทแบบชาวพุทธอีกอย่างหนึ่งนั้น ก็คือคนโบราณมักจะสอนสืบต่อกันมาว่า ‘เมื่อมีวิชา ความรู้อย่าหวงแหนให้บอกต่อจะได้มีผู้สืบทอด’ ข้อนี้ก็สืบมาจากรากฐานคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่ว่า การให้ธรรมะเป็นทานชนะการให้ทั้งปวงนั่นเอง เรียกว่า “ธรรมทาน” และรวมไปถึง ความอ่อนน้อมถ่อมตนด้วย เพราะเป็นมงคลข้อหนึ่งใน ๓๘ ประการคือ “ควรโว จ นิวาโต” มารยาท ไทยที่รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาก็คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการแสดงความเคารพต่อ ผู้ใหญ่พร้อมทั้งสมณชีพราหมณ์

๖. รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง^{๔๔} กล่าวว่า มารยาทไทยนั้นเกิดมาจากหลักเสขียวัตถ์ของ พระสงฆ์ กล่าวคือพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เปิดให้คนทุกวรรณะเข้ามาหมดไม่ว่าจะเป็นวรรณะ พราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศ วรรณะศูทร ซึ่งกิริยามารยาท ภาษาที่ใช้แตกต่างกันไปหมด คราวนี้เมื่อมาอยู่ในสังฆมณฑลขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ก็ต้องพยายามสร้าง ทุกคนที่เข้ามาบวชให้มีบุคลิกภาพ กิริยามารยาทอะไรต่างๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อมาบวชใน พระธรรมวินัยนี้ จึงจำเป็นต้องสอนเรื่องเสขียวัตถ์ถึง ๗๕ ข้อ จาก ๒๒๗ ข้อก็ประมาณ ๑ ใน ๓ ของ พระวินัยบัญญัติ เพราะฉะนั้นเรื่องเสขียวัตถ์เป็นเรื่องที่สำคัญ และทุกคนจะต้องศึกษา และไม่ใช่ศึกษา อย่างเดียว ต้องเอาไปประพฤติปฏิบัติด้วย เพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรมย่อมรักษาผู้

^{๔๔} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล รศ.ดร. วรกฤต เกื่อนช้าง (ป.ธ.๙, กศ.บ., ศศ.ม., และ ปร.ด. สาขาวิชาการ บริหารอุดมศึกษา), อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาลาฬกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ประพตติธรรม ไม่ใช่รักษาผู้รู้ธรรม เราจะเห็นได้ว่า แม้แต่พวกมหาเปรียญสักหาลาเพศไปแล้ว บางทีก็กินเหล้าเมายายิ่งกว่าคนที่ไม่ได้บวชเรียนด้วยซ้ำไปพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพตติธรรม” ไม่ใช่รักษาผู้รู้ธรรม ถึงรู้เปรียญ ๘-๙ ประโยค แต่ถ้าไม่เอาธรรมไปรักษาประพตติปฏิบัติก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร คราวนี้คนที่มาบวชก็ดี ญาติโยมก็เคารพกราบไหว้ เขาไม่ได้กราบไหว้ในฐานะท่านเป็นลูกชาวไร่ชาวนา ลูกกรรมกรแต่เคารพในฐานะที่ท่านเป็นพระ มีศีลาจารวัตร แต่ถ้าเป็นพระที่เห็นแล้วไม่มีศีลาจารวัตรนั้น ไม่เกิดความเลื่อมใส

เรามักเข้าใจกันว่า มารยาทเป็นเรื่องของการปรับตัวให้เข้ากับสังคมเพื่อความงดงามน่าดูเพื่อการยอมรับเข้าเป็นหมู่คณะเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วมีเรื่องเบื้องหลังลึกซึ้งเกี่ยวกับต้นบัญญัติมารยาทที่เรายอมรับกันอยู่ในปัจจุบันนี้

ถ้าเราย้อนกลับมาสำรวจตัวเอง เราจะพบว่าในตัวของเรานั้นมีแต่สิ่งที่ไม่งามทั้งสิ้น ของเสียที่ขับออกจากร่างกายทั้งหลาย ล้วนแล้วแต่ไม่น่าพิสมัยทั้งนั้น จึงเป็นปัญหาว่าจะทำอย่างไรที่จะไม่ให้ความไม่น่าดูเหล่านั้นไปรบกวนผู้ที่อยู่รอบข้างเราและจะทำอย่างไรจึงจะป้องกันการกระทบกระทั้งอันเกิดจากความไม่งามของสิ่งเหล่านั้น จากปัญหานี้จึงได้มีการบัญญัติมารยาทขึ้น เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ใช้สืบทอดกันมา ซึ่งต้นบัญญัติของมารยาทต่างๆ ที่เก่าแก่และถือเป็นต้นแบบของมารยาทในปัจจุบันก็คือ “เสขียวัตถ์” ซึ่งเป็นหมวดพระวินัยในพระพุทธศาสนานั้นเอง

ความงามสง่าในศีลาจารวัตรขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ยั้งความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็น และพระพุทธองค์ทรงอบรมสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ให้มีศีลาจารวัตรงดงามเรียบร้อย โดยทรงบัญญัติหมวดพระวินัย “เสขียวัตถ์” ขึ้น ครั้นพระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยหมวดนี้แล้ว ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สงบ สำรวม งามสง่า และ ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย

ต้นบัญญัติของมารยาทไทย “หรือบ่อเกิดของมารยาทไทย” เราสงสัยกันมานานว่า มารยาทไทยตลอดจนขนบธรรมเนียมที่เราใช้กันอยู่ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากชนชาติอื่นและมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา แล้วยังเป็นที่น่าสนใจของคนทั่วโลกนี้ ได้มาจากไหนกันแน่ ก็พบว่า มารยาทและขนบธรรมเนียมประเพณีไทยได้มาจากพระพุทธศาสนา

มารยาทไทยที่จะกล่าวถึงในวันนี้เป็นการยกเอา “หมวดพระวินัย” หมวดหนึ่งในวินัยของพระสงฆ์ ที่เรียกว่า “หมวดเสขียวัตถ์” ว่าด้วยมารยาทอันงดงามของพระภิกษุ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนำมาจากมารยาทของกษัตริย์ เพราะพระองค์ทรงเป็นเจ้าชายในราชวงศ์ของกรุงกบิลพัสดุ์มาก่อน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนำมารยาทของกษัตริย์ที่งดงามมารวมกับมารยาทของนักบวชที่ดีงามในยุคนั้น ซึ่งพระองค์ทรงพิสูจน์มาแล้วว่าดีจริง ๆ แล้วทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติม

จนกลายเป็นมารยาทของพระภิกษุ จากนั้นได้กลายมาเป็นมารยาทของชาวไทยเราด้วย ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ทำไมจึงต้องฝึกมารยาทกัน เหตุผลในขั้นพื้นฐานก็คือ

๑. เพื่อปกปิดความไม่งามในรูปร่างกายของเรา

๒. เพื่อป้องกันการกระทบกระทั่งกัน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทรงมอหะลุปรุโปร่งหมดเลย ทรงบัญญัติมารยาทให้พระภิกษุหมวดหนึ่ง เรียกว่า “เสขียวัตร” เพื่อป้องกันความน่าสะอิดสะเอียนในตัวของเราให้หมดไป แล้วในเวลาเดียวกันก็ช่วยส่งเสริมบุคลิกให้ดี ให้นำเอาพรักขึ้นมา

หมวดธรรมหมวดนี้ ต่อมากลายเป็นพื้นฐานของมารยาทไทย ฉะนั้น วันนี้เรามาศึกษา “เสขียวัตร” เพื่อว่าถ้าเรามีข้อบกพร่องอะไรในตัว จะได้รู้และแก้ไขทัน “เสขียวัตร” ซึ่งมีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน แม้เป็นมารยาทของพระภิกษุ แต่จะขยายความว่าจะนำเอามาใช้กับประชาชนได้อย่างไร

หมวดที่ ๑ เรียกว่า “สารูป” แปลว่าธรรมเนียมที่ควรประพฤติเวลาเข้าบ้าน ตามธรรมดาพระอยู่ในวัด แต่ถึงเวลาจะเข้าบ้านประชาชน หรือไปในหมู่บ้านต่างๆ ควรจะปฏิบัติอย่างไร เรื่องนี้นำมาใช้ปรับปรุงตัวเราเองได้ เวลาอยู่บ้านเราจะทำตัวอย่างไรก็ได้ แต่ออกนอกบ้านจะต้องทำอย่างไรบ้าง เอามาเปรียบเทียบกับพระภิกษุ

หมวดที่ ๒ เรียกว่า “โภชนปฏิสังยุต” แปลว่าธรรมเนียมในการรับบิณฑบาตและการฉันอาหารซึ่งจะเอามาปรับใช้เป็นมารยาทในการกินอาหาร

หมวดที่ ๓ “ธัมมเทศนาปฏิสังยุต” ว่าด้วยธรรมเนียมของการแสดงธรรม ถ้าพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ วิธีที่จะอบรมลูกๆ หลานๆ หรือตักเตือนคนให้ได้ผลอยู่ตรงนี้ ใครที่อบรมลูกอบรมหลานไม่ค่อยได้ผล ลองศึกษาดูว่าพระท่านทำอย่างไร ใครเตือนพรรคพวกเพื่อนฝูง เตือนลูกน้องไม่ค่อยได้ผล มาดูสิว่า พระท่านทำอย่างไร แล้วแก้ไขเสีย

หมวดที่ ๔ “ปกิณณกะ” ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ทรงสอนหมดข้อยกยไม่มีศาสดาที่ไหนในโลกจะมาสอนลูกศิษย์ว่า การถ่ายอุจจาระควรทำอย่างไร การถ่ายปัสสาวะควรทำอย่างไร ไม่มีศาสดาไหนในโลกสอน แต่พระพุทธเจ้าทรงสอน สอนละเอียดด้วย ซึ่งต่อมากลายมาเป็นธรรมเนียมในการใช้ห้องน้ำห้องท่า และการรักษาความสะอาดบ้านเรือนของพวกเราเรา รวมไปถึงนั้นด้วย

๗. **ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตระ**^{๔๕} กล่าวว่า ในบรรดาพระวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ ทั้งที่เป็นสิกขาบทของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ และ สิกขาบทของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นบ่อเกิดหรือรากฐานของกิริยามารยาททั้งสิ้น เพราะสิกขาบททั้งหมดนี้เอง เป็นเครื่องช่วยปกป้อง ควบคุม อธิษฐาน คือ กิริยามารยาททั้งทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ มิให้ละเมิดออกมาทางกายกรรม และวจีกรรม ที่เป็นกายทุจริต วจีทุจริต และ มโนทุจริต

กล่าวโดยย่อบ่อเกิดของมารยาทก็คือวินัยในส่วนที่เป็นหลักเสขียวัตถ ๗๕ กล่าวโดยพิสดาร บ่อเกิดของมารยาทก็คือสิกขาบทของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ และสิกขาบทของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ

แต่เมื่อกล่าวกิริยามารยาทให้ครอบคลุมถึงจิตใจด้วยแล้ว ต้องหมายรวมถึง “สังวร” (สังวรธรรม) อีกด้วย กล่าวคือ ธรรมเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง แม้แต่คำว่าศีลและวินัย ก็มีความละเอียดลึกซึ้งเพราะ ล้วนแล้วแต่เป็นสภาพธรรมที่มีความลึกซึ้งในตัวของมันเอง คำว่า **วินัย** โดยความหมายทางโลก หมายถึง ระเบียบข้อประพฤติปฏิบัติ เป็นวินัย แต่ในความเป็นจริงในพระพุทธศาสนา วินัย หมายถึง เครื่องก้ำจัด ก้ำจัดอย่างวิเศษ ขัดเกลาร่างอย่างวิเศษ ก้ำจัด ขัดเกลาร่างอะไร ก็ต้องเป็นการก้ำจัดสภาพธรรมที่ไม่ดี ที่เป็นอกุศลธรรมและกิเลส สภาพธรรมอะไรก็ตามที่ก้ำจัดเสียซึ่งความไม่ดี ชื่อว่าวินัย คำว่า “วินัย” มี ๒ อย่าง คือ สังวรวินัย และ ปหานวินัย

สังวรวินัย คือเครื่องก้ำจัดกิเลส ด้วยการสังวร หรือสำรวม ซึ่งแบ่งเป็นสังวร ๕ อย่าง คือ สีสสังวร สติสังวร ขันติสังวร ญาณสังวร และวิริยะสังวร

สังวรทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวินัยที่เป็นสังวรวินัย ซึ่งสีสังวร ก็คือ การสำรวมด้วยศีล ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ศีล ๕ ถ้าเป็นบรรพชิต ก็สิกขาบท เพราะสีสังวร เป็นวินัย เพราะก้ำจัดกิเลสที่หยาบทางกาย วาจา สติสังวร คือการสำรวมด้วยสติ คือขณะที่สติปัญญานเกิด รู้ลักษณะสภาพธรรมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ญาณสังวร การสำรวมด้วยปัญญา ขันติสังวร การสำรวมด้วยขันติ และ วิริยะสังวร การสำรวมไม่ให้กิเลสเกิดด้วย วิริยะ จะเห็นว่าที่กล่าวมา ล้วนแล้วแต่เป็นสภาพธรรมที่เป็นเครื่องก้ำจัดกิเลส ที่เป็นอรรถ ความหมายของวินัย

ส่วน ศีลนั้นก็มีหลากหลายนัย ศีลหมายถึงความประพฤติที่งดเว้นทางกาย ทางวาจา ก็ได้ (วาริตศีล) ศีล ยังหมายถึง การประพฤติสิ่งที่สมควรทางกาย วาจา (จาริตศีล) มีการเลี้ยงดู มารดา บิดา เป็นต้น และศีล ยังหมายถึง ความเป็นปกติ ที่เป็นทั้งกุศลศีล อกุศลศีล แต่เมื่อกล่าวโดยศีลที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติเพื่อละกิเลส ย่อมมุ่งหมายถึง กุศลศีล ดังนั้น ศีลที่งดเว้นทางกาย วาจา ก็เช่น ศีล ๕ ศีลของพระภิกษุ จึงชื่อว่า สีสังวร

^{๔๕} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล ดร.ชัยณรงค์ ศรีมันตระ, (ป.ธ.๙, พธ.บ., M.A., Ph.D. in Philosophy), รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา, วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๙.

ในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในพระไตรปิฎกทรงแสดงว่า ศิล มี ๔ อย่าง คือ .
เจตนาเป็นศีล ๒. เจตสิกเป็นศีล ๓. ความสำรวม สังวร เป็นศีล ๔. การไม่ก้าวล่วง ก็เป็นศีล^{๘๖}

เจตนา เป็นศีล หมายถึงเจตนาที่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม เป็นต้น เช่น ยุงกัถ ก็ไม่ตบ ขณะที่ยดเว้น ไม่ตบในขณะนั้น ก็เป็นศีล ที่เป็นเจตนาศีล เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

เจตสิกเป็นศีลคือการงดเว้นจากความโลภ (อนภิขมา) งดเว้นจากการพยาบาท (อพยาบาท) และมีความเห็นถูก (สัมมาทิฏฐิ) ชื่อว่าเจตสิกศีล

การไม่ก้าวล่วงเป็นศีล คือเจตนาสมาทานศีล หรือที่ถือเอาด้วยดี ด้วยตั้งใจที่จะรักษาศีล เช่นไปต่อหน้าพระ และขอสมาทานจะรักษาศีล ขณะนั้นมีเจตนาที่จะประพฤติ รักษากาย วาจาที่เป็นไปด้วยดี ชื่อว่าเป็นศีล เพราะมีความไม่ก้าวล่วงด้วยการสมาทานศีล จึงเป็นศีล

ความสำรวม หรือสังวรเป็นศีล ความสำรวม สังวรในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการสำรวมภายนอกที่ทำสำรวม กิริยาสำรวม แต่สำรวม สังวร หมายถึงการสำรวมด้วยจิตที่เป็นกุศล มุ่งที่จิตเป็นสำคัญ ซึ่งการสำรวม หรือสังวรนั้นมี ๕ ประการ คือ ปาฏิโมกขสังวร คือการประพฤติงดเว้นและปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติของพระภิกษุ ชื่อว่าเป็นศีล

สติสังวร คือการมีสติระลึกลักษณะของสภาพธรรม ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชื่อว่า สติสังวร เป็นศีล

ญาณสังวร ปัญญาเกิด ละกิเลส ชื่อว่าสังวรด้วยปัญญา และการพิจารณาสิ่งที่ได้มาที่เป็นปัจจัย มี อาหาร เป็นต้นของพระภิกษุ พิจารณาด้วยปัญญาแล้วจึงบริโภค ก็ชื่อว่าญาณสังวร เป็นศีลในขณะนั้นด้วยครับ คือ ปัจจัยสันนิสิตศีล

ขันติสังวร ความเป็นผู้อดทนต่อหนาวและร้อน เป็นต้น ชื่อว่าสำรวมด้วยขันติ

วิริยสังวร คือปรารภความเพียรไม่ให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญขึ้น เป็นต้น ชื่อว่าสำรวมด้วยวิริยะ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าศีลนั้น เป็นส่วนหนึ่งของวินัยคือสังวร ๕ ที่เป็นศีลก็เป็นวินัย และศีลสังวร ก็เป็นส่วนหนึ่งของวินัย ด้วยเหตุผลที่ว่า วินัยหมายถึงเครื่องกำจัดกิเลส เพราะฉะนั้น ศีล ก็เป็นธรรมส่วนหนึ่งที่กำจัดกิเลส วินัยจึงกว้างกว่าศีล โดยนัยนี้

^{๘๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๙/๖๐, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๘.

วินัย ยังแบ่งเป็นสังวรวินัย ได้กล่าวไปแล้วและยังแบ่งเป็น ปหานวินัย ซึ่งมี ๕ อย่างดังนี้
ตทั้งคปหาน วิกัมภนปหาน สมุจเฉทปหาน ปฏิปัสสัทธิปหาน และ นิสสรณปหาน^{๘๗}

ปหาน หมายถึง การสละ การละซึ่งก็มีหลากหลายนัยดังนี้

ตทั้งคปหาน คือ การละองค์นั้นๆ ด้วยวิปัสสนาญาณ เช่น ขณะที่เกิดวิปัสสนาญาณขั้นที่ ๑ ก็ละ ความยึดถือว่าเป็นสัตว์ บุคคล ชั่วขณะนั้น ละความไม่รู้ ก็เลสในชั่วขณะนั้นเป็นวินัยเพราะกำจัดกิเลสในขณะนั้นชั่วขณะ

วิกัมภนปหาน หมายถึง ฌานขั้นต่างๆ ขณะนั้น ละ กำจัด นิรณ มีความคิดข้องในขณะนั้น เป็นต้น

สมุจเฉทปหาน การละกิเลสได้เด็ดขาด ด้วยมรรคจิตทั้ง ๔ ชื่อว่า สมุจเฉทปหาน

ปฏิปัสสัทธิปหาน คือ ขณะที่เป็นผลจิต เป็นการระงับกิเลสที่ละได้แล้ว

นิสสรณปหาน คือ พระนิพพาน เพราะละสภาพธรรมที่เป็นเครื่องปรุงแต่ง คือจิตเจตสิก รูปไม่มีอีกเลยในพระนิพพาน

สรุปได้ว่าการละทั้งหมด การกำจัดทั้งหมดเป็นวินัย วินัยจึงกว้างขวางครอบคลุมทั้งศีล สมาธิและปัญญา มรรค ผล และนิพพาน ส่วนศีลแคบกว่า เป็นเพียงศีลเท่านั้น และเป็นส่วนหนึ่งของวินัย เพราะศีลก็เป็นเครื่องกำจัด ละกิเลสได้เช่นกัน แต่ก็ตามระดับของศีล

๘. รศ.ดร. บุญย์ นิลเกตุ^{๘๘} ได้บันทึกการให้สัมภาษณ์เรื่องตามธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย ขอตั้งประเด็นคำถาม ๓ ข้อดังนี้ คำถามข้อที่ ๑ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนามาจากไหน? คำถามข้อที่ ๒ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา มีหลักการและกระบวนการอย่างไร? และคำถามข้อที่ ๓ การพัฒนากิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายอย่างไร

คำถามข้อที่ ๑ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนาจากไหน?

คำตอบข้อที่ ๑ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา มีแบบอย่างมาจากพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ เป็นต้นธรรมที่สั่งสอนเรื่องกิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา แบบอย่างโดย

^{๘๗} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๔/๓๔.

^{๘๘} สัมภาษณ์ส่วนบุคคล รศ.ดร.บุญย์ นิลเกตุ, (ป.ธ.๖, พธ.บ., M.A. Ph.D. in Philosophy), ข้าราชการบำนาญ และ อาจารย์พิเศษวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๕๙.

การทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้สัมผัส โดยนำแบบเรื่องกิริยามารยาทนี้มาจากพระวินัย ว่าง่าย ๆ ต่าง ๆ มารยาททั้งหมดมาจากสิกขาบท ๒๒๗ ข้อของพระสงฆ์ และ สิกขาบท ๓๑๑ ข้อของภิกษุณีนั่นเอง

คำถามข้อที่ ๒ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา ควรมีหลักและกระบวนการอย่างไร?

คำตอบข้อที่ ๒ หลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับกิริยามารยาท ที่เข้าใจกันทั่วไปก็คือหลักพัฒนาบุคลิกภาพตามหลักเสขยวัตร เพราะเสขยวัตรคือวัตรที่ต้องศึกษาหรือควรศึกษาเกี่ยวกับมารยาท และเป็นบ่อเกิดของมารยาท ต้นเหตุแห่งการบัญญัติสิกขาบททุกข้อทั้งเจ็ดสิบห้าข้อในเสขยิกถ์นี้เนื่องมาจากแต่ภิกษุฉัพพัคคีย์ (ภิกษุพวก ๖) ทำความไม่ดีไม่งามไว้ทั้งสิ้น ในตัวสิกขาบทมิได้ปรับอาบัติไว้ เพียงแต่กล่าวว่า ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ หรือไม่ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ในคำอธิบายท้ายสิกขาบทระบุ ว่า ถ้าทำเข้าต้องอาบัติทุกกฏ (ซึ่งแปลว่าทำชั่ว) พร้อมทั้งแสดงลักษณะที่ไม่ต้องอาบัติได้ด้วย ในที่นี้จะรวบรัดกล่าวเฉพาะตัวสิกขาบท ส่วนวัตถุประสงค์ที่บัญญัติสิกขาบทนั้นตลอดจนคำอธิบายท้ายสิกขาบท ข้อใดควรกล่าวไว้ก็จะกล่าวไว้ในวงเล็บ อนึ่ง เมื่อจัดหมวดหมู่ใหญ่ ๆ ไว้แล้ว ยังจัดวรรคไว้คาบเกี่ยวระหว่างหมวดใหญ่ๆ อีกด้วย ในที่นี้จะเลือกแสดงไว้แต่หมวดใหญ่ เพื่อกันความฟุ้งเฟ้อ การจัดวรรคอาจสะดวกในการสวดก็ได้

เสขยวัตร เป็นส่วนหนึ่งของวินัยบัญญัติของภิกษุ (ศีล ๒๒๗ ข้อ) กล่าวคือ วัตรที่ภิกษุจะต้องศึกษา จัดเป็น ๔ หมวด ได้แก่

หมวดที่ ๑ สารูป หมวดว่าด้วยความเหมาะสมแก่สมณเพศ ๒๖ สิกขาบท

หมวดที่ ๒ โภชนปฏิสังยุต หมวดว่าด้วยการฉันอาหาร มี ๓๐ สิกขาบท

หมวดที่ ๓ อัมมเทศนาปฏิสังยุตต์ หมวดว่าด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา มี ๑๖ สิกขาบท

หมวดปกิณณกะ หมวดเบ็ดเตล็ด มี ๓ สิกขาบท

ตัวอย่างที่พบได้ทั่วไป เช่น ภิกษุจะไม่ยืนถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระ, ภิกษุจะไม่ยืนดื่มน้ำ เป็นต้น

คำถามข้อที่ ๓ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายอย่างไร?

คำตอบที่ ๓ กิริยามารยาทในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมาย....

๑) เพื่อให้เกิดการสำรวมระมัดระวังกิริยามารยาทที่ควรประพฤติในเวลาเข้าไปในหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่ม การสำรวม ระวังอริยาบถ การพูดคุย ให้อยู่ในอาการที่เหมาะสม

๒) เพื่อการสำรวมระมัดระวังกิริยามารยาทที่ควรประพฤติในการรับบิณฑบาต และการฉันภัตตาหาร

๓) เพื่อการสำรวมระมัดระวังกิริยามารยาทในการแสดงธรรมแก่ผู้อื่น

๔) เพื่อการสำรวมระมัดระวังกิริยามารยาท ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เช่น ภิกษุไม่เป็นไข้ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ภิกษุไม่เป็นไข้ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงในของเขียว (พันธุ์ไม้ใบหญ้าต่างๆ) หรือภิกษุไม่เป็นไข้ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ

๕) เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย ให้เกิดการสำรวมกิริยามารยาททั้งทางกาย และวาจา เช่น

๕.๑) หลักแห่งความสุภาพอ่อนน้อมทางวาจา ได้แก่ การระวังคำพูดต้องรู้จักใช้เสียง ให้นุ่มนวลอย่าใช้เสียงตวาดหรือพูดห้วนๆ ต้องไม่กล่าวคำหยาบหรือคำที่ระคายหู ไม่กล่าวถึงสิ่งที่น่าอับอาย ไม่พูดหักหาญข่มขู่กัน เมื่อพูดกับผู้ใดก็อย่าพูดให้ดังจนเกินไปควรพูด ให้ดังพอสมควรให้ได้ยินกันเท่านั้น การคุยหรือหัวเราะก็อย่าให้ดังเกินไปหรือหัวเราะร่วน ในขณะที่ผู้อื่นพูดอยู่เราต้องไม่พูดสอดพูดรวนหรือแย่งพูด ใ้บุคคลอื่นๆ พูดจนจบเสียก่อนแล้วจึงค่อยพูดและคนที่พูดก่อนนั้นก็ควรรู้จักหยุดพูดให้คนอื่นพูดบ้าง อย่าพูดคนเดียวเวลาที่ผู้อื่นๆ ต้องการความเงียบเพื่อทำงานหรือคิดไตร่ตรองหรือเพื่อฟังอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องไม่ทำเสียงอีกที่ก่อกวนใคร่ครวญ พูดคุยด้วยเสียงดังรบกวนผู้อื่น

๕.๒) หลักแห่งสัมมาคารวะทางวาจา คือคนไทยต้องรู้จักกล่าววาจาสุภาพและแสดงถึงความเคารพผู้อื่น เช่น ไม่พูดจาล้อเลียน หลอกลวงผู้ใหญ่ ไม่ล้อเลียนผู้ใดให้อับอาย ไม่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่ดีของผู้ที่เขารักใคร่นับถือให้เขาฟังไม่กล่าวเสียดสีเยาะเย้ย แดกดันถากถางผู้อื่น ไม่นินทาว่าร้ายให้เสียหาย ต้องไม่กล่าววาจาติเตียนสิ่งที่ผู้อื่นเคารพ เมื่อตนทำพลาดพลั้งล่วงเกินผู้อื่นโดยไม่ตั้งใจควรกล่าวขอโทษเสมอ เมื่อผู้อื่นทำประโยชน์ให้แก่ตนแม้จะทำตามหน้าที่ก็ควรกล่าวคำขอบคุณด้วย

๕.๓) หลักแห่งความน่ารัก คือไม่สร้างความขัดเคือง หรือความไม่พอใจให้ผู้อื่น ต้องไม่กล่าวถึงสิ่งอัปมงคลในเวลาที่มิงานมงคล ต้องไม่พูดตลกโปกฮาในเวลาที่ควรพูดกันเป็นการเป็นงาน และไม่ควรรนำเรื่องงานมาพูดขัดจังหวะที่ผู้อื่น จะพูดคุยสนุกสนานต้องไม่พูดอะไรให้ผู้อื่นก่อกวนกระดากอาย ไม่คอนแคะติรูปรกาย หรือเครื่องแต่งตัวของผู้อื่น เมื่อเข้าไปในบ้านผู้อื่นต้องไม่ติเตียนเครื่องแต่งบ้านลูกหลาน หรือคนในบ้านของเขาต่อตัวเจ้าของบ้าน อีกทั้งไม่ควรโอ้อวดความเก่งหรือความดีของตัวเอง

หลักมารยาทตามเสขียวัตถ์นี้ สามารถนำไปใช้ได้ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์

ส่วนหลักธรรมะในฐานะให้เกิดมารยาทนั้น ผมยกมา ๓ ข้อ ก็พอเพราะครอบคลุมทั้งหมดเลย (๑) ทำดี บาลีเรียกว่า “สุกตกมมการี” (๒) พุทธิ บาลีเรียกว่า “สุภาสิตภาสี” (๓) คิตติ บาลีเรียกว่า “สุจินติตจินตี” คนเราถ้าคิตติ พุทธิ ทำดีซะอย่างเดียว สบายไปร้อยแปดอย่างหลัก ๓ ดี นี้เองเรียกว่า “วินัยฆราวาส” (อาคารยวินัย) ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั่นเอง

คิตติ ทำดี พุทธิ

เป็นศรี เป็นพร สูงสุด

ไม่มี พรเทพ พรมนุษย์

เปรียบประดุจ ความดี ที่ทำเอง

พรใดที่ ดีเลิศ ประเสริฐล้ำ

ไม่กระทำ นำมาใช้ ก็ไม่เก่ง

ลงมือทำ สำเร็จได้ ไม่กลัวเกรง

จงรีบเร่ง ทำดี ถึงมีพร...

ความสำเร็จทั้งหลายที่เกิดขึ้นจะได้อะไรจากการลงมือกระทำด้วยความตั้งใจ แต่เพราะไม่ใช่จากพรใดๆ ที่ใครให้มาโดยไม่ได้ลงมือกระทำ

๙. ผศ.ดร.สุพรต บุญอ่อน^{๘๙} กล่าวว่ามารยาทไทยทั้งใช้ศึกษากันตามหลักสูตร ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ตลอดถึงหลักสูตรการศึกษานอกระบบของไทยนั้น ถ้าพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนแล้ว ก็มีหลักการและแนวคิดมาจากหลักธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเอง ยกตัวอย่าง

กิริยามารยาทที่สุภาพเรียบร้อย เป็นส่วนสำคัญจากการได้รับการศึกษาดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “วินโย จ สุลิกขิโต”^{๙๐} คือผู้มีมารยาทดี เพราะมีวินัยที่ศึกษามาเป็นอย่างดีนั่นเอง ตามที่ปรากฏใน มงคลสูตรในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ

มารยาทเป็นคำที่หลายๆ คนรู้จักและคุ้นเคยกันดี แต่น้อยคนนักที่จะเข้าใจความหมาย และปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง หากกล่าวไปแล้วคำว่ามารยาทนั้น หมายถึงกริยาวาจาที่เรียบร้อย เทียบกับคำภาษาอังกฤษได้ว่า Etiquette ซึ่งหมายรวมถึง การแสดงออกทางกาย วาจาและใจ ถ้าไปในทางที่สุภาพเรียบร้อย ถือว่ามีมารยาทดี การมีมารยาทดีเปรียบเสมือนมีอาวุธประดับกายที่งดงาม เป็นที่ชื่นชมและยอมรับของบุคคลรอบข้าง ผู้ที่มีมารยาทดีมักประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่ การงาน เนื่องจากการได้รับการยอมรับและเชื่อถือทางสังคม การมีมารยาทดีจึงเปรียบเสมือนในเบิกทางไปสู่ความสำเร็จ บุคคลทั่วไปจึงควรเรียนรู้ความมีมารยาท เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งในสังคมปัจจุบันนี้เห็นว่า การที่มนุษย์ทุกคนจะเข้าใจความหมายของมารยาทและปฏิบัติ

^{๘๙} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.สุพรต บุญอ่อน (ป.ธ.๗, ศษ.บ., กศ.ม. Ph.D. in Education), อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๙]

^{๙๐} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๙/๗.

ได้นั้น ต้องถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เยาว์วัย เพราะการอบรมเลี้ยงดูให้เด็กเป็นผู้ที่มีมารยาทที่เหมาะสม เพื่อเป็นการช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดี หรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จนเป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งควรพิจารณาถึงความสำคัญของการอบรมไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. การอบรมตนให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย อ่อนน้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

๑.๑ ทางกาย ได้แก่ การมีกิริยามารยาทที่เรียบร้อยในการพูด นั่ง เดิน ยืน ต้องไม่ให้พรวดพราดถูกผู้อื่น หรือถูกสิ่งของล้มหรือดังโครมคราม เมื่อผู้ใดกำลังทำอะไรอยู่ไม่ต้องยืนบังหน้าขวางสายตาเขา ไม่เดินตัดหน้าผู้อื่นในระยะใกล้ชิด ถ้าจำเป็นต้องทำ ดังนั้นก็ต้องกล่าวคำขอโทษเขาก่อน ย้ายยืนคำสวัสดีคน อย่าเดินเสียดสีกระทบกระทั่งผู้อื่น อย่าหยิบสิ่งของข้ามกรายผู้อื่น ไม่โยนหรือเสือกไล่สิ่งของให้ผู้อื่น

๑.๒ ทางวาจา ได้แก่ การระวังคำพูด ต้องรู้จักใช้เสียงให้นุ่มนวล อ่อนหวานอย่าใช้เสียงตวาด กระโชกกระชากหรือพูดห้วนๆ ต้องไม่กล่าวคำหยาบหรือพูดกับผู้อื่นโดยด่าเจตนาจนเกินไป ควรพูดให้ดังพอสมควร ในขณะที่ผู้อื่นพูดเราต้องไม่พูดสอด พูดรวนหรือแย่งพูดให้เขาพูดจนจบเสียก่อนแล้วจึงพูด และคนที่พูดก่อนนั้นก็ควรรู้จักหยุดพูดให้คนอื่นเขาพูดบ้าง อย่าพูดเสียคนเดียวในเวลาที่คนอื่นเขาต้องการความเงียบเพื่อทำงาน หรือคิดไตร่ตรอง

๑.๓ ทางใจ ได้แก่ การไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน ไม่แสดงความกำเริบหยิ่งโส ถ้าพบสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แม้โกรธก็ต้องไม่แสดงความโกรธออกมาให้เห็น ต้องไม่บันดาลโทสะจนเสียกิริยา ไม่ปล่อยใจให้ตกอยู่ในความโลภ โกรธ หลง มีสติสัมปชัญญะมั่นคง

๒. บุคคลควรได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนมีสัมมาคารวะ รู้จักเด็กรู้จักผู้ใหญ่ รู้จักเคารพผู้อื่นและเคารพสิ่งที่ผู้อื่นเขาเคารพ ดังนี้

๒.๑ ทางกาย เด็กต้องมีกิริยาสุภาพเรียบร้อย เมื่ออยู่เฉาหน้าผู้ใหญ่ เช่น ต้องไม่ยืนพิง ยืนส่ายหัวไปมา ต้องไม่นั่งไขว่ห้าง ไม่นั่งกระดิกเท้าหรือเขย่าเขา ไม่นั่งเหยียดเท้าหรือนั่งขัดสมาธิควรนั่งให้เรียบร้อย ถ้ายืนรวมกันหรือนั่งรวมกันกับผู้ใหญ่ต้องไม่ขึ้นไปนั่งหรือยืนข้างหน้าผู้ใหญ่ถ้าเดินก็ต้องไม่เดินข้างหน้าหรือเดินผ่านผู้ใหญ่ เมื่อผู้ใหญ่นั่งเด็กไม่ควรนอน ไม่นอนหรือนั่งหันหลังให้ผู้ใหญ่ เมื่อพบผู้ใหญ่ผู้น้อยต้องเป็นฝ่ายแสดงความเคารพผู้ใหญ่ก่อน และผู้ใหญ่ต้องแสดงความเคารพตอบ การแสดงความเคารพของไทยมีการไหว้ การกราบ การคำนับ การยืนตรง ก็ต้องใช้ให้เหมาะสมกับเวลา บุคคลสถานที่และโอกาส

๒.๒ ทางวาจา คนไทยต้องรู้จักกล่าววาจาสุภาพ และแสดงถึงความเคารพผู้อื่น เช่น ไม่พูดจาล้อเลียนหลอกลวงผู้ใหญ่ ไม่ล้อเลียนผู้ใดให้เขาได้อาย ไม่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่ดีของผู้ที่เขารักใคร่นับถือให้เขาฟัง ไม่กล่าวเสียดสีเยาะเย้ย แดกดัน ถากถางผู้อื่น ไม่นินทาว่าร้ายให้เขาเสียหาย ต้องไม่

กล่าววาทาติเตียนสิ่งที่ผู้อื่นเคารพ เมื่อตนทำพลาดพลั้งล่วงเกินผู้อื่นโดยไม่ตั้งใจ ควรกล่าวขอโทษเขาเสมอเมื่อผู้อื่นทำประโยชน์ให้แก่ตน แม้เขาจะทำตามหน้าที่ที่ควรกล่าวคำขอบคุณเขาด้วย

๒.๓ ทางใจ ต้องมีใจเคารพผู้ใหญ่ เช่นพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ต้องมีความนอบน้อมนับถือผู้ใหญ่ และต้องมีใจอ่อนโยน เมตตากรุณาต่อผู้น้อย

๓. บุคคลควรได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีกิริยามารยาทเป็นที่น่ารัก การทำตนให้เป็นที่น่ารักของผู้อื่น หมายถึง การไม่ทำสิ่งใดให้ขัดใจผู้อื่น ไม่สร้างความไม่พอใจให้ผู้อื่น ต้องแสดงกิริยามารยาทให้เข้ากับผู้อื่นได้ ดังนี้

๓.๑ ทางกาย ต้องไม่แสดงกิริยาที่ขัดขวางสิ่งที่นิยมกัน เช่น ขณะที่เขา นั่งอยู่กับพื้น ตนเองต้องไม่ไปยืนอยู่ในเวลาที่เขา ยืนเดินกันอยู่ก็ต้องไม่นั่งกับพื้นหรือเวลาเขานั่งเรียนกันก็ไม่ควรนอนเล่นในห้องเรียน ในเวลาที่เขา มีทุกข์โศกต้องไม่แสดงกิริยาที่รื่นเริง ในสถานที่ที่เขา รื่นเริงกันก็ไม่ควรต้องทำกิริยาเศร้า ควรแสดงกิริยาสนุกสนาน เบิกบานให้เหมาะสมกับเหตุการณ์และผู้อื่น ในเวลาที่อยู่รวมกลุ่มกันต้องไม่กระซิบกระซาบกับผู้อื่นหนึ่งเป็นพิเศษ หรือพูดด้วยวาจาที่ผู้อื่นไม่เข้าใจ เมื่อพบใครต้องไม่จ้องดูเขาอย่างเพ่งพิศ หรือ ดูตลกตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า หรือ แสดงความสนใจในเครื่องแต่งกาย หรือรูปร่างอันผิดปกติของเขา

๓.๒ ทางวาจา ต้องไม่กล่าวถึงสิ่งอัปมงคลในเวลาที่เขา มีวามมงคล ต้องไม่พูดตลกโปกฮาในเวลาที่เขา พูดกันเป็นงานเป็นการ และไม่ควรรนำเรื่องการงานมาพูดขัดจังหวะที่เขาจะพูดคุยสนุกสนาน ต้องไม่พูดอะไรให้ผู้อื่นเก้อกระดากอาย ไม่ก่อนและติรูปกายเครื่องแต่งตัวของผู้อื่น ไม่ควรโอ้อวดความเก่งหรือความดีของตนเอง ซึ่งจะทำให้เขารำคาญ ถ้าเขาเล่าปรับทุกข์เรื่องใดก็ควรแสดงความเห็นใจ หากเขาต้องการความเห็นใจจึงค่อยแนะนำแต่ไม่ควรกล่าวตำหนิโทษเขาตรงๆ

๓.๓ ทางใจ ต้องรู้จักเกรงใจคนอื่น ไม่เอาแต่ใจตนเอง

จากเนื้อความที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่าบุคคลที่มีมารยาทที่เหมาะสม จะต้องเป็นผู้มีความสุภาพอ่อนน้อม ทั้งทางกาย วาจา ใจ มีสัมมาคารวะ รู้จักเคารพผู้อื่น ตลอดจนแสดงกิริยามารยาทให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสมกับบุคคลและโอกาส

การมีมารยาทนั้นมีประโยชน์มากสำหรับผู้ปฏิบัติ และส่วนร่วม จะขอกกล่าวถึงในด้านตนเองก่อนเนื่องจากการมีมารยาท เพราะเป็นการเสริมบุคลิกลักษณะของตนเองให้เป็นผู้มีเสน่ห์ เป็นที่ชื่นชม นิยมหรือนับถือแก่ผู้ที่ได้พบเห็น ได้ติดต่อด้วย และส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพดี เพราะท่วงท่าที่เป็นมารยาทอันดีงามนั้นทำให้ร่างกายมีความสมดุล ไม่เป็นสาเหตุของโรคภัยในภายหลัง ส่วนในด้านประโยชน์แก่ส่วนรวม จะทำให้สังคมมีความสงบสุข ทำให้ผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกันไม่ได้รับความเดือดร้อน

สำหรับการมีมารยาทไทย ผมเห็นว่า การมีมารยาทนั้น ต้องเป็นสิ่งที่ต้องฝึกฝนให้เกิดเป็นนิสัย เพราะต้องกระทำเป็นประจำด้วยความเคยชิน ผู้มีมารยาทที่ดีงามนอกจากจะช่วยสร้างเสริมบุคลิกลักษณะที่ดี เป็นที่ยกย่องนับถือ แก่บุคคลทั่วไปแล้ว ยังแสดงถึงการเป็นผู้มีความเจริญทางจิตใจ และวัฒนธรรมอันดีงาม

ในการอบรมสั่งสอนเรื่องมารยาท ควรได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เยาว์วัย นอกจากบ้านจะเป็นแหล่งถ่ายทอดกิจกรรมมารยาทให้กับเด็กแล้ว สถานศึกษาก็เป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่ฝึกฝนให้เด็กมีความประพฤติ และ กิจกรรมมารยาทที่ดี มีกฎข้อบังคับและระเบียบวินัยให้นักเรียนหรือนักศึกษาถือปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน หากนักเรียนหรือนักศึกษาปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของโรงเรียน หรือกฎเกณฑ์ของห้องเรียนด้วยการแสดงกิริยา วาจาที่สุภาพเรียบร้อย ยิ้มแย้ม แจ่มใส รู้จักควบคุมอารมณ์ แสดงว่า นักเรียนหรือนักศึกษา มีกิจกรรมมารยาทที่ดี

นอกจากนี้ *สุพรด บุญอ่อน* ยังได้แบ่งมารยาทออกเป็น ๒ ประเภท ยกตัวอย่างเช่น

๑. พฤติกรรมที่พึงประสงค์ หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ เช่น ไม่รบกวนเพื่อนขณะเพื่อนทำงาน ฟังอาจารย์ขณะที่อาจารย์สอน ทำงานที่อาจารย์มอบหมายจนสำเร็จ เป็นต้น

๒. พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และไม่เป็นที่ยอมรับของอาจารย์ เช่น ลูกจากโต๊ะเดินไปเดินมา ส่งเสียงรบกวนเพื่อนร่วมชั้นเรียน จับกลุ่มคุยแข่งกับอาจารย์ที่สอนอยู่หน้าชั้นเรียนหรือสนใจในการอ่านหนังสือนิตยสารแฟชั่นมากกว่าบทเรียนในชั่วโมง การนอนในห้องเรียนขณะที่อาจารย์กำลังสอน การไม่ปิดเสียงโทรศัพท์ขณะเรียน เพราะเป็นการรบกวนสมาธิของผู้อื่นในห้องเรียนและการคุยโทรศัพท์ในขณะที่อาจารย์กำลังบรรยาย เพราะสื่อถึงความไม่เคารพอาจารย์ และไม่มีสมาธิสนใจผู้อื่น ข้อนี้เห็นเป็นประจำในเวลาเรียนไม่ว่าจะระดับปริญญาตรี หรือระดับปริญญาโท และยังมีอีกเรื่องที่ผมเห็นว่า เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม คือการนำสัมภาระมาวางไว้ที่เก้าอี้ข้างๆ เพราะจะเป็นการไปกั้นที่นั่งคนอื่น ทำให้เขาไม่กล้านั่ง เป็นต้น^{๙๑}

จากข้างต้นอาจกล่าวสรุปได้ว่า มารยาทเป็นสิ่งที่ควรอบรมสั่งสอนและฝึกปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น กิจกรรมมารยาทไทยทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ทั้งหมดได้รับอิทธิพลมาจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเอง

^{๙๑} สัมภาษณ์ ผศ.ดร.สุพรด บุญอ่อน, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๙]

๑๐. ผศ. พิเศษ เกษม ญ กรม^{๙๒} กล่าวว่า หลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่ส่งเสริมกิริยามารยาทอย่างครองคลุมอยู่แล้ว ไม่ว่าจะมารยาทไทยหรือมารยาทสากล โดยเฉพาะอย่างยิ่งมารยาทแบบสังคมไทย เช่น

ผู้มีมารยาททางกาย คือการแสดงออกของพฤติกรรมภายนอก การยืน การเดิน การนั่ง การนอน การพูด การกิน การเหลียวซ้ายแลขวา การเดินหน้า ถอยหลัง เรียกว่า “เป็นการเรียนแบบพฤติกรรมพระสงฆ์ตามหลักเสขียวัตถ์ และการปฏิบัติตนแบบพระกรรมฐาน”

ผู้มีมารยาททางวาจา คือการพูด ศิลปะการพูด มารยาทในการพูดและการสนทนา ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น การไม่พูดเท็จ (มุสาวาท) การเว้นจากวจีทุจริต การประพฤติวจีสุจริต การกล่าววาจาสุภาสิต การพูดปิยวาจา การพูดแบบมธุรสวาจา (พูดจาอ่อนหวาน) พูดแบบบุพผภาณี (ภาษาดอกไม้) เป็นต้น สรุปในส่วนมารยาทในส่วนวาจาเห็นว่า สิ่งเหล่านี้คือมารยาทไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ส่วน ผู้มีมารยาททางใจ คือผู้ที่ได้มีการปรับปรุงจิตใจให้ฝึกฝนในศีลธรรมคือเราทุกคนย่อมทราบว่าอะไรถูกอะไรผิดด้วยกันทั้งนั้น และย่อมฝึกในคุณงามความดีด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเราไม่ชอบอะไรคนอื่นก็มักไม่ชอบเหมือนกัน จึงควรวางตนเป็นคนช่างใช้ความคิดเสมอหลักธรรมเป็นแนวปฏิบัติ ดังนี้ คือมีพรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ดังนี้

๑. เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และ ความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยภัยจากความทุกข์จากความเดือดร้อนของผู้อื่น

๓. มุทิตา ความเบิกบานยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข ก็มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง มีจิตราบเรียบ ไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชังเมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐาน จิตใจเช่นนี้แล้วย่อมทำให้การแสดงออกภายนอกเป็นไปอย่างบริสุทธิ์หนักแน่นและจริงจังฉะนั้น

บุคคลพึงระวังสำรวมความคิดจิตใจที่มักจะแสดงออกมาให้เห็นทางกิริยาและวาจาให้ถูกต้องแลงดงามเหมาะกับกาลเทศะและแก่บุคคลเวลาอยู่ในสมาคม หรือในที่สาธารณะ เป็นตัวอย่าง

^{๙๒} สัมภาษณ์ ผศ.พิเศษ เกษม ญ กรม (ป.ธ.๗, B.A., M.A. in Philosophy) ข้าราชการบำนาญ และอาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, [๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๙]

ต่อไปนี้ ๑. ในงานมงคลต่างๆ ควรแสดงสีหน้าเบิกบานสดชื่นแจ่มใสอยู่เสมอ ๒. ในเวลาเยี่ยมคนป่วย ควรระมัดระวังกิริยาอาการให้เรียบร้อย ใช้คำพูดที่อ่อนโยนเพื่อปลอบใจผู้ป่วย ไม่พูดอะไรที่จะกระทบกระเทือนใจผู้ป่วย ไม่พูดอะไรที่จะกระทบกระเทือนใจผู้ป่วย ควรหาเรื่องสนุกมาเล่าสู่กันฟัง ๓. ในงานเผาศพ ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ควรแสดงกิริยาสงบและสงวนความรื่นเรึงไว้ให้มากกว่าเวลาอื่นเช่น เผาศพแล้ว ไม่ควรยืนจับกลุ่มสนทนาร่ำเร้าเรงกันทักทายกันพอสมควรแล้วกลับ ถ้าจะอยู่เผาศพจริงควรหาที่สมควรนั่งด้วยความสำรวมระวังแต่การไปช่วยงานศพของเราในปัจจุบันมักจะเห็นกันว่าเป็นการชมคามอย่างทั่วๆ ไปแถมมักจะอยู่นานโดยถือว่าเป็นกันเองเมื่อเป็นเช่นนี้ก็เกิดจับกลุ่มสนทนาออกรสชาติสนุกสนานขึ้นมาซึ่งเป็นการผิดมารยาทอย่างยิ่งสุภาพชนควรรู้ว่าตนกำลังอยู่ในสังคมใด สถานที่เช่นใด จึงควรพยายามตั้งใจตนเองให้อยู่ในความพอดีเสมอ^{๙๓}

จากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลสรุปได้ว่า พระวินัยปิฎกคือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยการศึกษา และ อภิสมจาริกาสิกขา พระวินัยนั้นพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า ในตอนต้นพุทธกาล คือตั้งแต่พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แน่นอน เพราะภิกษุสงฆ์ล้วนมีวัตรปฏิบัติดีงาม ศีลของภิกษุสงฆ์เรียกว่า “ปาติโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่าง que พระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา ในระยะที่ยังไม่มีพุทธาณุญาต ให้ภิกษุสงฆ์สวดพระปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือนใน ๒๐ พรรษาแรกนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์เองทุกกึ่งเดือน

หลักการและแนวคิดเรื่องเสขยวัตรในฐานะเป็นรากฐานของมารยาทไทย จากการศึกษาพบว่า คำว่า เสขียะ แปลว่าข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติเป็นข้อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดีเป็นวิธีการวางกิริยาทางกาย และวาจาที่เหมาะสมของภิกษุ ไม่ได้เป็นข้ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขียะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบทที่มีข้อควรทราบ คือสิกขาบทหมวดเสขียะนี้ ในหมวดพระวินัยปิฎกक्रमกฏในหมวดเสขียกัณฑ์ เมื่อหมวดข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์เรียกว่าเสขยวัตร สิกขาบทในเสขียกัณฑ์นี้ เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาท ที่เป็นธรรมเนียมของภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะ เสขยสิกขาบททั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน.

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อย ในขณะที่อยู่ชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับ賓ฑาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับ賓ฑาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายทอดจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนถินนั้นในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการขนส่ง การรับทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขยสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

จากการสัมภาษณ์ พบว่ากิจกรรมารยาทตามแนวพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากสิกขาบท ๒๒๗ ของภิกษุและสิกขาบท ๓๑๑ ของภิกษุณี ซึ่งสิกขาบททั้งหมดเหล่านี้ครอบคลุมถึง “กิจกรรมารยาททั้งทางกาย และวาจา” มิให้ละเมิดออกแสดงออกมาทางด้านกายกรรมและวจีกรรมที่เป็นกายทุจริตและวจีทุจริต ส่วนกิจกรรมารยาทที่ครอบคลุมทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ในคัมภีร์ปฏิสมัทธิกา กล่าวไว้ว่าคือการสำรวมระวัง ซึ่งสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ สังวรวินัย และ ปหานวินัย กลุ่มแรกเรียกว่า สังวรวินัย คือเครื่องกำจัดกิเลส ด้วยการสังวร หรือ สำรวม ซึ่งแบ่งเป็นสังวร ๕ อย่าง คือ สีสสังวร สติสังวร ชันติสังวร ญาณสังวร และ วิริยะสังวร กลุ่มที่สองเรียกว่า “สังวรวินัย” ได้กล่าวไปแล้วและยังแบ่งเป็น ปหานวินัย ซึ่งมี ๕ อย่างดังนี้ ตทังคปหาน วิกัมภณปหาน สมุจเฉทปหาน ปฏิปัสสัทธิปหาน และนิสสรณปหาน นอกจากนี้ยังพบว่าหลักธรรมวินัยที่เป็นรากฐานของมารยาทไทย เช่น หลักวาจาสุภาสิต หลักการวธธรรม หลักนิวาตธรรมซึ่งเป็นหมวดที่เกี่ยวเนื่องด้วยกิจกรรมารยาททางการแสดงออก คือมารยาททางกาย และมารยาททางการพูดคือมารยาททางวาจา นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่เป็นรากฐานของมารยาทไทย คือหลักการพูดที่เว้นจากวจีทุจริต ประพฤติในวจีสุจริต การไม่พูดเท็จ (มุสาวาท) การเว้นจากวจีทุจริต การประพฤติวจีสุจริต การกล่าววาจาสุภาสิต การพูดปิยวาจา การพูดแบบมธุรสวาจา (พูดจาอ่อนหวาน) พูดแบบปุพพภาณิ (พูดจาภาษาดอกไม้) หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันซึ่งนับว่าเป็นรากฐานกิจกรรมารยาทแบบสังคมไทยคือสังคมเอื้ออาทร และหลักสังคมอุดมธรรม คือการอยู่ด้วยกันแบบมีพรหมวิหาร มีธรรมะเป็นแกนกลางในการประสานสามัคคีซึ่งกันและกัน มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน มีความสงสัยผู้ที่ดีกว่า ลำบากกว่า เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีความชื่นชมยินดีในเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จและรู้จักวางเฉย

และปล่อยวางในบางเรื่องที่เราพยายามช่วยแล้ว แต่เกินกำลังกาย กำลังสติ กำลังปัญญา ก็พร้อมวางเฉยต่อสิ่งนั้นและสังคมนั้น

มารยาทที่แสดงออกถึงความน้อมที่นิยมใช้ในทางพระพุทธศาสนา สรุปได้ดังนี้ “อุฏฐานะ (การลุกขึ้นขึ้นรับ ต้อนรับ) วันทนา หรือวันทา (การกราบไหว้) ปณาม (การนอบน้อม) อัญชลี (การประนมมือ) นมัสการ (การกระทำความนอบน้อมด้วยกายวาจาและใจ) อภิวัช (การกราบไหว้อย่างยิ่งด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ด้วยเศียรเกล้า) และสามิจิกรรม (การกระทำความเคารพต่อกัน)” คำศัพท์เหล่านี้เป็นแหล่งกำเนิดมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุสงฆ์ท่านประพฤติปฏิบัติต่อกัน ส่วนคฤหัสถ์ก็สามารถนำมาประยุกต์โดยนำ การลูกรับ การต้อนรับ การกราบ การไหว้ การอภิวัช การน้อมนมัสการ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ให้เกิดประโยชน์ทั้งแต่ตนเองและสังคม

บุคคลผู้มารยาทที่เกิดจากหลักพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาแล้วก็มีศัพท์ที่ใช้เรียกแทน เช่น สุขุมมาโล (เป็นผู้มีกิริยามารยาทละเอียดอ่อน) อาจารย์สมปนโน (ผู้สมบูรณ์ด้วยกิริยามารยาท) ภายภาวิโต (ผู้มีกายที่อบรมแล้ว) สีสสมปนโน (ผู้มีศีลที่สมบูรณ์) ปิโย (เป็นที่รัก) ทสสนิโย (เป็นผู้ควรแก่การดู การเห็น ต้องการพบเห็น) ปาสาทิโก (เป็นผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใส) ภาวนิโย (เป็นผู้ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ) อัญชลิกธณิโย (เป็นผู้ควรแก่การประครองอัญชลีกราบไหว้บูชา) เป็นต้น

ความเป็นมาของแนวคิดเกี่ยวกับการบูชาหรือการแสดงความเคารพของคนอินเดียสมัยโบราณคนอินเดียสมัยโบราณมีความเชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลกและสร้างสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก มีความเชื่อในความมีอำนาจของพระเจ้าว่าสามารถที่จะดลบันดาลให้มี ให้เป็นอะไรก็ได้ คนอินเดียจึงมีการบูชา เช่นสรวงพระเจ้าเหล่านั้นโดยวิธีการต่างๆ ตามความเชื่อของตน การบูชาเป็นสิ่งที่ดีที่สมควรกระทำ เมื่อเรากระทำอย่างถูกต้อง คือบูชาคนที่ควรบูชา วัตถุที่ควรบูชาย่อมเป็นเหตุนำความสุข ความเจริญมาให้แต่ถ้าทำผิด แทนที่จะเป็นคุณกลับเป็นโทษ นำความเสื่อม ความเสียหายมาให้ก็เป็นได้การบูชานั้นท่านกล่าวไว้ มีลักษณะ ๔ ประการ คือ ๑. สักการะ คือการบูชาด้วยเครื่องสักการะ ๒. ครุการะ คือ การทำการบูชาด้วยการมอบความรักความห่วงใย ๓. มานนะ คือการบูชาด้วยการทำความเคารพ นับถือ เป็นต้น ๔. วันทนา คือ การบูชา ด้วยการกราบไหว้และชมเชย ยกย่องสรรเสริญคุณความดี เพราะการบูชาโดยแสดงออกด้วยการกราบไหว้นั้นก็เป็นกิริยามารยาทอีกวิธีหนึ่งในอินเดียโบราณที่ยึดถือปฏิบัติกันมา โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมหรือเทพเจ้า ว่าเป็นผู้ให้กำเนิดสรรพสิ่งในโลกสามารถที่จะให้ผลดีและร้ายแก่ผู้บูชาได้ การบูชาด้วยการกราบไหว้นี้ก็มีปรากฏอยู่ทั่วไปในอินเดียสมัยโบราณ

ความเป็นมาของแนวคิดเกี่ยวกับมารยาทของพระสงฆ์ สรุปได้ว่า ท่านกล่าวไว้ ๔ ประการ คือ อุฏฐานะ (การลุกขึ้นต้อนรับ) วันทนา (การไหว้) อภิวัช (การกราบ) สามิจิกรรม (การแสดงความนับถือเคารพ) ที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า กฎระเบียบวินัยและกฎระเบียบข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ การบูชา

กราบไหว้ และการแสดงความเคารพกันตามลำดับพรรษา หรือตามลำดับอายุสมาชิกภาพ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นพุทธประสงค์ที่ทรงบัญญัติให้ยึดถือปฏิบัติกันนั้น มีความสำคัญต่อพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์อย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นระเบียบวินัยแล้ว แนวความคิดเรื่องการบูชากราบไหว้ และความเคารพตามลำดับอายุสมาชิก หรือตามลำดับชาติวุฒิ วัยวุฒิ และคุณวุฒิ นั้น ยังเป็นเกลียวสัมพันธ์สร้างความสนิทสนมต่อกัน เป็นการสร้างความสามัคคีและความเจริญในหมู่คณะด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อความดีงาม และความผาสุกของหมู่คณะและสังคมนั่นเอง

สำหรับแนวคิดเรื่องมารยาทสำหรับคฤหัสถ์ เกิดมาจากการให้เกียรติ สักการะ เคารพนับถือซึ่งกันและกัน โดยการบูชาด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหลักทศ ๖ ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา พอเหมาะพอดีจึงควรทำให้ครบทุกทิศ คือเป็นบุตรก็เป็นบุตรที่ดี ควรบูชาเคารพต่อบิดามารดา เป็นศิษย์ก็เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นเพื่อนก็เป็นเพื่อนที่ดีของมิตร เป็นพลเมืองก็เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติเป็นสาวกก็เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา หากครองเรือนก็เป็นสามีภรรยาที่ดีต่อกัน บูชา กราบไหว้เคารพกันด้วยความจริงใจ การสงเคราะห์กันในทิศนี้ถือเป็นการสงเคราะห์ขั้นพื้นฐาน มีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน เป็นการบูชาและให้เกียรติกันและกัน เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนต้องปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขจึงเห็นได้ว่าเรื่องทศ ๖ ที่สิ่งกาลณะ พุทธเจ้าสามารถนำมาประยุกต์ปรับใช้ในสภาพสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติได้และเป็นหลักคำสอนที่ถือได้ว่าเป็นหลักคำสอนสากลที่มนุษย์ในโลกสามารถนำไปปรับใช้กับสังคมของตนเองเรื่องการบูชา การกราบไหว้ทิศนี้ ชาวพุทธทุกคนควรให้ความสำคัญและนำมาปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ให้สมกับที่ท่านเรียกว่าเป็นวินัยของคฤหัสถ์ เท่ากับเป็นมาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ หรือเป็นเกณฑ์วัดความเป็นชาวพุทธ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า *มารยาททางกาย* คือมารยาทที่เป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางกายหรือเนื่องด้วยกายกรรม หลักธรรมวินัยที่เป็นรากฐานมารยาททางกาย คือ อภิสมาจาร หลักเสขิวัตร กายสังวร และกายสุจิริต, *มารยาททางวาจา* คือพฤติกรรมการแสดงออกทางคำพูดหรือเนื่องด้วยวจีกรรม หลักธรรมที่เป็นรากฐานของมารยาททางวาจา หรือวจีจริยา ได้แก่ วจีสุจิริต ๔ สัมมาวาจา วาจาสุภาสิต และวจีสังวร ส่วน *มารยาททางใจ* คือมารยาทที่เป็นความรู้สึกนึกคิดอยู่ในภายในจิตใจที่เป็นไปในทางที่ดี หลักธรรมที่เป็นรากฐานของมารยาททางใจ คือ มโนสุจิริต ๓ อคติ ๔ พรหมวิหาร ๔ และ มโนสังวร

๔.๖ วิเคราะห์ผลการวิเคราะห์การจัดกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำกำหนดวิธีดำเนินการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลสนับสนุนตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อทำการวิเคราะห์

และสังเคราะห์ข้อมูลให้ตรงตามหัวข้อของงานวิจัยเรื่องหลักธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาท และมารยาทไทยในฐานะเป็นฐานของการเข้าถึงธรรม โดยผ่านกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร. (น.ธ.เอก, ป.ธ.๕, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระเมธีธรรมประนาท (ป.ธ.๙, กศ.ม., รป.ม.)

ตำแหน่ง : ผู้จัดการโรงเรียนหลวงพ่อเพชรวิทยา วัดท่าหลวง พระอารามหลวง จังหวัดพิจิตร และเจ้าคณะอำเภอเมืองพิจิตร

๓. พระพระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. (น.ธ.เอก, พธ.บ., กศ.ม., ศน.ด.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๔. พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ (ประมาณ จนทาโก), (ป.ธ.๗, พธ.บ., พธ.ม)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๕. มหาปณิธาน สุเมธ, (น.ธ.เอก, ป.ธ.๗, พธ.บ., กศ.ม.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๖. พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, (น.ธ.เอก, ศน.บ., ค.ม.)

ตำแหน่ง : ประธานหลักสูตร และอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๗. รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง (ป.ธ.๙, ค.บ., ศศ.ม, ป.ร.ด.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง กศ.บ. (ภาษาไทย), กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดี), Ed.D. (Higher Education Administration) ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำภาควิชาคหิตศึกษา (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยนเรศวร

๙. รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข (น.ธ.เอก, พธ.บ., พธ.ม., Ph.D.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร

๑๐. ผศ.ดร. อภิวัฒน์ โพธิ์สถาน (ป.ธ.๗, พธ.บ., M.A., Ph.D.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (ศาสนาและปรัชญา)
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๑๑. รศ.จรรยา รัตนกาล (ป.ธ.๗, พธ.บ., M.A.)

ข้าราชการบำนาญ และอาจารย์พิเศษประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๒. รศ.ฤกษ์ชัย คณูปการ (คบ., กศ.ม.)

ข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

๑๓. ผศ.ลำยอง สำเร็จดี (กศ.บ., ศศ.ม.)

ข้าราชการบำนาญ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาไทย และตำแหน่ง อาจารย์ประจำสาขาวิชา
การสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๔. พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ (ป.ธ.๙, B.A., M.A., พธ.ด.)

ข้าราชการบำนาญกองทัพบก, ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา
พระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๕. อาจารย์สุดธิดา พ่วงเฟื่อง (ศศ.บ., ศศ.ม., กศ.ม.)

ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๖. อาจารย์ชูศรี เกิดศิลป์, (ค.บ., กศ.ม.) ข้าราชการบำนาญ, อาจารย์ประจำหลักสูตร
สาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๗. อาจารย์ไสว แก้วเกตุ, (น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, ค.บ., กศ.ม.) ข้าราชการบำนาญ,
ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๘. อาจารย์เสถียร สระทองให้, (น.ธ.เอก, พธ.บ., พธ.ม.) อาจารย์ประจำหลักสูตร
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร.

๑๙. นายบุญเรือง แดงก่อ กศ.ม (การบริหารการศึกษา) ตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักงาน
พระพุทธศาสนา จังหวัดพิษณุโลก

๒๐. นางสาวอัจฉรา อ่อนจันทร์ กศ.ม. (การบริหารการศึกษา) ตำแหน่งวัฒนธรรม
จังหวัดพิษณุโลก สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดพิษณุโลก

๒๑. รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, คบ.(คณิตศาสตร์), กศ.ม. (การวัดผลและประเมินผล
ทางการศึกษา) ข้าราชการบำนาญ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและการสอน, อาจารย์พิเศษ
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**ตารางที่ ๑ แนวคิดเกี่ยวมารยาทไทยตามทรรศนะสังคัมไทย ของการจัดทำกิจกรรม
การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)**

ที่	ประเด็นการสนทนากลุ่ม
๑.	มารยาทไทยได้รับอิทธิพลจากคำสอนในพระพุทธศาสนา มีสาระสำคัญเป็นอย่างไร?
๒.	หน้าที่พลเมืองและสมบัติของผู้ดี มีความเกี่ยวข้องกับมารยาทไทยอย่างไร?
๓.	มารยาทการปฏิบัติตนตามทรรศนะของสังคัมไทย เป็นอย่างไร?
๔.	องค์ประกอบและประเภทของมารยาท เป็นอย่างไร?

หลังจากผู้วิจัยต้องการหารายละเอียดเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับมารยาทในทรรศนะ
สังคัมไทยจากการทำกิจกรรมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยมีประเด็นและ
สรุปผล สามารถอธิบายได้ด้วยการจัดลำดับความเหมาะสมจากมากไปหาน้อย ตามลำดับดังนี้

๑. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มี
อารยธรรม และวัฒนธรรมสืบเนื่องกันมาเป็นระยะเวลาช้านาน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ส่ง
พระสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาทั้ง ๙ สาย หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือพระโสณเถระ และพระ
อุตตรเถระ เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ สุวรรณภูมิ ซึ่งก็สันนิษฐานว่าก็คือประเทศไทยใน
ปัจจุบัน มีจุดเริ่มต้นที่จังหวัดนครปฐม จุดเริ่มต้นของการเผยแผ่คำสอนนี้เองทำให้ประชาชนคนไทย
รับเอาอิทธิพลคำสอนมาไว้ในชีวิตประจำวันยึดถือประพฤติปฏิบัติ^{๙๔} ขณะเดียวกันก็เกิดเป็นจารีต

^{๙๔} พระครูสิริรัตนานันท์ รศ.ดร., ป.ธ.๕, พธ.บ.(ภาษาอังกฤษ), พธ.ม.(ปรัชญา), Ph.D.(Philosophy),
อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร, พระเมธีธรรมประนาท, (ปรีชา
ปฎิภาณเมธี), ป.ธ.๕, กศ.ม. (บริหารการศึกษา), ร.บ.ม.(รัฐประศาสนศาสตร์), ผู้จัดการโรงเรียนหลวงพ่อบุญรักษา
วัดท่าหลวงพระอารามหลวง, เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดพิจิตร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดท่าหลวงพระอารามหลวง, พระ
ครูพิพิธธรรม ดร., น.ธ.เอก, พธ.บ. (ปรัชญา), กศ.ม. (การบริหารการศึกษา), ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา), อาจารย์
ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร, และพระมหาปณิธาน สุมโน, ป.ธ.๗,
พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.บ.(ภาษาอังกฤษ), กศ.ม.(การบริหารการศึกษา), อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชา
พระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ประเพณีถือสืบต่อกันไปด้วย เช่นงานประเพณีบุญต่างๆ การบวชเรียนเขียนอ่าน ตลอดถึง กิริยามารยาทต่อชาวบ้านจะต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์องค์เจ้า มีการกราบ การไหว้ การแสดงความเคารพต่อกันระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสหรือฆราวาสที่มีอาวุโสแสดงออกต่อกัน จึงเกิดเป็นประเพณี ชาวพุทธหรือมารยาทชาวพุทธขึ้นและถือสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน^{๙๕} อิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อ มารยาทไทย^{๙๖} มารยาทในมิตินี้โดยมองผ่านร่องรอยทางวัฒนธรรม ๔ ประเภท คือ วัฒนธรรม ประเภทสัทธรรม วัตรธรรม เนติธรรม และคติธรรม^{๙๗} กล่าวคือ คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเนื่องของจิตใจและได้มาจากศาสนาโดยเฉพาะ พระพุทธศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่นความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น นิติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่างๆ ในสังคม และวัตรธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ สะพาน ถนน โบสถ์ วิหาร สถาปัตยกรรม วิจิตรกรรม เป็นต้น^{๙๘}

^{๙๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ป.ธ.๙, B.A, M.A (Ancient Indian), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา), ข้าราชการบำนาญ, อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ (ประมวน จันทาโก), ป.ธ.๗, พธ.บ.(ศาสนา), พธ.ม.(ปรัชญา) อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญา อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, น.ธ.เอก,ป.ธ.๕, พธ.บ.(ปรัชญา), M.A.(Philosophy) ข้าราชการบำนาญ และอาจารย์พิเศษวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร., อาจารย์เสถียร สระทองให้, น.ธ.เอก, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา, พธ.ม.(พระพุทธศาสนา) อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, คบ.(คณิตศาสตร์), กศ.ม. (การวัดผลและประเมินผลทางการศึกษา) ข้าราชการบำนาญ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านหลักสูตรและการสอน, อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, กศ.บ. (ภาษาไทย), กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดี), Ed.D. (Higher Education Administration), อาจารย์ประจำภาควิชาคหศึกษาศึกษา (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยนเรศวร, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, น.ธ.เอก, พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา), พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D. (Religion Studies), อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยนเรศวร, ผศ.ดร.อภิวัฒน์ โพธิ์สาน,

นอกจากนี้มารยาทไทยที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น วรรณกรรม หรือ วรรณคดีไทย สุภาษิตสอนน้อง ไตรภูมิพระร่วง ตลอดจนสุภาษิตคำพังเพยที่อิงด้วยคติธรรมต่างๆ ที่แฝงไปด้วยหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน^{๙๙}

จากการทำกิจกรรมการสนทนากลุ่ม สังเคราะห์ได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของ วัฒนธรรมไทย ในด้านต่างๆ ในเชิงพุทธสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือวิถีชีวิตของคนไทยได้เกี่ยวเนื่อง กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย เนื่องจากหลักคำสอนทางพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับลักษณะ อุปนิสัยคนไทย เช่น ชอบความสงบ ความมีเมตตาอารีย์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบความอิสระเสรี และ พระพุทธศาสนา ก็อยู่คู่กับชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาล จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านต่างๆ ดังนี้

๑) อิทธิพลทางด้านภาษา^{๑๐๐} : ภาษาไทยส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็น ภาษาที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เนื่องจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี และ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤตเป็นหลัก เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทย คนไทยก็รับเอา วัฒนธรรมด้านภาษาด้วย ดังที่ภาษาที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งชื่อคน ชื่อสถานที่ และชื่อเรียกสิ่งต่างๆ ล้วนมาจากศัพท์บาลีแทบทั้งสิ้น เช่นคำว่า โทรศัพท์ โทรทัศน์ มหาวิทยาลัย ธนาคาร เกษตรกรรม รัฐบาล อติศक्ति ศุภลักษณ์ วราพรรณ ธารินทร์ ทัศนศึกษา วิถี เป็นต้น และเป็นได้กลายเป็น ภาษาไทยไปจนบางคนเข้าใจว่าเป็นภาษาไทยดั้งเดิม

๒) อิทธิพลทางด้านวรรณกรรม^{๑๐๑} : วรรณคดี

ป.ธ.๗, พธ.บ. (ศาสนา), M.A., Ph.D. (Philosophy), อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐, นายบุญเรือง แดงก่อ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัด พิษณุโลก และ นางสาวอรรดา อ่อนจันทร์ ตำแหน่งวัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก, สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัด พิษณุโลก, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๙๙} รศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง ป.ธ.๙, กศ.บ.(สังคมศึกษา), ศศ.ม.(สันสกฤต), ปร.ด.(การบริหารอุดมศึกษา), อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, วิทยาเขตนครสวรรค์ มจร., ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๐} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผศ.ถ้อยอง สำเร็จดี, กศ.บ., ศศ.ม. (การสอนภาษาไทย), ข้าราชการบำนาญ, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, อาจารย์สุดธิดา พ่วงเพ็อง, ศศ.บ.(ภาษาไทย), กศ.ม.(การประกันคุณภาพการศึกษา), กศ.ม.(วิจัย การศึกษา) ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร., อาจารย์ชูศรี เกิดศิลป์, ค.บ., กศ.ม.(การสอนภาษาไทย) ข้าราชการบำนาญ, อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐, พระมหาปณิธาน สุเมธ, ป.ธ.๗, พธ.บ.(ปรัชญา), พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), กศ.ม.(การบริหารการศึกษา), อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธ ชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๑} พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, ศน.บ., ค.ม.(การสอนภาษาไทย), ประธานหลักสูตรและอาจารย์ประจำ หลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร., อาจารย์ไสว แก้วเกตุ, ค.บ.(การสอนสังคม

ทั้งหลายได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา และคัมภีร์พระพุทธศาสนายังเป็นที่มาแหล่งใหญ่ของบทประพันธ์และกวีนิพนธ์ต่างๆ ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม **๓) อิทธิพลทางด้านศิลปกรรม**^{๑๐๒}: ประเทศไทยได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติ ว่าเป็นเมืองที่มีศิลปงดงาม ยากที่จะหาชาติใดเหมือน ศิลปะที่ปรากฏล้วนแต่มีความประณีตสวยงาม ดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่งศิลปกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา เช่นวัดวาอารามต่างๆ สวยสดงดงาม ภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งงดงาม ละเอียดอ่อน เขียนเรื่องราวในพระพุทธศาสนา และชาดกต่างๆ นอกจากนั้นศิลปะทางดนตรีก็เนื่องอยู่ด้วยกันกับพระพุทธศาสนา วัดเป็นแหล่งกำเนิดและอนุรักษ์ ศิลปะดนตรี ด้วยวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน จึงเป็นแหล่งกำเนิด หรือปรากฏตัวของดนตรีในโอกาสงานต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล **๔) อิทธิพลทางการศึกษา**^{๑๐๓}: การศึกษาของไทยในอดีต มีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษา มีพระภิกษุเป็นครูสอนวิชาการความรู้ต่างๆ แก่ประชาชน ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้นในหัวเมืองโปรดให้พระสงฆ์เป็นครูสอนและถือว่าคนที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเป็นผู้ที่มีความรู้ จึงกำหนดให้คนที่เข้ารับราชการต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อน จึงเกิดประเพณีบวชเรียนขึ้นและเมื่อรัฐได้นำเอาระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามา ทำให้บทบาทของวัดที่เคยเป็นศูนย์กลางลดน้อยลง แต่พระสงฆ์ก็ยังมีส่วนในการจัดการศึกษาชุมชน เช่นเป็นผู้อุปถัมภ์โรงเรียน ยกที่วัดให้ตั้งเป็นโรงเรียน จึงมีโรงเรียนที่ตั้งขึ้นในวัดมากมาย แม้โรงเรียนสำหรับประชาชนแห่งแรกก็ตั้งในวัด คือโรงเรียนวัดมหรณพาราม **๕) อิทธิพลทางด้านสังคมสงเคราะห์**^{๑๐๔}: วัดเป็นสถานสงเคราะห์ประชาชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นว่าวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ให้การสงเคราะห์แก่ชุมชน เช่น เป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิตสำหรับคนมีปัญหาทางด้านจิตใจ มีพระเป็นจิตแพทย์ เป็นสถานพยาบาล แก่ผู้ป่วยไข้ แม้ปัจจุบัน วัดหลายแห่งกลายเป็นที่พึ่งพิงทั้งทางกายและ

ศึกษา), กศ.ม.(การบริหารการศึกษา), ข้าราชการบำนาญ และอาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาการสอนภาษาไทย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๒} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ. ฤกษ์ชัย คณุปการ, กศ.บ., กศ.ม. (จิตวิทยา), ข้าราชการบำนาญ, นักวิชาการทางด้านครุศาสตร์ จิตวิทยาการศึกษา, นายบุญเรือง แต่งก่อ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดพิษณุโลก และ นางสาวอรรดา อ่อนจันทร์, ตำแหน่ง : วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดพิษณุโลก, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๓} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, กศ.บ. (ภาษาไทย), กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดี), Ed.D. (Higher Education Administration), ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำภาควิชาคติชนศึกษา (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๔} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, น.ธ.เอก, พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา), พธ.ม. (ปรัชญา), Ph.D.(Religion Studies), อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ทางใจของคนผู้ติดเชื้อเอดส์ วัดเป็นศาลใกล้เคียงข้อพิพาทของชาวบ้าน วัดเป็นสถาบันบันเทิง รื่นเริงต่างๆ ของชุมชน เมื่อมีประเพณีต่างๆ และที่สำคัญวัดเป็นสถานสงเคราะห์ที่สำคัญทางด้านจิตใจแก่ประชาชนทุกระดับ เพราะพระพุทธศาสนา เป็นประจุมิตรที่ทรงคุณค่ามหาศาล เป็นที่พึ่งแก่คนตั้งแต่ระดับที่ต้องการความสุขสงบใจจากพิธีกรรมและความเชื่อ จนถึงผู้ที่ต้องการหลักธรรมแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ^{๑๐๕} **๕) อิทธิพลทางด้านเป็นแหล่งกำเนิดพิธีกรรมและวันสำคัญต่างๆ** : พิธีกรรมของไทยมาจากความเชื่อและเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น พิธีลอยกระทง พิธีทำบุญวันสารทไทย พิธีสงกรานต์ เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีวันสำคัญต่างๆ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น **๖) อิทธิพลพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทย**^{๑๐๖} : ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนา สามารถบอกกับชาวต่างชาติได้อย่างภาคภูมิใจว่าเมืองไทยเราเป็นเมืองพุทธ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ตรัสต้อนรับพระสันตปาปา จอห์น ปอล ที่ ๒ ประมุขแห่งศาสนจักรคาทอลิก ในคราวที่เข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๗ มีความจำเพาะตอนนี้ว่า “คนไทยเป็นศาสนิกที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ” นับว่าพระพุทธศาสนาเป็นมรดกสำคัญของชาวไทย จนเป็นที่รู้จักในสายตาชาวต่างประเทศว่าเมืองไทยเป็นเมืองแห่งผ้ากาสาหวัด (ผ้าเหลือง) คือพระพุทธศาสนาอยู่คู่ชาติไทยมานาน ดังคำจารึกของพระเจ้าตากสินมหาราชว่า

อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก

ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา

ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา

แต่พระศาสนา สมณะ พระพุทธโคดม

ให้อยินยง คงถ้วน ห้าพันปี

สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม

^{๑๐๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผศ.ดร.อภิษฎาวัฒน์ โพธิ์सान, ป.ธ.๗, พธ.บ. (ศาสนา), M.A., Ph.D. (Philosophy), อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ป.ธ.๙, B.A, M.A (Ancient Indian), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา), ข้าราชการบำนาญ, อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ (ประมวน จนทาโก), ป.ธ.๗, พธ.บ. (ศาสนา), พธ.ม. (ปรัชญา), อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญา อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มจร. ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

เจริญสมณะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
 ถวายบังคม รอยบาท พระศาสดา
 คิดถึงพ่อ พ่ออยู่คู่ กับเจ้า
 ชาติของเรา คงอยู่ คู่พระศาสนา
 พระพุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตรา
 พระศาสดา ฝากไว้ ให้คู่กัน ฯ

ตั้งพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์ว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ขยายพระพุทธศาสนา

ป้องกันขอบเขตสีมา รักษาประชาชนและมนตรี^{๑๐๗} ฯ

๒. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า หน้าที่พลเมืองคืออะไร เกี่ยวข้องกับเรื่องใด หน้าที่พลเมืองเป็นรายวิชาที่ศึกษาอันทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา^{๑๐๘} หน้าที่พลเมืองนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสังคมประชาธิปไตย หลักความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม^{๑๐๙} ทั้งนี้ผู้ที่อาศัยอยู่ในสังคมประชาธิปไตยหรือพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยจึงควรมีการปฏิบัติตนที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วย (๑) พลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยในสังคมไทย ซึ่งประกอบไปด้วยหน้าที่ของพลเมืองดี การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี สถานภาพ บทบาท สิทธิ เสรีภาพ หน้าที่และการปฏิบัติตนตามรัฐธรรมนูญและหน้าที่ของพลเมืองดีตามรัฐธรรมนูญ^{๑๑๐} (๒) หน้าที่ของพลเมืองดี พลเมืองดี หมายถึงผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองได้ครบถ้วน ทั้งกิจที่ต้องทำและกิจที่ควรทำ **หน้าที่**

^{๑๐๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, กศ.บ. (ภาษาไทย), กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดี), Ed.D. (Higher Education Administration), อาจารย์ประจำภาควิชาคติชนศึกษา (ปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยนเรศวร, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ป.ธ.๙, B.A, M.A (Ancient Indian), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา), ข้าราชการบำนาญอนุศาสนาจารย์กองทัพบก, อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ. บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๙} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผศ.ลำยอง สำเร็จดี, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๐} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

หมายถึงสิ่งที่ต้องทำ หรือควรทำ เป็นสิ่งที่กำหนดให้ทำ หรือห้ามมิให้กระทำ ถ้าทำก็จะก่อให้เกิดผลดี เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว หรือสังคมส่วนรวมแล้วแต่กรณี ถ้าไม่ทำหรือไม่ละเว้นการกระทำ ตามที่กำหนดจะได้รับผลเสียโดยตรง คือได้รับโทษ หรือถูกบังคับ เช่นปรับ จำคุก หรือประหารชีวิต เป็นต้น โดยทั่วไปสิ่งที่ระบุงกิจที่ต้องทำ ได้แก่กฎหมาย เป็นต้น^{๑๑๑} **กิจที่ควรทำ**คือสิ่งที่คนส่วนใหญ่ เห็นว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำหรือละเว้นการกระทำ ถ้าไม่ทำหรือละเว้นการกระทำ จะได้รับผลเสีย โดยทางอ้อม เช่น ได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือไม่คบค้าสมาคมด้วย ผู้กระทำการที่ควรทำจะได้นับการยกย่องสรรเสริญจากคนในสังคม โดยทั่วไปสิ่งที่ระบุงกิจที่ควรทำ ได้แก่วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น พลเมืองดีมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชาติคำสั่งสอนของพ่อแม่ ครู อาจารย์ มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน รู้จักรับผิดชอบชั่วดีตามหลักจริยธรรม และหลักธรรมของศาสนา มีความรอบรู้ มีสติปัญญาขยันขันแข็ง สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ^{๑๑๒}

การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี : บุคคลจะเป็นพลเมืองดีของสังคมนั้นต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติและมุ่งมั่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ด้วยความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับหลักธรรม วัฒนธรรมประเพณีและรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ รวมทั้งบทบาททางสังคมที่ตนดำรงอยู่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและได้ประสิทธิผลทั้งในส่วนตนและสังคม เมื่อสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ย่อมเกิดความภาคภูมิใจและเกิดผลดีทั้งต่อตนเองและสังคม ด้วยการเป็นพลเมืองดีที่เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนและสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างผาสุก^{๑๑๓} หน้าที่พลเมืองนอกจากนี้ยังมีกล่าวถึงหลักสิทธิและหน้าที่แล้ว ก็ต้องมีการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามหลักธรรมอีกด้วย เป็นหน้าที่ของพลเมืองดีพึงปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ : จริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม ซึ่งเป็นคำที่มักใช้ปะปนกัน หากจะพิจารณาความหมายของคำศัพท์ที่นำมาประกอบกันเป็นคำเหล่านี้ พอจะแยกได้ ดังนี้ จริยะ แปลว่ากริยาที่ควรประพฤติ, คุณ คือคุณความดี มีประโยชน์ ส่วน ศีล คือการประพฤติปฏิบัติดีตามปกติวิสัย^{๑๑๔}

มารยาทของผู้ดี เป็นตำราเก่าแก่ของสังคมไทย เป็นหนังสือหายาก ซึ่งแต่งโดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี สมบัติผู้ดีเป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่ม

^{๑๑๑} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๒} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผศ.ดร.อภิญญวัฒน์ โพธิ์สาน, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๓} การสนทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเรือง แดงก่อ และ นางสาวอรรดา อ่อนจันทร์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๔} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

เสริมสร้างลักษณะนิสัย กระทรงศึกษาธิการ^{๑๑๕} จากประสบการณ์สรุปสาระสำคัญในเล่มดังกล่าว ได้ว่า “ผู้ดี หมายถึงบุคคลผู้มีความประพฤติดี มีจรรยาบรรณที่ดีทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ เช่น ย่อมรักษาความเรียบร้อยมีกิริยาอันเป็นที่รัก ไม่ทำอุจาดลามก ใจดี มีสัมมาคารวะ ไม่เห็นแก่ตัว ปฏิบัติการงานดี ชื่อสัตย์สุจริต^{๑๑๖} ขณะเดียวกันผู้ดี มิใช่เกิดจากบุคคลที่มีชาติตระกูลสูงหรือร่ำรวย ด้วยทรัพย์สินเงินทองแต่ประการใด แต่ผู้ดีเกิดจากการฝึกฝนอบรมมาดีทั้งด้านการกระทำ การพูด ระบบการคิด จรรยาบรรณ รู้จักมีกาลเทศะ รวมทั้งมีศีลธรรมและจริยธรรม^{๑๑๗} ลักษณะของผู้ดี คือ จะทำ จะพูด หรือจะคิดสิ่งใดก็ตามจะไม่ทำให้ตนเอง และผู้อื่นเดือดร้อน เมื่อทำ เมื่อพูด เมื่อคิดแล้ว ผู้รู้ทั้งหลายก็ไม่ติเตียนสิ่งเหล่านั้นในภายหลัง ดังนั้น ผู้ดีจึงมีคุณลักษณะแห่งความดีที่สามารถมองเห็น ได้ด้วยความประพฤติ หรือจริยาได้ ๓ ทาง ได้แก่ กายจริยา คือการทำดีทางกาย หมายถึง มีลักษณะ การยืน เดิน นั่ง นอนที่ดี มีความสุภาพเรียบร้อย ขวนมอม, **วจีจริยา** คือการทำดีทางวาจา หมายถึงมี ลักษณะการพูดจาปราศรัยที่อ่อนหวาน นุ่มนวล ขวนฟัง, **มโนจริยา** คือการทำดีทางใจ หมายถึงมี ลักษณะของความนึกคิดทางใจที่ออกมาในความนึกคิดที่ดี ประกอบด้วยมีความเมตตา กรุณา มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น^{๑๑๘} ลักษณะสมบัติของผู้ดีนั้นสามารถแยกประเภทออกได้เป็น ๑๐ หมวดดังนี้ ๑. ผู้ดีย่อมรักษาความเรียบร้อย ๒. ผู้ดีย่อมไม่ทำอุจาดลามก ๓. ผู้ดีย่อมมีสัมมาคารวะ ๔. ผู้ดีย่อมมีกิริยาเป็นที่รัก ๕. ผู้ดีย่อมเป็นผู้มีสง่า ๖. ผู้ดีย่อมปฏิบัติการงานดี ๗. ผู้ดีย่อมเป็นผู้ใจดี ๘. ผู้ดีย่อมไม่เห็นแก่ตัวฝ่ายเดียว ๙. ผู้ดีย่อมรักษาความสุจริตซื่อตรง ๑๐. ผู้ดีย่อมไม่ประพฤติชั่ว”^{๑๑๙}

๓. มารยาทการปฏิบัติตนตามทฤษฎีของสังคมไทย จากการทำกิจกรรมการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า มารยาทเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมวลมนุษยชาติ มารยาทเป็นเรื่องของ บุคคลิกภาพภายในและภายนอก ที่มีรากฐานเกิดมาจากจิตใจแล้วแสดงออกในทางที่ดีงาม เป็น ร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองทางด้านภูมิปัญญา^{๑๒๐} ตลอดจนวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถี ชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า และที่เขียนเป็นลายลักษณ์

^{๑๑๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ฤกษ์ชัย คณูปการ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ อาจารย์ไสว แก้วเกตุ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูสิริรัตนาวตฺร รศ.ดร., พระเมธีธรรมประนาท, (ปรีชา ปฏิภาณเมธี ป.ธ.๙), พระครูพิพิธจารุธรรม ดร., และ พระมหาปณิธาน สุเมธ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๙} อาจารย์ อาจารย์สุทธิดา พ่วงเพ็อง, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๐} พระครูสิริรัตนาวตฺร รศ.ดร., ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

อักษร^{๑๒๑} มารยาทคือกิริยา วาจาที่สุภาพเรียบร้อยที่พึงคนพึงปฏิบัติในสังคมอันเหมาะสมตามกาลเทศะและมารยาทนั้นแตกต่างกันแล้วแต่สถานที่และภูมิประเทศ เช่นเอกลักษณ์ของชาติคือการไหว้ การกราบ การแสดงความเคารพ มารยาทนั้นซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบ ประเพณี และวัฒนธรรม^{๑๒๒} มารยาทไทยนั้นครอบคลุมถึงกิริยาวาจาอันเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจาต่างๆ เช่นการยืน การเดิน การนั่ง การนอน การรับของส่งของ การทำความเคารพ การแสดงกิริยาอาการ การรับประทานอาหาร การให้และการรับบริหาร การทักทาย การสนทนา การใช้คำพูด การฟัง การใช้เครื่องมือสื่อสาร รวมทั้งการประพฤติปฏิบัติพิธีการต่างๆ อีกด้วย^{๑๒๓} มารยาทไทยคือมารยาทประจำชาติไทย เป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์เฉพาะคนไทย ไม่ว่าคนไทยจะอยู่ที่ไหนก็สามารถสังเกตได้ด้วยการแสดงออก ทั้งโดยการแต่งกาย การพูด การกราบ การไหว้ ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของแต่ละท้องถิ่น^{๑๒๔} มารยาทบางอย่างแสดงออกในที่หนึ่งได้ แต่แสดงออกในที่บางแห่งไม่ได้ เช่น การจับมือ หรือการจุมพิต ถ้าเป็นคนไทยจะถือเป็นเรื่องเหล่านี้ แต่ถ้าเป็นต่างชาติก็มีเป็นมารยาทสากล^{๑๒๕}

๔. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า องค์ประกอบและประเภทของมารยาท พบว่า มารยาทคือระเบียบปฏิบัติกฎเกณฑ์ ที่ควบคุมเฉพาะพฤติกรรมทางและวาจาเท่านั้น ไม่รวมถึงจิตใจ ดังนั้น จึงมีเพียงแค่มารยาททางกายและมารยาททางวาจา^{๑๒๖} มารยาทเป็นเรื่องของมนุษย์โดยเฉพาะไม่เกี่ยวข้องกับสัตว์ทั่วไป ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Manners” หรือตรงกับภาษาบาลีว่า “อุชุกมม” คือ กรรมหรือพฤติกรรมที่ได้รับจากการฝึกแล้ว ฝึกจนตรง องค์ประกอบของมารยาทมาจาก ๒ แหล่งหลักๆ คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมทางจิตใจ^{๑๒๗} มารยาทนั้นเป็นสิ่งที่บุคคลแสดงออกต่อวัตถุที่เนื่องด้วยความเชื่อและศรัทธาอันสืบเนื่องมาจากศาสนา ส่วนมารยาททางจิตก็คือการคิด ความรู้สึก ทศนคติที่ฝังงอมนั้นเกิดจากตัวบุคคลแล้วแสดงออกมาด้วยการ

^{๑๒๑} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, อาจารย์ชูศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๒} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๓} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข และ รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๔} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ อาจารย์ไสว แก้วเกตุ, บุญเรือง แต่งอ่อน, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูสิริรัตนานุวัตร รศ.ดร., พระเมธีธรรมประนาท (ปรีชา ป.ธ.๙), ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ท่าและการพูด^{๑๒๘} มารยาท คือกิริยามารยาทที่แสดงออกในทางที่ดีงาม เรียกว่าประพจน์สุจริต มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ มารยาททางกาย มารยาททางวาจาและมารยาททางใจ^{๑๒๙} ส่วนประเภทของมารยาทนั้นสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ มารยาททั่วไป และ มารยาทตามกาลเทศะ^{๑๓๐} มารยาทโดยทั่วไป เป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์ที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน เป็นการแสดงความเคารพให้เกียรติกัน คนไทยปัจจุบันมักเรียกตนเองว่า เป็นคนยุคใหม่ และชอบทำอะไรแบบง่ายๆ ถือเอาความสะดวกสบายเป็นหลักพฤติกรรมที่แสดงออกมาในบางครั้งจึงกลายเป็นคนได้มารยาทไปโดยไม่ตั้งใจ การให้เรียนรู้มารยาทในสังคมจึงยังเป็นสิ่งสำคัญต่อเยาวชนไทยเป็นอย่างยิ่ง เช่น การแต่งกายให้เรียบร้อย การแต่งกายให้เรียบร้อยเหมาะสมกับเวลา และสถานที่ถือว่าเป็นผู้มีวัฒนธรรม และจะได้รับความเกรงใจจากผู้พบเห็นการสำรวมกิริยาท่าทาง และคำพูด การอยู่ต่อหน้าผู้อื่นต้องสำรวม เรื่องการพูดไม่พูดคำหยาบคายตลกคะนอง เอะอะ แสดงกิริยาท่าทางให้สบเสียมเป็นการเคารพสถานที่ และรักษาบุคลิกของตนให้ดูดีในสายตาของคนอื่น การรู้จักเกรงใจ ไม่ถือวิสาสะ การเกรงใจ การรู้จักระวังความรู้สึกของคนอื่น เป็นต้น

มารยาทเมื่อกล่าวตามพฤติกรรมของมนุษย์ มีองค์ ๒ คือ ข้อควรเว้น และข้อควรประพฤติ ภาษาทางศาสนาเรียกข้อควรเว้นว่า “**เวรมณิ**” ได้แก่ ศีล หรือศีลธรรม และเรียกข้อที่ควรประพฤติว่า “**จริยา**” ได้แก่ เบญจธรรม หรือกุศลกรราบถ^{๑๓๑} มารยาทเมื่อกล่าวโดยประเภทสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มารยาทของบรรพชิต และมารยาทของคฤหัสถ์ มารยาทของบรรพชิตเรียกว่า อนาคาริยวินัย ได้แก่วินัยหรือมารยาทที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องประพฤติปฏิบัติตามทั้งในส่วนที่เป็นข้อห้ามและข้อที่อนุญาต ส่วน มารยาทของคฤหัสถ์เรียกว่า อากาโรวินัย ได้แก่ วินัยหรือมารยาทของฆราวาสผู้ครองเรือน เช่น ศีล ๕ และสุจริต ๑๐ เป็นต้น^{๑๓๒} มารยาทถ้ามองในมิติทางสังคมแล้ว มีองค์ประกอบ ๓ ประการหลักๆ คือ (๑) มารยาทของบุคคลเกิดมาจากการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว (๒) มารยาทเกิดมาจากการศึกษาอบรมในระบบโรงเรียน (๓) มารยาทเกิดมาจากการหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรม^{๑๓๓}

^{๑๒๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ณ ดัณเจริญรัตน์, ผศ.ลำยอง สำเร็จดี, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒๙} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, เสถียร สระทองให้, ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๐} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๑} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ผศ.ดร.อภิวัฒน์ โพธิ์สาน, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๒} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.วรกฤต เลื่อนช้าง, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๓} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระศรีสุวรรณค์ อมรมโม, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

**ตารางที่ ๒ แนวคิดและหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย ของการ
จัดทำกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)**

ที่	ประเด็นการสนทนากลุ่ม
๑.	อภิปราย และเสกขีวตร ๗๒ ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์และเป็นฐานของมารยาทไทย
๒.	หลักศีล ๕ ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์ และเป็นฐานของมารยาทไทย
๓.	หลักวาจาสุภาสิต หลักการวธธรรม และนิวาตธรรม ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์และเป็นฐานของมารยาทไทย
๔.	หลักกัลยาณธรรม และ หลักเทวธรรม ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและเป็นฐานของมารยาทไทย
๕.	หลักสาราณียธรรม ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์ และเป็นฐานของมารยาทไทย
๖.	หลักโลกบาลธรรม ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์ และเป็นฐานของมารยาทไทย

หลังจากผู้วิจัยต้องการหารายละเอียดเพิ่มเติมในประเด็นเกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย จากการทำกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยมีประเด็นและสรุปผล สามารถอธิบายได้ด้วยการจัดลำดับความเหมาะสมจากมากไปหาน้อยตามลำดับดังนี้

๑. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า หลักพระวินัย คือเสกขีวตร ๗๒ ข้อ เป็นเรื่องของกิริยามารยาทหรือธรรมเนียมปฏิบัติของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด ๔ กลุ่มใหญ่ ตามสาระสำคัญดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติ เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อยในขณะที่อยู่ชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน

กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม

กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการขนส่ง การรับทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อ

คนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขยสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

เสขยวัตรทั้ง ๔ กลุ่มเหล่านี้เมื่อมองย้อนกลับไปที่มาวิทยาไทยก็จะเห็นว่า ครอบคลุมเกือบทั้งหมดในเรื่องมารยาทไทย จะมีเพียงบางข้อหรือบางหมวดเท่านั้นที่ไม่เนื่องด้วยฆราวาส เช่น การบิณฑบาต แต่นั่นก็เป็นสิ่งที่ฆราวาสจะพึงแสดงมารยาทต่อพระสงฆ์ผู้นั้นเองเพราะเป็นมารยาทชาวพุทธ^{๑๓๔} แต่คนไทยส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามารยาทไทยที่เรายึดถือปฏิบัติกันมาช้านานเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบและคำสอนในพระพุทธศาสนา หวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่แนวคิดนี้ออกไปให้มากในสังคมไทย^{๑๓๕}

๒. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า หลักของอาคารยวินัย^{๑๓๖} ที่ว่าด้วยศีล ๕ ถ้ามองตามแบบมารยาทไทย ก็จัดระบบเป็น ๓ ประการ คือ (๑) มารยาททางกาย (๒) มารยาทวาจา (๓) มารยาททางจิตใจ เป็นบทบัญญัติพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความดีงามต่อบุคคลและสังคม^{๑๓๗}

ศีล ๕ ที่เป็นมารยาททางกาย คือ หลักประกันชีวิต(ปาณาติบาต) ผู้ที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนตนเอง และ ผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ทำร้าย หลักประกันทรัพย์สิน (อทินนาทาน) ไม่ลักขโมย ไม่ฉ้อโกง ไม่คอร์รัปชัน ไม่เบียดบังทรัพย์สินเงินทองในการประกอบกิจกรรมน้อยใหญ่ทั้งหลาย หลักประกันครอบครัวและสังคม (กาเมสุมิฉฉาจาร) ไม่ล่วงละเมิดสามีและภรรยาผู้อื่นที่ไม่ใช่ของตน เป็นเครื่องช่วยควบคุมมารยาททางกายให้เรียบร้อย เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข จากสามัญสำนึกที่ว่า เมื่อเรารักตนเอง รักสุขเกลียดทุกข์ ฉันทใด ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันทนั้น ต้องการ

^{๑๓๔} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูสิริรัตนาวุธ รศ.ดร., พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ, พระมหาปณิธาน สุมะโร, พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ผศ. ล่ายอง สำเร็จดี, รศ.ดร. ประจักษ์ ฉายแสง, รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, ผศ.ดร.อภิญวัฒน์ โพธิ์सान, เสถียร สระทองให้, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, ผศ.ล่ายอง สำเร็จดี, ไสว แก้วเกตุ, ชูศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูสิริรัตนาวุธ รศ.ดร., พระเมธีธรรมประนาท (ปรีชา ป.ธ.๙), พระศรีสุวรรณค์ อมรธมโม, พระครูปลัดสุวัฒนพุทธคุณ, พระมหาปณิธาน สุมะโร, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ผศ. ล่ายอง สำเร็จดี, รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, ผศ.ดร.อภิญวัฒน์ โพธิ์सान, เสถียร สระทองให้, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๗} พระมหาปณิธาน สุมะโร, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, เสถียร สระทองให้, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ความสุข ความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน คนอื่นก็ย่อมมีความรู้ในลักษณะเช่นเดียวกันจึงเป็นการรักใคร่ตนเองและเพื่อนมนุษย์

ศีล ๕ ที่เป็นมารยาททางวาจาเรียกว่ามุสาวาทเวรมณี คือการเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ และพูดเหลวไหล การพูดปด ได้แก่การพูดเท็จหรือพูดให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ซึ่งเรียกว่า มุสาวาท การพูดคำหยาบ ได้แก่การด่าว่าคนอื่นให้ได้รับความอับอาย เรียกว่า ผรุสวาจา การพูดเพ้อเจ้อ ได้แก่ การพูดให้ไขว้เขว เหลวไหลไร้สาระ ทำให้เสียประโยชน์ของผู้อื่น เรียกว่า สัมผัสปลาดิบ ถ้ามองในมิติของมารยาทไทยทางด้านวาจา ก็นับได้ว่าเป็นเครื่องช่วยควบคุมมารยาททางวาจาให้เรียบร้อย^{๑๓๘}

ศีล ๕ ที่เป็นมารยาททางจิตใจคือสติ อันได้แก่เจตนาที่เกิดการงดเว้นจากการเสพสุรา เมรัยอันเป็นฐานของการขาดสติ เป็นเหตุแห่งความประมาท เจตนากรรมที่เป็นจิตสำนึกแห่งความดีงามนี้เกิดจากความตั้งใจไม่ละเมิดที่ประกอบด้วยสติ มีศักดิ์ศรีแห่งการประพฤติตนที่เหมาะสม มีเหตุมีผล รู้จักยับยั้งชั่งใจสันติภาพในใจของบุคคลและสังคมจึงจะเกิด^{๑๓๙}

ดังนั้น มารยาทที่เนื่องด้วยศีล ๕ จึงครอบคลุมด้วยการเว้นจาก กายทุจริต วจีทุจริต และ มโนทุจริต

๓. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า *หลักวาจาสุภาสิต หลักการวธธรรม และนิวาตธรรม* ในฐานะเป็นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและเป็นฐานของมารยาทไทย ก่อนอื่นต้องตั้งข้อสังเกตก่อนว่าสังคมไทยมีวัฒนธรรมทางด้านการพูด เรียกว่าพูดจาอ่อนหวาน พูดไพเราะซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของคนไทย เป็นสิ่งที่มิสเนห์ประจำตัวบุคคล การพูดแบบนี้เรียกว่า “มธุรสวาจา” หรือ “ปิยวาจา”^{๑๔๐} วาจาสุภาสิตก็คือการพูดที่ดีนั่นเอง คือเว้นจากการพูดโกหก ส่อเสียด ใส่ร้ายป้ายสีคนอื่น ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า มารยาททางวาจา^{๑๔๑} การแสดงความเคารพ (คารวธรรม) ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความเคารพต่อบุคคล สิ่งของ หรือ สถานที่ก็ตาม นับได้ว่าเป็นมารยาทไทยอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของคนไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา โดยแสดงออกต่อผู้ที่มีชาติวุฒิ วิทยุฒิ และคุณวุฒิ^{๑๔๒} ที่ถือสืบต่อกันมาช้านาน การอ่อนน้อมถ่อมตน (นิวาตธรรม) มีลักษณะที่กำหนดได้ ๓

^{๑๓๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๓๙} พระครูพิพิธธรรม, ดร., รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, เสถียร สระทองให้, ไสว แก้วเกตุ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๐} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๑} รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, และผศ.ลำยอง สำเร็จดี, ไสว แก้วเกตุ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๒} รศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง, รศ.ดร.สุทธิชัย ยังสุข, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

ประการ คือ (๑) อ่อนน้อมแสดงออกทางกาย (๒) อ่อนหวานแสดงออกทางวาจา (๓) อ่อนโยนแสดงออกทางจิตใจ^{๑๔๓}

๔. จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่าธรรมที่ส่งเสริมความงามทางด้านมารยาทตามแนวพุทธศาสนาเรียกว่ากัลยาณธรรม^{๑๔๔} คือธรรมอันทำให้งาม ซึ่งเป็นมารยาทในพระพุทธศาสนา คำว่ากัลยา แปลว่างาม, สวย, สง่า, น่าประทับใจ^{๑๔๕} มี ๒ อย่าง ๑. ขันติ ความอดทน ๒. โสรัจจะ ความเสี้ยม ขันติ คือ ความอดทน หมายความว่าทนได้ไม่พ่ายแพ้ ความหนาวร้อน หิว กระหายทุกขเวทนา อันเกิดจากความเจ็บป่วย ความบาดเจ็บ ถ้อยคำที่ว่า เสียดสี ตูณกดูหมิ่น และการถูกทำร้าย กล่าวสั้นๆ ว่า “อดทนต่อความลำบาก อดทนต่อความตรากตรำ และอดทนต่อความเจ็บใจ”^{๑๔๖} ส่วนคำว่า โสรัจจะ คือความเสี้ยม หมายความว่า เป็นผู้ไม่มีอาการผิดแปลกไปจากปกติประหนึ่งว่า ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่รับรู้ความหนาว ความร้อนเป็นต้นเหล่านั้น อนึ่ง การไม่แสดงอาการเห่อเหิมจนเป็นที่บาดตาบาดใจคนอื่นเมื่อเวลาได้ดี ก็ควรจัดเป็นโสรัจจะ ด้วยบุคคลผู้มีขันติและโสรัจจะ ย่อมประคองใจให้อยู่ในปกติภาพที่ตัวอย่างสม่ำเสมอ ไม่พลุ่งพล่านหรือซบเซาในยามมีความทุกข์ ไม่เห่อเหิมหรือหลงใหลในยามมีความสุข เพราะฉะนั้น ขันติ และโสรัจจะ จึงชื่อว่าธรรมอันทำให้งาม ธรรมสองประการนี้เป็นรากฐานให้เกิดมารยาทใจทั้งดงามทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ^{๑๔๗}

ลำดับที่ ๕ อีกหัวหนึ่งหลักสาราณียธรรมในฐานะ เป็นมีเป็นฐานของมารยาทไทยจากการทำกิจกรรมการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า สาราณียธรรมคือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน^{๑๔๘} การพูดหรือกระทำที่เสร็จสิ้นแล้วทำให้นึกถึงกัน ต้องการพบกันอีกเป็นความประทับใจหลังการพูดคุยหรือการร่วมมือกันทำ^{๑๔๙} มี ๖ ประการ เป็นคุณธรรมที่ทำให้ไม่เห็นแก่ตัว แต่จะคิดถึงคนอื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น เข้าใจคนอื่นมากขึ้น ระลึกถึงกัน ผูกพัน

^{๑๔๓} รศ.จรรยา รัตนกาล, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๔} พระมหาปณิธาน สุมะโร, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๕} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตัณเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๖} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.จรรยา รัตนกาล, เสถียร สระทองให้, ผศ.ลำยอง สำเร็จดี, ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูพิพิธจรรณธรรม ดร., พระมหาปณิธาน สุมะโร, เสถียร สระทองให้, ลำยอง สำเร็จดี, ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๘} การสนทนากลุ่มเฉพาะ ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๔๙} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตัณเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

เชื่อมโยงบุคคลไว้ด้วยน้ำใจ^{๑๕๐} สารานุกรมธรรม ๖ เป็นมารยาทที่ให้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ (๑) เมตตา กายกรรม คือทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึง ทำสิ่งใดก็ทำด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่นเช่น แสดงไมตรี จิต และหวังดีต่อมิตรสหาย เพื่อนร่วมงาน บุคคลรอบข้าง โดยช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ ด้วยความเต็มอกเต็มใจ พร้อมกับประพฤตินอย่างสุภาพ สม่่าเสมอ ให้ความเคารพ และจริงใจต่อผู้อื่นแม้ในยามหน้า และลับหลัง^{๑๕๑} (๒) เมตตาวาจากรรม คือพูดกันด้วยเมตตา หมายถึงจะพูดอะไรก็พูดด้วยความปรารถนาดีต่อกัน เช่น การให้ความรู้ หรือคำแนะนำที่ดีต่อผู้อื่น กล่าววาจาสุภาพ พูดจริง ไม่พูดเพื่อผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองฝ่ายเดียว (๓) เมตตามโนกรรม คือคิดต่อกันด้วยเมตตา หมายถึงจะคิดสิ่งใดก็ให้คิดในสิ่งที่ดี และคิดด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เช่น ตั้งจิตปรารถนาที่จะทำคุณงามความดี คิดมั่นในการสร้างบุญกุศล และมีจิตเมตตาช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความหวังดี (๔) สาธารณโภคี คือแบ่งปันสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรม หมายถึงแบ่งปันลาภผลที่ร่วมกัน หาร่วมกันทำโดยยุติธรรมแม้สิ่งของที่ได้มาจะน้อย แต่ก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วถึงกันนั้น คือการร่วมสุข ร่วมทุกข์กัน^{๑๕๒} นอกจากนี้ ยังมีอีกสองประการคือ^{๑๕๓} (๕) สีสสามัญญตา คือมีความประพฤติเสมอภาคกัน หมายถึง ประพฤติสุจริตในสิ่งที่ดีงามอย่างสม่ำเสมอ ประพฤติตนอย่างมีระเบียบวินัยเหมือนผู้อื่น ไม่ประพฤติตนในทางแตกแยกจนเป็นที่ขัดข้องหมองใจต่อผู้อื่น หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ (๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือมีความเสมอภาคกันทางความคิด และเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง ปรับความคิดความเห็นให้มีเหตุผลถูกต้องเหมือนกับผู้อื่น และหมู่คณะภายใต้เหตุ และผลในทางที่ดีงาม พร้อมกับเคารพเหตุผล ยึดหลักความดีงามเป็นอุดมคติอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น มารยาทที่ดีที่ทำให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอตามแบบอย่างของมารยาทไทย ก็คือการเกิดจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างมีเมตตา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบบสังคมเอื้ออาทรนี้เอง

ลำดับที่ ๖ จำนวนผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่ม มีความเห็นด้วยที่ว่า ธรรมที่ส่งเสริมการคุ้มครองโลกให้เกิดความงาม เรียกว่า**ธรรมเป็นโลกบาล** คือคุ้มครองโลก ๒ ประการคือ ๑. ทิธี ความละเอียดใจ ๒. โอตตปปะ^{๑๕๔} ความเกรงกลัว ทิธีและโอตตปปะทั้งสองนี้ เชื่อว่าเป็นโลกบาลเพราะย่อมคุ้มครองโลก คือป้องกันรักษาโลกคือหมู่สัตว์ให้ดำรงอยู่โดยสันติสุขตามวิสัยของสัตว์โลก เชื่อว่า

^{๑๕๐} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.ดร.ประจักษ์ ฉายแสง, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๑} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๒} รศ.ดร. ประจักษ์ ฉายแสง, ไสว แก่เกตุ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๓} พระครูสิริรัตนานุวัตร รศ.ดร., พระครูพิพิธจารุธรรม ดร., ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๔} พระครูพิพิธจารุธรรม ดร., พระมหาปณิธาน สุมะโธ, พระศรีสวรงค์ อมรรธโม, รศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง, พันเอก ดร.เกื้อ ชัยภูมิ, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

สุกกรรม เพราะเป็นกรรมฝ่ายกุศลอันเปรียบด้วยสีขาวและเป็นไปเพื่อความผ่องแผ้วแห่งจิต ชื่อว่า เทวธรรม ก็มี เพราะเป็นธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดาหรือให้เป็นผู้รุ่งเรือง^{๑๕๕} ๑. หิริแปลว่า ความละอายแก่ใจ ได้แก่ความละอายใจในการประพฤตชั่ว อธิบายว่าบางคนเกิดความละอายอันมีความเคารพต่อชาติตระกูล ครูอาจารย์ ทรัพย์มรดก คนประพฤตดีแล้วไม่กระทำความชั่ว หรือบางคนคำนึงถึงชาติวัย กำลังความรู้ของตนว่าเป็นอย่างนี้ๆ แล้วปลงใจว่าไม่ควรทำบาป หิรินี้ทรงตัวอยู่ได้ด้วยอาการที่กระดาถายนั่นเอง คือถ้าหมดยางอายเสียแล้วก็ป็นอันว่าไม่มีหิริทำนกล่าอุปมาไว้ว่า คนรักสวยรักงาม กลียดของสกปรก รู้ว่าย่อมละอายไม่ยอมแตะต้องก้อนเหล็ก แม้เย็นแต่เปื้อนคุณฉนั้นใด คนมีหิริก็ไม่ยอมแตะต้องบาปอันเปรียบด้วยคุณฉนั้น ๒. โอตตปปะ แปลว่า ความเกรงกลัว ได้แก่ความหวาดกลัวผลชั่ว ไม่กล้าทำเหตุชั่ว บางคนเกิดความสะดุ้งอันมีความกลัวโทษเห็นภัย คือกลัวตนเองติเตียนตนเองได้ กลัวผู้อื่นติเตียน กลัวอาชญา กลัวทุกขแล้วไม่ทำความชั่ว บางคนพิจารณาเห็นว่า ถ้าเราทำชั่ว ก็จักถูกติเตียนในสังคม วิญญูชนจักตำหนิรังเกียจเรา อนึ่ง โอตตปปะนี้มีการปรารภโลกเป็นใหญ่ คือบางคนทำโลกให้เป็นใหญ่ โดยปรารภว่าโลกนี้ กว้างใหญ่ไพศาล พวกมิถุทธิ์ ตาทิพย์ หูทิพย์ และรู้จักคนอื่นมีอยู่ เขาคงรู้เห็น หากเราทำชั่วแม้ในที่ไกลที่ลับอย่างไร เขาคงติเตียนได้ ดังนี้แล้วไม่ทำชั่ว โอตตปปะนี้ ทรงตัวอยู่ได้ด้วยความกลัวอบาย คือความเสื่อม กล่าวคือถ้าไม่กลัวความเสื่อม ความพินาศฉิบหายแล้ว ก็ป็นอันว่าไม่มีโอตตปปะ ดังนั้น ธรรมะ ๒ ประการนี้จะป็นเครื่องคุ้มครองโลกกล่าวคือมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันให้เกิดความงดงาม เพราะป็นการควบคุมพฤติกรรมทั้งในที่ลับและที่แจ้ง^{๑๕๖} คนเรากล้ามีความอายต่อความชั่ว และกลัวต่อบาปกรรมทั้งหลายแล้ว แน่แน่นอนว่าป็นเหตุบรรลู่หรือเข้าถึงธรรมะของพระพุทเจ้าแน่นอน^{๑๕๗}

จากการวิจัยเกี่ยวกับหลักการ วิธีการและจุดมุ่งหมายของการพัฒนากิริยามารยาทของมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ พบว่าพระพุทศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนากิริยามารยาทของมนุษย์ว่า มนุษย์ป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าป็น “ทัมมะ” คือป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ข้อนี้ถือว่า ป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทศาสนาขึ้นมาก็เพราะถือว่ามนุษย์ป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้ป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์ป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ ในการพัฒนาป็นการพัฒนาที่มองคนในฐานะป็นมนุษย์ หมายความว่า

^{๑๕๕} รศ.จรรณู รัตนกาล, เสถียร สระทองให้, ผศ.ลำยอง สำเร็จดี, ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๖} พระมหาปณิธาน สุเมธ, เสถียร สระทองให้, ลำยอง สำเร็จดี, ชุศรี เกิดศิลป์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๑๕๗} การสนทนากลุ่มเฉพาะ รศ.บุญรักษ์ ตันเจริญรัตน์, ๗ มีนาคม ๒๕๖๐.

มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล

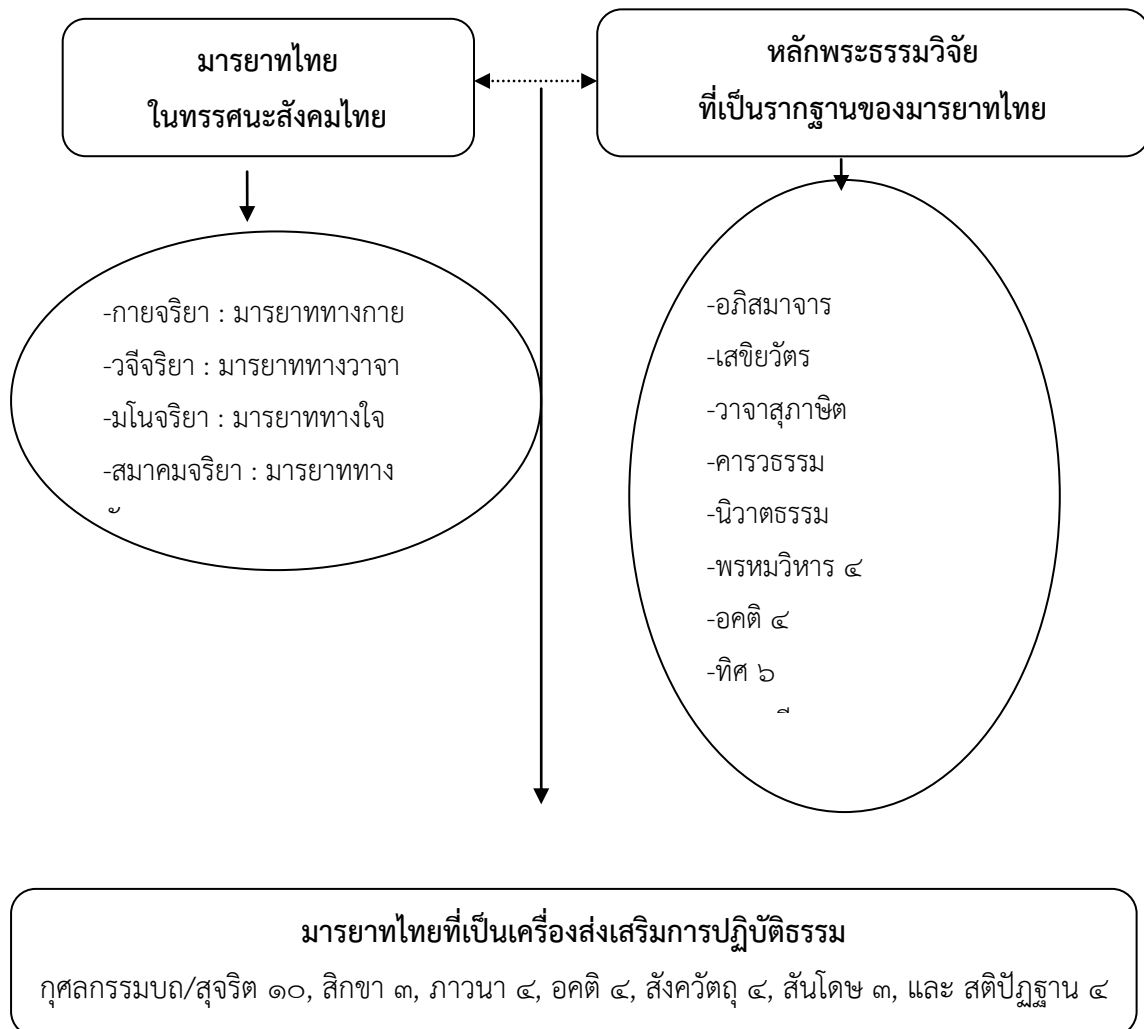
มารยาทของมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมีความหมายและความสำคัญ เพราะเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้นทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อการใช้ชีวิตในสังคม คือ ย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งยังปฏิบัติต่อบรรดาคนรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติดีปฏิบัติดีต่อกันเป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคมของคนดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ ไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น ยังเป็นการพัฒนาที่มีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิตและปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม วิธีการพัฒนากิริยามารยาทของมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นวิธีการควบคุมทั้งสามส่วนให้สงบ คือเริ่มตั้งแต่วิธีการควบคุมกายกรรม ให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคม พร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรม ตามกุศลกรรมบถจะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน

วิธีการควบคุมวาจา หรือวจีกรรมนี้ เป็นวิธีการพัฒนาพฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอำนาจเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจกว่าจะคลายออกเสียได้ แต่หากมีการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ปราณนาดี คำพูดที่ดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข และวิธีการควบคุมใจ คือไม่ละโมภจะเอาของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤตินในสัมมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัวตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม มีความถึงพร้อมด้วยความหมั่น สามารถทำได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร มีมิตรดี เป็นอยู่เหมาะสม รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ

๔.๗ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และทำกิจกรรมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสังเคราะห์องค์ความรู้ เพื่อเป็นต้นแบบ (Synthesis Model) ดังจะแสดงต่อไปนี้

จากตารางที่ ๔ เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมวินัยในฐานะเป็นฐานของมารยาทไทย” มีขั้นตอนดังนี้

แนวคิดเรื่องมารยาทไทยตามทฤษฎีสังคมไทย จากการศึกษพบว่า มารยาทไทยแสดงออกถึงความเป็นไทยที่ดงามทางกิริยา และวาจา ที่ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุภาพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ และมิตรภาพที่ดี การปลูกฝังมารยาทไทยให้เยาวชนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้นำไปประพฤติปฏิบัติร่วมกันอนุรักษ์ และรักษามารยาทไทยอันดีงามสืบต่อไป

มารยาทเป็นระเบียบแบบแผนการประพฤติที่ดั่งงามอันแสดงถึงพฤติกรรมที่สุภาพเรียบร้อย ละมุนละไมทั้งทางกาย วาจาโดยมีใจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมให้แสดงออกได้อย่างเหมาะสม เป็นองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติที่สมควรจะถ่ายทอดสืบต่อไป มารยาทไทยเป็นกิริยามารยาทที่ คนไทยได้สร้างสรรค์ให้เหมาะกับลักษณะนิสัยของคนไทยและสภาพแวดล้อมของประเทศไทย ดังนั้น กิริยามารยาทในแต่ละท่าแต่ละแบบต่างๆดงามและถูกต้องตามหลักของกายวิภาค และมีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

องค์ประกอบของมารยาทไทย ดังต่อไปนี้ ๑. มีกิริยา วาจา สุภาพ เรียบร้อยอ่อนโยนต่อชนทุกชั้น ๒. ตกแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าตลอดจนใบหน้าและทรงผมให้ถูกระเบียบสมส่วนแต่พองาม สุภาพเหมาะสมทุกโอกาส สะอาดและประหยัดอีกด้วย ๓. มีอิริยาบถอยู่ในท่าธรรมดา ไม่ฝืน งามแต่สุภาพ ไม่แข็งกระด้าง ไม่ตีเสมอ ไม่ตื่นกลัว ไม่หวั่นระเปิดเผยเสียงดังหรือหลุกหลิกและไม่เก้อเขินหรือกระดากอาย ๔. การแสดงมารยาทไม่จำเป็นต้องเข้าเกินควรและต้องไม่ลู่กลนจนขาดความเรียบร้อยงดงาม ประเพณีของมารยาท จำแนกออกได้เป็น ๓ ประการ ได้แก่ มารยาททางกาย (กายจรรยา) มารยาททางวาจา (วจีจรรยา) และมารยาททางจิตใจ (มโนจรรยา) เป็นการแสดงออกทางกิริยาท่าทางหรือทางวาจาก็ดี ล้วนมีใจเป็นหลักเป็นประธาน สั่งการให้ทำ ให้พูด ให้คิด นำมาก่อนเสมอ ดังนั้นจึงควรตั้งใจไว้ให้ถูกก่อนสิ่งอื่นใดทั้งหมด ถ้าใจคิดไปในทางที่ดีงามก่อนแล้ว วาจาหรือท่าทางก็จะแสดงออกมามีตาม แต่ถ้าใจไม่ระเรง หงุดหงิด รุนแรง เกรี้ยวกราด ฯลฯ กิริยาท่าทางตลอดถึงวาจาที่แสดงออกมาก็จะไม่ดีตามไปด้วยอาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีมารยาทดีต้องมีการฝึกฝนอบรมจิตใจ เมื่อจิตใจดีย่อมหมายถึงการแสดงออกทางกายและวาจาดีตามไปด้วย ยิ่งประโยชน์ให้เกิดแก่ตนเองและสังคม

แนวคิดหลักพระธรรมวินัยในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย จากการศึกษาพบว่า พระวินัยปิฎก คือประมวลพุทธบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ อาทิพรหมจริยการศึกษา และอภิสมจาริกการศึกษา พระวินัยนั้นพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก นอกจากนี้ก็ยังมิวัตรปฏิบัติดีงาม คือศีลของภิกษุสงฆ์ เรียกว่า “ปาติโมกขสังวรศีล” จัดเป็นจาริตศีล คือระเบียบปฏิบัติตามแบบอย่างทีพระพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมา หลักเสขยวัตร ในฐานะเป็นรากฐานของมารยาทไทย จากการศึกษาพบว่า คำว่า เสขียะ แปลว่าข้อปฏิบัติอันเป็นสมบัติของท่านผู้ยังต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติเป็นข้อสิกขาบทที่ว่าด้วยมารยาทผู้ดีเป็นวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสมของภิกษุ ไม่ได้เป็นข้ออาบัติ ภิกษุไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งเสขียะทั้งหลาย ต้องอาบัติทุกกฏทุกสิกขาบทมีข้อควรทราบ คือสิกขาบทหมวดเสขียะนี้ ในหมวดพระวินัยปิฎกรวมกฎในหมวดเสขียกัณฑ์ เมื่อหมวดข้อปฏิบัติของภิกษุสงฆ์เรียกว่า เสขยวัตร สิกขาบทในเสขียกัณฑ์นี้เป็นบทบัญญัติที่น่าสนใจ เพราะว่าด้วยเรื่องกิริยามารยาทที่เป็นธรรม

นิยมของภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะเสขยสิกขาบททั้ง ๗ วรรค แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม ตามสาระสำคัญดังนี้คือ กลุ่มที่ ๑ ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มเรียบร้อยในขณะที่อยู่ชุมชน การสำรวมระวังอิริยาบถ การพูดคุยกันให้อยู่ในลักษณะที่เหมาะสมเมื่ออยู่ในชุมชน กลุ่มที่ ๒ ว่าด้วยธรรมเนียมในการรับบิณฑบาต เริ่มตั้งแต่อิริยาบถในการรับบิณฑบาต การขบฉันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย กลุ่มที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเนียมในการแสดงธรรม เริ่มตั้งแต่การแสดงธรรมอย่างถูกต้องกาลเทศะ ไม่แสดงธรรมแก่บุคคลผู้อยู่ในอาการไม่เคารพธรรม กลุ่มที่ ๔ ว่าด้วยธรรมเนียมในการถ่ายทอดจรรยา ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลาย การที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทเหล่านี้ขึ้น สะท้อนให้เห็นภาพของวัฒนธรรมของคนถินนั้ในสมัยพุทธกาล วัฒนธรรมด้านการขนส่ง การรับทานอาหาร การใช้คำพูดอาจมีลักษณะที่ไม่เรียบร้อย เมื่อคนเหล่านั้นมาบวชในสังคมสงฆ์แห่งพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติเสขยสิกขาบทขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติของเหล่าสาวก

นอกจากนี้ จากผลการสัมภาษณ์ ยังพบอีกว่ากิริยามารยาทตามแนวพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดมาจากสิกขาบท ๒๒๗ ของภิกษุและสิกขาบท ๓๑๑ ของภิกษุณี ซึ่งสิกขาบททั้งหมดเหล่านี้ครอบคลุมถึง “กิริยามารยาททั้งทางกาย และวาจา” นอกจากนี้ยังพบว่า หลักธรรมวินัยที่เป็นรากฐานของมารยาทไทย เช่น หลักวาจาสุภาสิต หลักการวรรณะ หลักนิวาตธรรม ซึ่งเป็นหมวดที่เกี่ยวข้องด้วยกิริยามารยาททางการแสดงออก คือมารยาททางกาย และมารยาททางการพูดคือมารยาททางวาจา นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมที่เป็นรากฐานของมารยาทไทย คือหลักการพูดที่เว้นจากวจีทุจริต ประพฤติในวจีสุจริต การไม่พูดเท็จ (มุสาวาท) การเว้นจากวจีทุจริต การประพฤติวจีสุจริต การกล่าววาจาสุภาสิต การพูดปิยวาจา การพูดแบบมธุรสวาจา (พูดจาอ่อนหวาน) พูดแบบบุพพภาณิ (พูดจาภาษาดอกไม้) หลักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันซึ่งนับว่าเป็นรากฐานกิริยามารยาทแบบสังคมไทยคือสังคมเอื้ออาทร และหลักสังคมอุดมธรรม คือการอยู่ด้วยกันแบบมีพรหมวิหาร มีธรรมะเป็นแกนกลางในการประสานสามัคคีซึ่งกันและกัน มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน มีความสงสยผู้ที่ด้อยกว่าลำบากกว่าเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มีความชื่นชมยินดีใน เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ และรู้จักวางเฉย และปล่อยวางในบางเรื่องที่เรายพยายามช่วยแล้ว แต่เกินกำลังกาย กำลังสติ กำลังปัญญา ก็พร้อมวางเฉยต่อสิ่งนั้นและสังคมนั้น